

**ЕКОНОМІКА МИРОТВОРЕННЯ
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ:
ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ГІБРИДНОЇ
ОКУПАЦІЇ**

Монографія

*Рекомендовано до друку Вченою радою Міжнародного університету фінансів
(протокол № 10 від 30 червня 2022 р.)*

Рецензенти: **Савіна Н. В.** – доктор економічних наук, професор, Національний університет водного господарства;
Данько Ю. І. – доктор економічних наук, професор, Сумський національний аграрний університет;
Лупак Р. А. – доктор економічних наук, професор, Львівський торговельно-економічний університет

Авторський колектив:

Блохін П. В. – д-р філософії; Василюців Т. Г. – д-р екон. наук, проф.; Іляш О. І. – д-р екон. наук, проф.; Мокій А. І. – д-р екон. наук, проф.; Смоляр Л. Г. – канд. екон. наук, проф.; Флейчук М. І. – д-р екон. наук, проф.; Хаустова В. Є. – д-р екон. наук, проф.
(за наук. редакцією: О. І. Іляш)

Е 40 Економіка миротворення в системі економічної безпеки держави: подолання наслідків гібридної окупації : кол. моногр. / за наук. ред. О. І. Іляш ; авт. кол. : д-р філософії Блохін П. В. (пп. 1.3, 3.3), д-р екон. наук, проф. Василюців Т. Г. (пп. 2.3, 3.1), д-р екон. наук, проф. Іляш О. І. (висновки до розділів, пп. 1.2, 2.2), д-р екон. наук, проф. Мокій А. І. (передмова, пп. 3.1, 3.3), канд. екон. наук, проф. Смоляр Л. Г. (пп. 1.1, 2.1), д-р екон. наук, проф. Флейчук М. І. (п. 1.3, 3.3), д-р екон. наук, проф. Хаустова В. Є. (пп. 2.3, 3.2). Харків : ФОП Лібуркіна А. М., 2022. 244 с. Укр. мова

ISBN 978-617-7801-36-7

У монографії досліджено теоретичні та науково-методичні питання, пов'язані з генезисом взаємозв'язку економічної безпеки держави та економічних наслідків війни. Значну увагу присвячено дослідженню передумов становлення політики миротворення у процесі виникнення наслідків гібридних і збройних конфліктів.

Обґрунтовано наукові засади формування державної політики становлення економіки миробудівництва як комплексної системної моделі, що одночасно поєднує загальну макроекономічну стабілізацію, формування здорової конкурентоспроможної економіки; розбудову сучасної конкурентоспроможної економіки на прилеглих до непідконтрольних територій задля їх перетворення на території впровадження нових моделей пріоритетного розвитку; протидію гібридним конфліктам в економічній, військовій, інформаційній, суспільно-політичній, міжнародній та релігійно-культурній сферах.

Визначено стратегічні пріоритети державної політики миротворення в Україні. Для цього узгоджено стратегічні пріоритети економічного розвитку країни, економічного поживлення на прилеглих до збройного конфлікту територіях, поступу в країні галузей миробудівництва, соціального вирівнювання, використання потенціалу міжнародної співпраці з очікуваними системними змінами в державі та напрямками зміцнення складових її економічної безпеки.

Розроблено організаційно-економічний механізм реінтеграції країни в умовах гібридної окупації, який являє собою систему поєднаних між собою суб'єктів регулювання та суб'єктів-учасників, які спільно ініціюють і компанують архітектоніку, інструментарій і ресурсне забезпечення політики державного регулювання в системі економічної безпеки.

Запропоновано інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку постраждалих територій та відновлення потенціалу їх макроекономічного зростання, які спрямовані на вирішення стратегічних задач формування прогресивнішої структури більш конкурентоспроможної економіки та запуску нових драйверів розвитку регіонів, постраждалих від воєнного конфлікту.

Для науковців, фахівців органів державного управління та самоврядування у сфері управління національної безпеки, академічної спільноти, зокрема, аспірантів, студентів економічних та гуманітарних спеціальностей, представників непублічного сектора економіки України.

УДК 338.242:351.82(477)

© Колектив авторів, 2022

© ФОП Лібуркіна А. М., 2022

ISBN 978-617-7801-36-7

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
<i>Розділ 1. Передумови становлення економіки миротворення в системі економічної безпеки держави</i>	<i>9</i>
1.1. Генеза взаємозв'язку економічної безпеки держави та економічних наслідків війни для національної економіки	10
1.2. Економічні передумови політики миротворення внаслідок гібридних та збройних конфліктів	26
1.3. Ідентифікація елементів економіки миротворення в системі економічної безпеки держави	41
Висновки до розділу	56
<i>Розділ 2. Політика миротворення в системі економічної безпеки України</i>	<i>59</i>
2.1. Макроекономічні та соціальні передумови миротворення і забезпечення економічної безпеки держави	60
2.2. Моніторинг взаємовпливів економічної безпеки Донецької та Луганської областей та економічної безпеки держави	88
2.3. Державна політика миротворення в системі економічної безпеки України	120
Висновки до розділу	137
<i>Розділ 3. Орієнтири державної політики миротворення для зміцнення економічної безпеки України</i>	<i>141</i>
3.1. Стратегічні пріоритети державної політики миротворення у контексті забезпечення економічної безпеки	142
3.2. Механізми реінтеграції окупованих регіонів України в умовах гібридної агресії	158
3.3. Інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку та відновлення потенціалу окупованих регіонів	179
Висновки до розділу	196
Бібліографія.....	200
Додатки.....	214

ПЕРЕДМОВА

24 лютого 2022 року увійде в історію України як день повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію суверенної держави. Десятки тисяч закатованих і вбитих, спалених у крематоріях і похованих у братських могилах Українців – така ціна рашистської денацифікації та демілітаризації Маріуполя, Чернігова, Харкова, Миколаєва, Бучі та інших українських міст і сіл. Росія влаштувала терор для українських шкіл, зруйновано 2400 навчальних закладів. Близько 500 українських дітей, яких убили вороги, більше ніколи не сядуть за парти. Власне сьогодні трагедія війни для мільйонів українців гостро актуалізує потребу розробки миротворчих механізмів з урахуванням наслідків довоєнної гібридної агресії на окупованих територіях Донецької та Луганської областей в ефективній системі економічної безпеки держави.

З 2014 року економіка України функціонує та розвивається під зовнішнім негативним впливом комплексу викликів і загроз, з-поміж яких найбільш екзистенційною стала втрата істотної частини економічного, зокрема промислово-інноваційного, потенціалу після воєнної агресії РФ на території частини Донецької та Луганської областей. Військові дії загострюються, призводячи до втрати людського потенціалу, загострення проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО), погіршення якості життя населення на постраждалих і тимчасово окупованих територіях, зменшуючи значні обсяги ресурсів для програм і проектів економічного відновлення і соціальної стабілізації, послаблюючи інвестиційну привабливість економіки України та її регіонів, ускладнюючи функціонування виробничої і соціальної інфраструктури, галузей матеріального виробництва та забезпечення належних умов життєдіяльності громадян.

Подальший сталий розвиток економіки та суспільства України об'єктивно потребує формування економіки миротворення, здатної забезпечити відновлення територіальної і господарської цілісності країни,

деокупацію та повноцінну реінтеграцію тимчасово окупованих територій, прискорити процеси створення якісної структурно збалансованої національної господарської системи з конкурентоспроможними регіональними економіками та високим рівнем їх соціалізації, локалізувати й ефективно реалізувати потенціал економічного зростання й досягнення нової якості життя.

Необхідність формування та реалізації державної політики безпосередньо під час активної фази війни, за відсутності доступу до тимчасово окупованих територій, а також все ще недостатня ефективність вже реалізованих заходів у напрямі формування в Україні дієвої політики миротворення актуалізують потребу в обґрунтуванні нових, більш якісних економічних механізмів розбудови миру, економічного піднесення та нової сучасної конкурентоспроможної економіки на всіх рівнях суспільної ієрархії.

Автори монографії переконані, що вивчення генези взаємозв'язку економічної безпеки держави та економічних наслідків війни дозволяє визначити концептуальний базис економічних передумов політики миротворення та подолання наслідків гібридних конфліктів. Справедливо зазначено, що державна політика формування економіки миротворення є системною, що одночасно поєднує процеси макроекономічної стабілізації та формування конкурентоспроможної економіки. Відтак, забезпечення соціально-економічної єдності суспільства виступає ключовим мотивуючим чинником психологічної, а надалі й фізичної реінтеграції населення тимчасово окупованих територій.

На думку авторів, сучасна конкурентоспроможна економіка на прилеглих до окупованих територій України необхідна задля впровадження нових моделей пріоритетного розвитку, протидії перманентним загрозам майбутніх гібридних конфліктів в економічній, військовій, інформаційній, суспільно-політичній, міжнародній та релігійно-культурній сферах.

У науково-теоретичному плані у монографії обґрунтовано підстави ідентифікації структурних механізмів становлення економіки миротворення в системі економічної безпеки держави. Автори вважають, що

концептуальна побудова системи та структури механізмів державної політики миротворення передбачає формування її елементів за підсистемами (технологічною, фінансовою, логістичною, безпеки доступу до ринку, зміцнення економічної безпеки, економічної політики та безпеки ринку праці) та галузями миротворення (важка і легка промисловість, сільське господарство, будівництво (виробничий сектор) та наука, освіта, охорона здоров'я (невиробничий сектор)).

Під час узагальнення певною мірою класичних результатів сучасних наукових досліджень з проблем економічної, інформаційної, суспільно-політичної, соціокультурної та інших аспектів глобалізації, її наслідків, особливо в частині застосування гібридних форм впливу, авторами встановлено, що в сучасному світі завоювання територій все частіше здійснюється не зі застосуванням прямого воєнного вторгнення, а у формі повзучої гібридної агресії, що поширюється крізь інформаційну, економічну, суспільно-політичну, релігійно-культурну, міжнародну та військову сфери.

Авторська позиція полягає у заміні силового сценарію окупації послідовним цілеспрямованим впливом на деградацію та руйнування базисних засад функціонування ключових сфер суспільного життя з послабленням їх резистентності до зовнішніх і внутрішніх викликів, забезпечення навіть простого відтворення. Внаслідок цього створюються передумови для дисфункціональності інституту держави, так званої внутрішньої капітуляції, узалежнення від суб'єктів зовнішньої підтримки, а точкові військові конфлікти (насамперед, у формі внутрішнього сепаратизму) використовуються переважно для посилення узалежнення країни від агресора, унеможливлення її інтеграції в міжнародні безпекові механізми.

Колективом авторів здійснено спробу виявити системні негативні наслідки гібридних і збройних конфліктів у частині функціонування національної економічної системи та її безпеки. Це, зокрема, втрата ресурсів і знищення національного багатства, руйнування економіки та скорочення обсягів внутрішнього виробництва, втрата зовнішніх ринків, фінансова дестабілізація, територіальні зміни, руйнування інфраструктури, соціальний занепад, екологічні та міграційні наслідки тощо.

Охарактеризовані у *другому розділі* монографії сучасні макроекономічні та соціальні передумови миротворення в системі забезпечення економічної безпеки держави базуються на оцінюванні стану економічної безпеки Донецької та Луганської областей та її впливу на економічну безпеку України. Відтак, виявлено, що у період активної фази конфлікту найбільше послабилися макроекономічна, інвестиційно-інноваційна й енергетична компоненти економічної безпеки регіонів. Із застосуванням авторського науково-методичного підходу доведено, що погіршення параметрів економічної безпеки Донецької і Луганської областей обумовило істотне зниження рівня економічної безпеки України. Окрім того, встановлено, що реалізація політики миротворення і забезпечення економічної безпеки України актуалізуються та водночас ускладнюються масштабною російською агресією, системним зовнішнім гібридним втручанням.

Автори констатують, що державна політика миротворення в Україні все ще недостатньо ефективна. Ключові недоліки проявляються в організаційно-управлінському, інституційно-правовому, стратегічно-програмному, оперативно-тактичному напрямках державного регулювання та міжнародної підтримки, що обумовлюється низькими темпами впровадження і поширення в країні міжнародних практик протидії системній тінізації, корупції, розвитку конкуренції та економічної свободи.

У *третьому розділі* монографії «Орієнтири державної політики миротворення для зміцнення економічної безпеки України» автори переконливо доводять, що метою державної миротворчої політики повинно стати зміцнення економічної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки, повноцінна реінтеграція тимчасово окупованих територій на засадах соціально-економічного розвитку і реалізації потенціалу Східних регіонів Донбасу. Досягнення цієї мети, безумовно, пов'язане з такими стратегічними пріоритетами, як економічний розвиток України на засадах імперативності мотивації, згуртованості нації, покращення інвестиційної привабливості територій Донецької і Луганської областей, розвиток в Україні пріоритетних галузей миротворення, використання потенціалу міжнародної співпраці для переведення ключових економічних і соціальних відносин у формалізовану та легальну

площину, соціальна захищеність і реалізація людського потенціалу внутрішньо переміщених осіб.

Концептуально фокус державної політики миротворення та інтеграції тимчасово окупованих територій автори вбачають, насамперед, у стимулюванні соціально-економічного розвитку безпосередньо постраждалих від війни регіонів України. До стратегічних пріоритетів державного регулювання віднесено розвиток реального сектора економіки та реіндустріалізацію, відновлення виробничо-господарської та інституціональної інфраструктури, активізацію приватного підприємництва, модернізацію регіонального ринку праці і формування нових сфер та секторів зайнятості, створення дієвої системи інформування суспільства про процеси відновлення.

Запропонована наукова монографія містить досить вичерпне наукове узагальнення проблем миротворення та економічної безпеки України в умовах російської гібридної агресії і може слугувати методологічним підґрунтям для розробки нових наукових миротворчих концепцій реінтеграції окупованих територій та зміцнення конкурентних позицій України у глобальному середовищі.

Автори впевнені, що актуалізація генеральної ідеї й парадигми перемоги України у війні з РФ потребує розробки стратегій та обґрунтування першочергових заходів державної політики миротворення як основи протидії загрозам економічній безпеці держави.

Сподіваємося, що монографія знайде свого зацікавленого читача та буде орієнтиром наступних наукових досліджень цієї проблематики. Автори будуть вдячні за критичні зауваження і побажання, які врахують у подальших наукових дослідженнях.

Розділ 1 ||||| **ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ
МИРОТВОРЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

1.1. Генеза взаємозв'язку економічної безпеки держави та економічних наслідків війни для національної економіки

Найбільш об'ємною та багатопланою характеристикою життєдіяльності суспільства, яка охоплює значну кількість сфер, у кожній з яких формується ряд небезпек і ризиків, які загрожують нормальній життєдіяльності суспільства, є національна безпека. Специфіка державної політики миробудівництва полягає в тому, що їй доводиться протидіяти системним гібридним загрозам, які пронизують всі галузі економіки та навіть більше – всі сфери суспільного життя. Більшість з них – неекономічні. Це, до прикладу, інформаційна, військова, політична, екологічна, інтелектуальна, державна та ін. Відповідно, через них агресор впливає на економіку країни. З огляду на цю обставину, об'єкт і предмет державного регулювання об'єктивно переростають сферу управління економічною безпекою держави, досягаючи царин забезпечення національної безпеки країни.

Систему національної безпеки формують такі напрями, як економічний, політичний, соціальний, військовий, інформаційний, інтелектуальний, технологічний, економічний, демографічний та ін., що забезпечуються сукупністю інститутів та інституцій, які спеціально створюються (активізується їх діяльність та вплив) в країні і наділюються відповідними функціями захисту національних інтересів [73, с. 399–400].

Зауважимо, що поняття «безпека» в українській науковій термінології вперше з'явилося в період нападів ординців ще у XV ст. і лише на початку XVIII ст. стало загальноновживаним, у т. ч. на державному рівні. У період 1993–1994 рр. з'явилися перші праці українських учених, присвячені цій проблемі. На сьогодні питання національної безпеки набуло особливої актуальності, адже безпека є однією з основних миробудівних функцій в державі і від неї залежить життя та добробут громадян.

Важко не погодитись з думкою О. Мірошніченко, що одним із головних складових елементів системи національної безпеки є економічна безпека [82, с. 8–10]. В. Гончарова трактує економічну безпеку як такий

стан, коли навіть за несприятливих умов зберігається стійкість і можливість до подальшого розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [45, с. 18–20]. На думку М. Герасимова та А. Степаненка, економічна безпека держави характеризує стан економіки, який здатен забезпечити її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність [114, с. 39–42].

Поняття національної безпеки потрібно розглядати в більш широкому діапазоні, а саме з позиції оцінки життєздатності економіки, її надійності, міцності, враховуючи при цьому реальні та потенційні внутрішні і зовнішні загрози. Водночас з точки зору економічного прогресу та забезпечення миробудівної функції економічна безпека, поряд з такими ключовими складовими національної безпеки, як обороноздатність країни, соціальний мир в суспільстві та захист від екологічних катастроф закономірно відноситься до найважливіших національних пріоритетів [126, с. 395–400].

Сьогодні, в епоху глобалізації світу, коли наддержави нав'язують свої інтереси менш економічно розвиненим країнам, це вимагає більш ретельного підходу до питань забезпечення економічної безпеки та пошуку нових шляхів захищеності економіки країн. Незважаючи на значну наукову дискусію у цій площині, з впевненістю можна твердити, що її включення в економічну термінологію обумовлюється використанням всього потенціалу країни.

У сучасних умовах виникає значна кількість суперечностей та інтеграційних тенденцій у вирішенні проблеми економічної безпеки держави, яка є основою забезпечення суверенітету, обороноздатності, підтримання соціальної благополуччя суспільства, конкурентоспроможності економіки та входження країни в систему світового господарства. Водночас найголовнішим пріоритетом у забезпеченні економічної безпеки держави виступає недопущення зниження здатності національної економіки до відновлення, у тому числі шляхом попередження і нейтралізації можливих загроз та економічних конфліктів, які спричиняють руйнацію миротворчої діяльності у державі, змушують країну перебувати в постійному стані пошуку шляхів вирішення конфліктів. Ми переконані, що механізми запобігання виникненню економічних конфліктів повинні передбачати використання системи взаємоузгоджених

соціально-економічних і нормативно-правових інструментів економіки миробудівництва.

Аналізуючи результати досліджень в цій царині, можна дійти висновку, що проблема економічної безпеки достатньо вивчена, але підхід до трактування основних понять різний і недостатньо поглиблений безпосередньо в площині миробудівництва. Обмеженість в українських реаліях відповідних досліджень з виявлення найбільш ймовірних характеристик економічної безпеки призводить до браку чіткого розуміння впливу конфліктів на економічну безпеку держави.

Звертаємо увагу, що в економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення економічної безпеки і зазвичай це поняття розглядають як захищеність національної економіки від дії дестабілізуючих факторів, стан економіки для забезпечення гідного життя, підтримку прийнятного рівня добробуту та державної влади. Результати спроби систематизації визначення та основні характеристики досліджуваного поняття наведено у *табл. 1.1*.

Однак зауважимо, що економічна безпека – це не лише незалежність національної економіки, вміння протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам, але й її здатність до відновлення та автопоезису (відтворення) в невизначених умовах [123, с. 228–230]. За рахунок цього всі елементи економічної безпеки взаємопов'язані, але через слабкість державної влади, недосконале правове середовище, міжусобні війни політиків та олігархів держава стає вразливою з внутрішніх і зовнішніх викликів [129].

Важко не погодитись з О. Власюком, який характеризує економічну безпеку як одну із важливих складових національної безпеки, основу її конструкції.

Водночас економічна безпека виступає як відносно самостійна система зі своєю структурою, функціональністю та засобами її забезпечення [35, с. 13]. Таким чином, ми вважаємо, що економічна безпека є самодостатньою, вертикально-інтегрованою системою з розвитком горизонтальних зв'язків на різних рівнях суспільної ієрархії управління. Погоджуємося зі висновком, що економічна безпека базується на стійкості національної економіки, а сталий економічний розвиток мож-

Таблиця 1.1

Наукові погляди на поняття «економічна безпека»

№ з/п	Вчені	Суть визначення	Основні характеристики
1	2	3	4
1	О. Власюк [37, с. 36–40]	Вертикально-інтегрована трирівнева (національний, регіональний, місцеве самоврядування) система з розвинутими горизонтальними зв'язками (на кожному із зазначених рівнів), яка характеризується самодостатністю системи, забезпечує стійкість економіки від негативних зовнішніх, внутрішніх дій і сприяє її поступальному розвитку	Самодостатність (наявність природних ресурсів, промисловий потенціал, конкурентоспроможність продукції, кваліфіковані трудові ресурси, ефективне оподаткування, ефективне використання ресурсів, сільськогосподарський потенціал); стійкість (політична стабільність, низький рівень безробіття, соціальні гарантії захищеним верствам населення, наявність розвинutoї фінансової системи, прийнятний рівень доходів населення, ринкова інфраструктура, соціальна інфраструктура, інтеграція регіонів в економіку країни, ефективне управління); розвиток (науково-технічний розвиток, постійна модернізація виробництва, наявність закладів освіти, інтеграція у світову економіку, створення умов для інвестиційно-інноваційної діяльності, інвестиційна діяльність, інновації)
2	А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі [119, с. 218–219]	Захищеність національної економіки та економічних інтересів територіальної громади від дії дестабілізуючих чинників, узгодженість інтересів в економічній, соціальній та екологічній сферах, здатність економічної	Стійкість до екзогенних та ендогенних загроз; здатність економічної системи до самовідтворення та саморозвитку; відносна економічна самодостатність; міцність зв'язків між елементами національного господарства; здатність до використання конкурентних переваг; відповідність рівня інвестиційної, інноваційної, фінансової, ресурсної, енергетичної

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4
		системи до самовідтворення і раціонального використання економічного потенціалу під час задоволення соціальних та екологічних вимог і обмежень	та продовольчої безпеки нормативному рівню; збалансованість міжрегіональних і загальноекономічних відносин
3	В. Акімов, Є. Бридун, М. Ватагін [1, с. 26–29]	Стан захищеності інтересів соціально-економічної системи та можливість забезпечення її сталого розвитку	Сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стійкість та стійкість, здатність до постійного вдосконалення; захищеність економічних, політичних, екологічних, правових та інших потреб суспільства і його громадян; забезпечення передумов для виживання в умовах кризи та майбутнього розвитку; захист життєво важливих інтересів країни та її територій, зважаючи на ресурсний потенціал, збалансованість і динаміку розвитку; створення внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності від дестабілізаційних впливів; конкурентоспроможність країни на світових ринках, об'єктів і територій на внутрішньому ринку та стійкості фінансового становища; забезпечення належних умов життя та сталого розвитку особистості, збереження екології
4	Б. Бузан [132, с. 445–447]	Доступ до ресурсів, фінансів і ринків, необхідних для підтримки прийнят-ного рівня добробуту та державної влади	Реалізація структурних змін у розвитку та індустріалізації через: підтримку основних людських потреб, забезпечення доходів від експорту первинних продуктів, здатність протистояти політичному тиску зовнішніх інститутів у поверненні необхідних запасів капіталу, займати сильну позицію на світовому ринку цінних паперів, товарів і послуг, фінансових послуг, технічна та технологічна революція

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4
5	Т. Сак [108, с. 337]	Збереження економічної самостійності та досягнута рівня, а також підвищення конкурентоспроможності й розширення можливостей подальшого розвитку	Забезпечення в довгостроковій перспективі систем параметрів: економічна незалежність (фінансова, сировинно-ресурсна, інноваційна тощо), економічна стабільність (рівень розвитку, що гарантує безпеку сьогодні та в майбутньому) та економічний розвиток (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення)
6	В. Йоан-Франк, М. Андрій Діамеску [149, с. 141–144]	Стан економіки зі забезпечення гідних умов життя та розвитку особистості, соціально-економічної стабільності та політико-військової спроможності усунення внутрішніх та зовнішніх загроз	Захист життєвих інтересів суспільства, держави та громадян, національних цінностей та способу життя від зовнішніх і внутрішніх загроз; основне право людини; ресурс, необхідний для повсякденного життя; результат взаємодії між внутрішніми та зовнішніми факторами, що стимулює процес виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг
7	О. Ляшенко [75, с. 43–44]	Здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на національному та міжнародному рівнях	Сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки; здатність національної економіки задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках
8	В. Предборський [85, с. 15–16]	Захищеність національних інтересів, готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства	Економічна незалежність, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі; стійкість і стабільність національної економіки, міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів; здатність до саморозвитку і прогресу, спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні

Закінчення табл. 1.1

1	2	3	4
			економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни
9	О. Кузнцова [71, с. 26–28]	Стан економіки країни, достатній для забезпечення незалежного розвитку держави	Економічна незалежність, яка означає можливість контролю держави за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, який забезпечує конкурентоспроможність економіки і дозволяє на рівних брати участь у світовій торгівлі, операційних зв'язках і обміні науково-технічними досягненнями; стійкість національної економіки, захист власності у всіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують викликати соціальні потрясіння, тощо); здатність до саморозвитку через створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійну модернізацію виробництва, підвищення професійного освітнього і загальнокультурного рівня працівників, обов'язкових умов стійкості і самозбереження національної економіки
10	Л. Шевченко, О. Гриценко, С. Макуха [127, с. 11–14]	Захищеність усіх рівнів економіки країни від небезпечних дій, що можуть бути як наслідком свідомого впливу будь-якого чинника, так і стихійним напливом ринкових сил	Ефективність економіки на базі високої продуктивності праці, якості продукції, конкурентоспроможності на всіх рівнях економічних відносин, яка формується і підтримується всією системою механізмів саморегулювання і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку

Джерело: складено авторами

ливий у випадку її відтворення та відновлення у невизначених умовах зовнішнього середовища [37, с. 36–40].

До основних завдань економічної безпеки можна віднести забезпечення сталого розвитку національного господарства, подолання безробіття та інфляції, зменшення дефіциту бюджету, скорочення державного боргу, покращення умов життя населення, зміцнення національної грошової одиниці, підвищення конкурентоспроможності економіки країни тощо. При цьому задля досягнення найвищого рівня економічної безпеки потрібно забезпечити максимально можливу безпеку її основних функціональних складових [35, с. 35–40], які визначені Міністерством економіки України відповідно до «Методики розрахунку рівня економіки безпеки України». Це макроекономічна, зовнішньоекономічна, фінансова, інвестиційна, енергетична, науково-технічна, соціальна, демографічна, виробнича, продовольча безпека (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Функціональні складові економічної безпеки держави

Джерело: складено авторами на основі [79]

Не має сумніву, задля суверенності держави, обороноздатності, конкурентоспроможності її економіки та соціальної злагоди у суспільстві економіка країни має вливати та складати частину світової економіки [52].

Отже, система забезпечення економічної безпеки держави ґрунтується на виконанні таких вимог: функціонування в межах, визначених законом; забезпечення надійного захисту національних інтересів; прогнозування і своєчасне попередження загроз безпеці; ефективне функціонування у звичайних і надзвичайних умовах, умовах постконфліктного відновлення; наявність чіткої ієрархічної структури та функціонального розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади; відкритість і гласність.

Додамо також, що важливою характеристикою економічної безпеки як системи є її економічна незалежність, яка означає, насамперед, можливість здійснення державного контролю за національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у сфері міжнародної торгівлі; стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів; здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність економічної системи самостійно реалізувати та захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну й інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни [78, с. 130].

Сформовані вимоги щодо забезпечення економічної безпеки держави дозволили виділити декілька її базисних характеристик [111, с. 41].

- стійкість і стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз;
- економічна незалежність, що характеризує можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

- самовідтворення та саморозвиток, що передбачають створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;
- захист національних інтересів, що визначають життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет, прогресивний демократичний розвиток країни, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [93].

Отже, вважаємо, що виділення трьох важливих складників економічної безпеки – економічної стійкості, незалежності та стабільності національної економіки, її здатності до саморозвитку і прогресу – передбачає спроможність держави забезпечувати незалежний розвиток, стабільність інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал, а також захист власних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз [52].

Слід зазначити, що гарантування економічної безпеки держави визначається гостротою економічних і політичних проблем в умовах її інтенсивного економічного розвитку держави та впливає на динаміку та якість прогресу. Адже усі перетворення у цивілізованому суспільстві відбуваються за однієї умови – всебічного розвитку людини як безпосередньої мети функціонування суспільства та чинника подальшого економічного зростання і зміцнення економічної безпеки країни [60, с. 16–17].

Слід зазначити, що сучасні глобалізаційні виклики, гібридні загрози, зростання кіберзлочинності, загострення міждержавних конфліктів та їх подолання у світі актуалізують питання забезпечення економічної безпеки держави у контексті постконфліктного відновлення національної економіки.

Виникає потреба у локалізації конфлікту, стабілізації та сталості миру на території держав, що постраждали внаслідок військової агресії на засадах відновлення економіки у постконфліктному періоді. Це зумовлює підвищення уваги науковців до проблеми забезпечення економічної безпеки держави на засадах економіки миробудівництва, здатної

гарантувати стійкість і стабільність національної економіки, її спроможність до саморозвитку та економічного прогресу у поєднанні із соціальними пріоритетами та інтересами держави. Ми переконані, що досягнення перемир'я надає державі нові можливості з відбудови промислових та інфраструктурних об'єктів, залучення міжнародних донорів, відновлення економічних зв'язків, реальної підтримки та активізації малого і середнього бізнесу та становлення нової бізнес-моделі зростання національної економіки [59, с. 45].

Забезпечення економічної безпеки держави вимагає відповідного ставлення з боку уряду, політиків і вчених. У сьогоденнішніх реаліях гібридних викликів проблемні питання економічної безпеки відрізняються різноманітністю, складністю та неоднозначністю їх дослідження.

Фокус уваги зміщується із прикладних досліджень проблем економічної безпеки до теоретичних і методологічних узагальнень передумов її забезпечення на різних ієрархічних рівнях управління економікою. Отже, залишається низка дискусійних питань у сфері теоретико-методичних засад дослідження економіки миробудівництва, зокрема, щодо обґрунтування переліку її складових і визначення їх місця в системі економічної безпеки держави [44, с. 14].

Високо оцінюючи актуальність вищезгаданих проблем економічної безпеки, важливо розуміти, що кожна складова економічної безпеки повинна бути збалансованою, а фактичні значення індикаторів її рівня мають бути достатніми для здійснення ефективної протидії загрозам, що виникають (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Концептуальні заходи забезпечення економічної безпеки держави

Основні заходи	Рівень управління	
	Центральний	Регіональний
1	2	3
Інформаційно-аналітичні заходи		
Моніторинг вразливості економічних інтересів	Моніторинг загроз економічних інтересів	Моніторинг рівнів соціально-економічного розвитку

Закінчення табл. 1.2

1	2	3
Поточна і прогнозна оцінка економічного розвитку	Система показників оцінки економічного розвитку	Система показників оцінки економічного розвитку регіону, території
Заходи регулятивного впливу		
Вдосконалення нормативно-правової бази інституційних перетворень і структурних реформ	Прийняття законів, кодексів, указів, постанов, що гарантують захист суспільних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз	Прийняття рішень органами влади та місцевого самоврядування, які нівелюють реалізацію ризиків і загроз безпеці регіональної економіки
Попередження виникнення критичних чинників і загроз національній безпеці	Загальнодержавний, галузевий, секторальний	Регіональний, районний, мікро- та нанорівні
Заходи прямої дії		
Державне регулювання регіонального розвитку	Розробка і реалізація цільових програм соціально-економічного розвитку регіонів	Участь у реалізації державних цільових програм соціально-економічного розвитку регіонів і залученні позабюджетних коштів
Протидія носіям загроз інтересам країни	Удосконалення фінансової системи, лобювання інтересів вітчизняного виробника на міжнародному ринку, вирівнювання диспропорцій регіонального соціально-економічного розвитку	Підвищення економічної, соціальної і бюджетної ефективності управління регіоном, територіями

Джерело: складено авторами на основі [115]

Отже, стає зрозумілим, що управління фінансовими ресурсами та грошовими потоками має бути ефективним та оперативним, потребує застосування комплексу заходів, які спрямовані на вдосконалення і розвиток економіки, включаючи механізми протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам і викликам економічній безпеці [26, с. 56–68].

Серед негативних впливів на економічну безпеку країни можна виділити комплекс проблем, які пов'язані з ринковими трансформаціями і посилені такими явищами, як інфляція, дефіцит бюджетів, спад виробництва, зростання безробіття і, як наслідок, погіршення рівня та якості життя населення.

Водночас найбільш значущий вплив на економічну безпеку держави чинять бойові дії [76, с. 6–12].

Щодо України, то економічна модель розвитку виявилася не готовою до протистояння гібридним загрозам з боку РФ, водночас стан національної економіки України та міжнародна підтримка країн партнерів не дали змоги агресивним діям РФ її дестабілізувати. Окрім того, запровадження наприкінці 2014 року ЄС та США економічної блокади АР Крим суттєво вплинуло на зміну вектора політики забезпечення економічної безпеки (рис. 1.2) [47].

Водночас методичне знищення економічного потенціалу через пошкодження, вивезення майна фізичних і юридичних осіб, демонтаж і руйнацію економічної інфраструктури спричинило системний економічний занепад і загострення соціально-економічних проблем на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Так, за експертними оцінками, агресивні дії РФ призвели до знищення близько 20 % економічного потенціалу країни [125, с. 7].

Варто наголосити, порушення цілісності економіки України внаслідок військової агресії стало загрозою економічної безпеки держави, що ускладнило цілісність внутрішньоекономічних зв'язків і зовнішньоекономічної діяльності країни, призвело до послаблення економічного потенціалу України.

Окрім того, в умовах гібридної війни чиниться вплив на логістичну та технологічну системи країни, виникають несприятливі наслідки виробничо-господарської діяльності внаслідок процесів нелегального переміщення вантажів, невиконання фінансових зобов'язань сторін, втрати майна через бойові дії та розкрадання [76, с. 27–35].

Позаяк економічна безпека держави передбачає такий стан економіки, за якого забезпечується її стійке зростання, оптимальне задово-

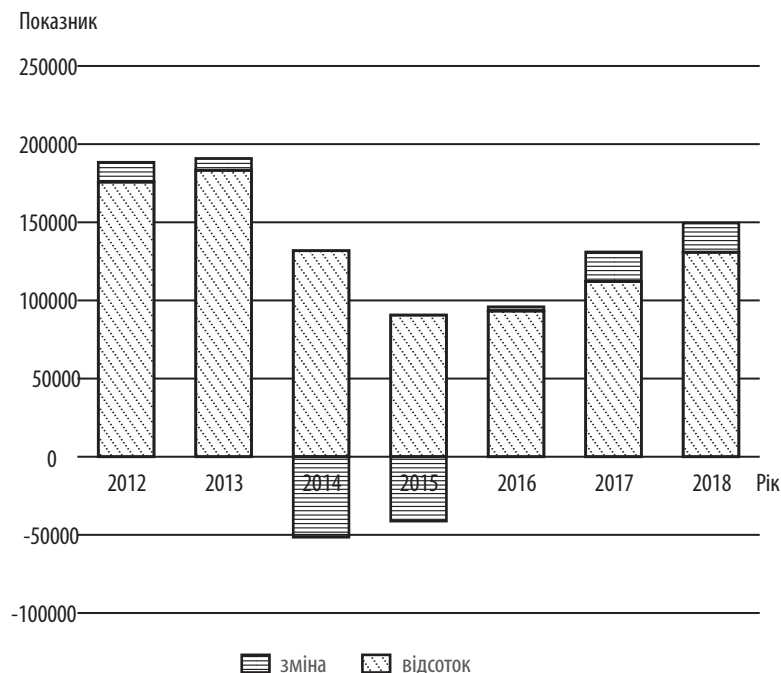

Рис. 1.2. Динаміка ВВП України у 2012–2018 рр.

Джерело: складено авторами на основі [25]

Примітка: без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та частини зони проведення антитерористичної операції (% до попереднього року, у постійних цінах)

лення суспільних потреб, висока якість управління та захист економічних інтересів. В. Ткач стверджує, що «... базисом економічної безпеки держави виступає стала та розвинена економіка; по-друге, лише відповідний рівень економічної безпеки держави може свідчити про ступінь її економічної самостійності та незалежності; по-третє, економіка не може вважатися діючою в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання в окремих галузях, банкрутства підприємств» [123, с. 224–230]. Більше того, економічна безпека держави ґрунтується на розумінні економічної вартості війни. Так, у Звіті про Другу

громадянську війну в Судані (1983–1993 рр.) Н. Мухаммеда [143] показав економічні втрати в туризмі, які під час війни становили 607 млн дол. США. Українсько-російський конфлікт, що почався з 2014 р., також спричинив серйозні економічні затрати, зокрема, ВВП України у 2014 р. скоротився на 6,8 %, а у 2015 р. – на 9,9 % [67].

Безумовно, що економічна безпека держави передбачає підтримку та розвиток економічної складової миробудівництва, яка сприяє зміцненню миру та зниженню ризиків ескалації конфлікту. При вирішенні проблем під час миробудівництва в усіх сферах діяльності підкреслюється основна роль саме економіки, тому що виробництво, споживання та розподіл матеріальних благ першочергові і визначають життєздатність та життєдіяльність суспільства.

Не може бути військової безпеки при слабкій, неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні економічної, ні військової безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти. Отже, економіка миробудівництва складається з нематеріальної та матеріальної компонент, які так чи інакше впливають на стабільність, стійкість миробудівних процесів відносно всіх інших внутрішніх і зовнішніх процесів країни після загострення конфліктів і військових дій [120, с. 352–358].

Як слушно зауважив К. фон Клаузевіц, війна є складним суспільно-політичним явищем, яке пов'язане з розв'язанням протиріч між державами, народами, національними і соціальними групами, та комплексом заходів спрямованих на захоплення ресурсів».

Події, які відбуваються в сучасному світі, знаходять своє віддзеркалення у військовій науці. Так, Ф. Хоффман, який є одним з авторів концепції гібридної війни, проаналізувавши війни ХХІ століття, дійшов висновку, що «війна – це не лише військові дії, проведення битв, але й кардинальні зміни у соціально-культурних, техніко-економічних і геополітичних вимірах війни. Зважаючи на те, що війна є реальністю, яка розвивається, вимагаються рішення щодо вибору методів і концепцій максимально ефективного реагування» [76, с. 25–26].

На нашу думку, найбільш далекоглядним про війну є слова китайського стратега та мислителя Сунь-цзи: «Як вода не має постійної фор-

ми, так війна не має постійних умов». Однак після будь якої війни світ не залишається таким, як був, він суттєво змінюється, а Версальсько-Вашингтонська і Ялтинсько-Потсдамська системи міжнародних відносин є тому підтвердженням [118].

В. Дергачов зазначає, що війна є найбільш вартісним і нерациональним способом досягнення мети. Наприкінці ХХ ст. настав час безконтактних війн. У цих війнах жертвами найчастіше є мирне населення, а втрати наступаючої сторони мізерні. Перемога досягається шляхом руйнування економіки країни, на яку напали. Сьоме ж покоління війн буде вестися за допомогою інформаційної боротьби. Перемагатиме той, хто володітиме інформацією і зможе вдало застосувати її в своїх інтересах [46].

На превеликий жаль, сучасний світ характеризується локальними конфліктами, партизанськими війнами та виникненням все нових і нових протистоянь. Змінилося і тлумачення війни у військовій науці. Війна характеризується як суспільно-політичне явище, за якого повністю змінюються відносини між державами і народами, коли економічні, політичні або будь-які інші цілі досягаються із застосуванням зброї.

Зауважимо, що новим, але актуальним видом війни, яка ведеться не стільки відкритою збройною агресією, скільки силами інформаційного впливу, політичної пропаганди, дезінформації як народу, так і міжнародних спостерігачів, терору та економічного тиску на супротивника, є гібридна війна. В Україні вона також включає підривну діяльність спецслужб, різні методи спотворення інформації та дезінформації.

Окрім того, гібридні війни характеризується тим, що їх важко передбачити, в чомусь вони навіть метафізичні. Це війни-примари – скрізь і водночас ніде. Отже, вкрай важким є процес прийняття та усвідомлення усіх її складових, а також розуміння того, що гібридна агресія вимагає гібридної оборони та гібридної економіки.

«Гібридна війна – війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які зазвичай досягаються звичайною війною» [41, с. 560].

Таким чином, це специфічна форма вияву соціальних відносин, у якій домінує збройна боротьба як продовження політики, яка підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя та руйнує інфраструктуру народногосподарського комплексу [70]. Проте швидке досягнення цілей війни поєднує в собі економічні, дипломатичні, ідеологічні, інформаційні й інші засоби впливу шляхом організованого збройного насильства [34].

1.2. Економічні передумови політики миротворення внаслідок гібридних та збройних конфліктів

Як можливості держави, так і рівень її економічної безпеки послаблюються за умови, якщо у державі має місце збройний конфлікт, а також залишаються проблема корупованості, політичного популізму та спекуляції на патріотичних настроях, нелегального виробництва та збуту продукції, фіктивних угод, грошових махінацій, інших гібридних деформацій і загроз. Отже, одним із напрямів політики забезпечення економічної безпеки держави є моніторинг загроз, формування механізму протидії внутрішній і зовнішній агресії, постійний пошук передумов виникнення економічних ризиків для попередження їх впливу на економічну безпеку. Нав'язаний РФ гібридний конфлікт пригнічує економічне та промислово-технологічне зростання України, змушує шукати напрями і засоби реалізації миробудівної функції у системі забезпечення економічної безпеки держави.

Серед науковців, що досліджують положення проблеми економіки миробудівництва, відомі праці таких зарубіжних учених, як П. Кольєр, Й. Галтунг, Дж. Брауер, М. Генік, Б. Такшас та ін. Серед українських дослідників значний інтерес становлять праці Т. Васильціва, О. Власюка, В. Горбуліна, Д. Гордієнко, О. Іляш, Р. Лупака, О. Ляшенко та ін.

Попри воєнні дії і пряму гібридну агресію, як для України на даний час економічними передумовами пошуку механізмів миротворення виступають такі внутрішні проблеми і суперечності, як конфлікт інтересів влади і бізнесу, недовіра інвесторів та акціонерів до системи підпри-

ємницького менеджменту, недосконала інфраструктура та нестабільність інвестиційного ринку, що пояснюється відсутністю кредитно-фінансових інститутів та повільними темпами диверсифікації ринку. До мікрорівневих внутрішніх економічних передумов можна віднести некомпетентність управлінського персоналу, його необізнаність у питаннях реалізації інструментів миротворчої функції економічної безпеки держави тощо [112, с. 154–158].

Зазначимо, що на систему економічної безпеки структурно впливають постійні та тимчасові загрози. І якщо постійні вимоги створення постійно чинної системи захисту, їх вплив завжди враховуються економічними суб'єктами, то вплив тимчасових загроз потребує розробки та використання превентивних заходів задля мінімізації загроз. Такі загрози можна охарактеризувати як реальні або потенційні, а також як тимчасовий та/чи постійний конфлікт. Серед основних причин конфліктів, які вимагають постійної уваги до процесів миротворення, є виникнення соціального, політичного й економічного невдоволення у державі; інтенсивність формування міжнаціональних зв'язків; введення санкцій; перехід у приватну власність державних об'єктів, збільшення обсягів капіталу; посилення конкуренції між державами як в економічній, так і в інших сферах; взаємопроникнення внутрішньої та зовнішньої політики держав; вплив інформаційних технологій на виникнення високого рівня мобільності і взаємозв'язку фінансових ринків; залежність держави від іноземних інвестицій; нестійкість фінансової системи; конфлікт суспільних інтересів.

Однак принциповою відмінністю економіки миробудівництва є деструктивний вплив на систему економічної безпеки держави гібридних ризиків і загроз, які є системними і діють з різних прихованих джерел на головну ціль – руйнування системи економічної безпеки. Отже, в основі політики миробудівництва – протидія саме гібридним конфліктам.

Додамо, що головною метою стратегії миробудівництва та розвитку національної економіки має стати економічна гнучкість і забезпечення високого рівня захищеності системи економічної безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізація економічних ризиків і забезпечення

високого рівня інноваційності як основи конкурентоспроможності економіки країни.

Отже, глобалізаційні виклики спонукають вітчизняне суспільство вибудовувати механізми миротворення як імператив забезпечення економічної безпеки держави. Адже, у разі виникнення суспільно небезпечних конфліктів підтримання миру ускладнюється тим, що рівень конфліктності зростає у більшості підсистем системи національної безпеки держави.

Необхідно додати, що традиційно основними сферами виникнення гібридних конфліктів у системі економічної безпеки держави залишається економічна, військова, суспільно-політична, міжнародна, інформаційна та релігійно-культурна (рис. 1.3) [72].

Рис. 1.3. Основні сфери виникнення гібридних конфліктів у системі національної безпеки

Джерело: авторська розробка

Таким чином, постконфліктне миробудівництво має значний вплив на національну безпеку, а до заходів політики в цій сфері, крім роззброєння сторін, проведення заходів з демілітаризації та розмінування територій, повернення біженців, захисту прав людини, створення умов для проведення чесних виборів, реформування держаних установ, необхідно передбачити засоби відновлення системи економічної безпеки держави та ведення політичного діалогу.

Слід зазначити, що різниця між гібридною та традиційною віійною полягає у відсутності її оголошення, що дає змогу агресору ма-

ніпулювати міжнародною думкою. Країна ж, на яку напали, не може дати відсіч агресору, оскільки юридичної підстави для відповіді немає. Спочатку через пропаганду створюються внутрішньосупільні протиріччя, потім розпалюється інформаційна війна зі закликами до сепаратизму та вкрапленнями тактичних бойових дій з залученням місцевого населення. Штучно створюються економічні проблеми через економічне протистояння з переростанням в економічну війну, посилюються хаос і безперервний затяжний конфлікт через підтримку сепаратизму та тероризму, побудову псевдодержавних утворень з активізацією діяльності нерегулярних збройних формувань (повстанців), їх оснащення, постійне генерування провокацій та умов, непридатних для життя місцевого населення, руйнування інфраструктури. Надалі все це неминуче призводить до знищення національно-державної ідентичності [42].

Задля вивчення економічних передумов виникнення гібридних конфліктів та обґрунтування необхідності становлення механізмів миротворення як одного з напрямів забезпечення економічної безпеки держави зупинимось на деяких прикладах розв'язання гібридної війни.

Серед найбільш значущих – Карабаський конфлікт – етнічний конфлікт між вірменами та азербайджанцями, який відбувся у 1988–1994 рр. за контроль над Нагірним Карабахом. Ознаками збройного конфлікту стали: зростання кількості мігрантів, спад економіки, підвищення рівня криміналізації суспільства, зростання обсягів торгівлі зброєю та контрабанди, активізація діяльності терористичних організацій. Наступною фазою стало падіння економіки Азербайджану. Грошова одиниця країни зазнала дві хвилі різкої девальвації та знецінилася на 35 %. Поряд з цим відбулося падіння ціни на нафту, яка становить до 90 % експорту Азербайджану, та економіка країни вельми вразлива до зовнішніх та внутрішніх загроз. При цьому з боку РФ в означеному конфлікті актуалізувалися дві загрози. З одного боку, це продаж зброї, як одній, так і другій ворогуючій стороні, а, з іншого – продовження розпаду ворожнечі та сприяння сепаратизму в країні [68].

Наступним прикладом гібридних і збройних конфліктів є втручання РФ у внутрішні справи Південної Осетії, Абхазії та Грузії. Військові

дії проводилися під гаслом «примушення до миру». Конфлікт призвів до ескалації у суспільстві та виникнення економічних гібридних загроз в країні, значної кількості біженців, руйнування інфраструктури, етнічних чисток та геноциду.

Водночас економічна криза, яка виникла внаслідок протистояння у Росії, та запроваджені санкції спричинили зменшення обсягу золотовалютних резервів на 38 млрд дол. США, частково зупинилися торги на російських фондових майданчиках через падіння індексів розвитку економіки на 40 % [107].

Ще один приклад збройного конфлікту – це війна між Ліваном та Ізраїлем у 2006 році. Окрім того, що війна стала причиною страждань великої кількості цивільного населення двох держав, було зруйновано значну частину інфраструктури Лівану та північної частини Ізраїлю. Це стало причиною великого потоку біженців з цих земель. Протистояння продовжується і дотепер. Так, за оцінками уряду Лівану, країна втратила 6 млрд дол. США лише у 2007 році.

Вважаємо, що відсутність механізмів постконфліктного відновлення економіки та встановлення миру на територіях конфлікту призводить до значних втрат для підприємств та економіки в цілому, туристичного бізнесу та торгівлі, руйнування важливих об'єктів інфраструктури.

Водночас істотними є щоденні витрати на збройні сили (до прикладу, щоденні витрати Ізраїлю на військовий сектор економіки складають близько 140 млн дол. США) [74]. Відповідно, відбувається сповільнення темпів зростання економіки країни, яка недоотримує потенційні інвестиції, бюджетно-фінансову й інші форми підтримки.

В умовах цифровізації та глобалізації більшість конфліктів, як і на сході України, мають гібридний початок. Офіційно РФ не визнає своєї присутності на території України, при цьому активно фінансує і підтримує сепаратизм та незаконні військові формування. Засоби масової інформації РФ ведуть мілітаристську пропаганду, виправдовуючи агресію, а військова техніка, форма солдат маскуються під сили «ополченців Донбасу», які більшістю своєю є регулярними частинами російської армії.

Як бачимо, російська збройна агресія проти України – прямий та опосередкований збройний вплив РФ на суверенітет та територіальну цілісність країни, внаслідок якого Україна втратила понад 10 тис. осіб, більше 25 тис. осіб зазнали поранення, майже 1,8 млн осіб стали вимушеними переселенцями. Економічна криза в Україні ще більш загострилась та стала ще більш відчутною для пересічних громадян країни, а РФ було захоплено 7,2 % території України. Поряд з цим виникли економічні проблеми в енергетичному секторі країни внаслідок знищення інфраструктури, руйнування шахт на території окупованої частини Донбасу.

Україна має економічні втрати й на території окупованої АР Крим, де знаходиться понад тисяча джерел іонізуючого випромінювання, за яке досі відповідає Україна [76], а по економіці та споживчому ринку РФ був нанесений превентивний удар санкціями з боку США та європейських країн, РФ відчула проблеми й у сфері постачання газу.

Питання війни завжди болюче і нагтовхує на роздуми не одне покоління філософів та політиків. Так у світовій науковій думці сформувалися різні погляди щодо трактування поняття «війна» (табл. 1.3), а також розглянемо взаємозв'язок економічних цілей та наслідків війни та військових конфліктів та економічну безпеку держави.

Таблиця 1.3

Концептуальний огляд поняття «війна» та її економічних цілей

Автори	Етимологія поняття «війна»	Економічні цілі війни
1	2	3
В. Горбулін [109]	Збройна боротьба між державами з озброєнням, методами з використанням регулярних військ, операцій	Підриг системи світового порядку, упровадження моделі світового хаосу, в якому краще контролювати процеси глобальної дестабілізації. Підриг військового та економічного потенціалу, деморалізація населення
О. Власюк [36]	Всеосяжна форма розподілу та перерозподілу влади, різновид конфлікту, у якому ставки найвищі, а наслідки – структурно-	Втрата або набуття владних ресурсів і встановлення певного розподілу влади; економічна та ресурсна дестабілізація країни, що призводить

Продовження табл. 1.3

1	2	3
	радикальні; форма політичної взаємодії, де збройні сили – засіб політичної діяльності	до політичних суперечок та розколу країни з середини
Е. Магда [76]	Бойові дії, а також конкуренція економік, способів життя і мислення правителів, змагання систем державного управління, сутичка потенціалів і протистояння ідеологій	Прагнення однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права
О. Матвейчева [22]	Збройна боротьба між державами, націями, соціальними групами, яка продовжується доти, доки економічні і політичні цілі не будуть досягнені	Досягнення своїх економічних інтересів за рахунок іншої держави; економічні цілі досягаються паралельно з боротьбою збройних сил за військові цілі, запеклою сутичкою на політичному та економічному фронтах
С. Казанцев [66]	Боротьба між державами, народами, політичними і соціальними класами, яка переслідує цілком певні як короткострокові, так і стратегічні цілі	Ослаблення міжнародного впливу країни-супротивника, зниження її ролі в світі; утвердження в ролі світового лідера; зміна державного і політичного ладу в країні – об'єкті економічної агресії; примус країни виконувати вимоги, установки інших держав
Сунь-цзи [117]	Найважливіша справа для країн і людей; шлях існування та погибелі; ціллю війни є зробити так, щоб населення процвітало і було лояльним до правителя	Підпорядкування держав дипломатичними методами, без вступу у військові дії, а за рахунок ведення активної дипломатії, руйнування союзів противника і ламання його стратегії
Г. Гегель [6]	Зміни, які відбуваються історично і не дають підстав для соціально-економічної стагнації	Війни мають економічні причини; завдяки війні моральний народи стають байдужим до стійкості кінцевих визначень; війна є економічною необхідністю розвитку, а мир – окостенінням
Ф. Ніцше [22]	Природний спосіб існування суспільства; насильство, знищення одне одного, експлуа-	Економічна перевага захоплення торговельних ринків, перерозподіл економічного впливу

Закінчення табл. 1.3

1	2	3
	тація є невід'ємною частиною людського роду	
О. Шпен-глер [53]	Боротьба між окремими класами суспільства, народами і державами у будь-якій би формі – господарській, соціальній, політичній або військовій; поки існує людський розвиток, доти будуть війни	Досягається паралельно з боротьбою збройних сил за свої військові цілі, запеклою сутичкою на політичному фронті, а також економічному фронті
К. Клаузевіц [70]	Продовження політики іншими (насилницькими) засобами, форма примусу суперника виконати іншу волю	Позбавлення суперника можливості чинити опір, змушення його виконати волю агресора

Джерело: узагальнено авторами

Варто зауважити, що наслідки Першої світової війни були катастрофічними для більшості країн. Безпосередні військові втрати країн, які воювали, складали 208 млрд дол. США, що перевищувало золотий запас європейських країн у 12 разів. Через військові дії було знищено третину національних багатств Європи. Практично все, що вироблялося під час війни, було спрямоване для військових потреб. Так, над військовими замовленнями працювали 40 тис. підприємств, на яких було зайнято понад 13,0 млн працівників у країнах Антанти і 1000 підприємств в країнах Троїстого союзу, до роботи на яких було залучено більше мільйона осіб. Лише дві країни – США і Японія, під час війни збільшили своє національне багатство. Зокрема, США стали беззаперечним лідером економічного розвитку, а Японія встановила монополію на торгівлю в країнах Південно-Східної Азії. Логічним виявився процес зміцнення і збагачення монополій, які були пов'язані з військовим виробництвом, тоді як цивільне виробництво зазнало значних фінансових і суспільних втрат, постійно знижувався рівень якості життя населення.

Так, на початку 1918 р. германські монополісти отримали в якості прибутку 10 млрд золотих марок, а американські – 35 млрд золотих доларів.

Окрім того, вперше в роки війни було запроваджено державне регулювання в масштабах національних господарств. Майже всі країни запровадили статичну систему економічних відносин, відповідно до якої частина державних витрат в економіці більшості європейських країн складала більше 50 % [84].

Оскільки військові дії, а отже, і руйнування не торкнулися території США з її ресурсами і населенням майже в 150 млн осіб, США забезпечували 60 % промислової продукції, видобували 50 % від світового видобутку вугля, 53 % – виплавки сталі, 64 % – нафти, 17 % – збору зернових, 63 % – кукурудзи. Таким чином, США сконцентрували в свої руках 2/3 золотого запасу всього експорту капіталістичного світу.

Аналізуючи зазначене, можна зрозуміти, що США перетворилися на могутню державу, яка мала неабиякий фінансовий потенціал. На Бреттон-Вудській конференції, яка відбулася у липні 1944 р., було впроваджено систему золотовалютного стандарту. Водночас за доларом була закріплена роль світової конвертаційної валюти. Було визначено, що унція золота відповідала вартості в 35 дол. США. Відповідно, долар став розрахунковою і резервною одиницею і був гарантом вартості банкнот. На цій же конференції було утворено міжнародну інвестиційну організацію – Світовий банк реконструкцій і розвитку, а дещо раніше – Міжнародний валютний фонд. Ці дві організації якоюсь мірою були залежні від США, оскільки саме ця країна надала їм стартовий капітал.

Водночас країни Західної Європи опинились у тяжкому економічному становищі. Так, показники ВВП у цих країнах знизилися зі 100 до 87 млрд дол. США, а Японії ВВП було ще нижчим [130]. Причиною цих економічних проблем була Друга світова війна, наслідками якої, за офіційними даними, піддалися руйнації 1710 населених пунктів. Збитки були оцінені в 678 млрд дол. США без урахування військових витрат. Спостерігалися руйнівні наслідки для сільського господарства України, Білорусі, Молдови, Поволжя, Кубані та Центральної Росії [110]. Окрім того, після Першої та Другої світових війн у 91 % країн, які програли війну, та у 20 % країн-переможниць відбулися зміни урядів.

Варто також додати і про Карабаський конфлікт, який відбувся у період з 1988 по 1994 рр. між Вірменією та Азербайджаном. Причиною

конфлікту було бажання контролювати Нагірний Карабах як однією, так і іншою стороною. У процесі конфлікту виникла контрабанда та торгівля зброєю, з'явилися терористичні організації, посилювалися потоки мігрантів, зазнала суттєвого спаду економіка країни. Окрім того, валюта Азербайджану пережила дві хвилі різкої девальвації та здешевшала на 35 %. На жаль, в цей період різко знизилася і ціна на нафту, яка складала 90 % експорту Азербайджану. І навіть зараз економіка країни нестійка, ситуація не стабілізувалася, і РФ старанно продовжує розпалювати ворожнечу та сприяє сепаратизму не лише у сусідніх державах, але й в Україні [68].

Інформаційна війна, яку проводить РФ, спочатку мала риторику антиукраїнської пропаганди з відтінками сепаратизму, а потім трансформувалася в політику пропаганди війни. З початком бойових дій, рятуючи своє життя, цивільне населення змушене було залишати домівки у зоні бойових дій та на окупованих проросійськими бойовиками територіях. В результаті, кількість внутрішньо переміщених осіб склала майже 1,8 млн осіб.

Передумовою до початку збройної агресії стає знесилення економіки, яке відбувається шляхом прямого економічного тиску через торговельні та тарифні протистояння, відключення газу. Загалом економічна війна проти України була направлена, в першу чергу, на анексію економіки сходу та півдня України, які, в силу своїх географічних та історичних особливостей, перебували в залежності від РФ, отримуючи сировину та енергоресурси, коли основним ринком збуту залишалася саме РФ. Хто б не став переможцем або переможеним у війні, все це супроводжується значними економічними та соціальними втратами та руйнівними суспільними наслідками, серед яких втрата ресурсів, скорочення промислового і сільськогосподарського виробництва, руйнування інфраструктури, вимивання національного багатства (рис. 1.4).

Результати узагальнення наукових досліджень впливу конфліктів на економічну безпеку країни, виявлення ризиків і загроз безпеці наведено у табл. 1.4.

Отже, війна має значний негативний вплив на економічний потенціал країни. Так, Німеччина та Японія, які під час Другої світової війни

Рис. 1.4. Економічні наслідки воєнних конфліктів

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1.4

Економічні наслідки війни та воєнних конфліктів і їх вплив на економічну безпеку держави

Автори	Економічні наслідки	Вплив на послаблення складових економічної безпеки держави
1	2	3
В. Горбулін [51]	- відтік капіталу з країни; - зменшення золотовалютних резервів; - ізоляція країни, послаблення ділової та інвестиційної активності	- макроекономічної (введення та посилення міжнародних санкцій); - інвестиційної (згортання інвестицій і відплив капіталу, декапіталізація ринків); - фінансової (втрата кредитної підтримки й фінансових зв'язків зі провідними міжнародними організаціями та фінансовими групами; посилення проблем з національною валютою)

Закінчення табл. 1.4

1	2	3
Р. Толмачева [124]	▪ фінансові, людські та інтелектуально-кадрові втрати; ▪ матеріальні збитки економіки та територій; ▪ зростання витрат на військо	▪ фінансової (втрата вагомої частини національного багатства; посилення фінансової залежності від країн – світових лідерів); ▪ макроекономічної (занепад промислових районів та територій)
Г. Жекало [43]	▪ розірвання економічних та торгових відносин, отримання транзитних ембарго, денонсування угод і ліквідація зон вільної торгівлі; ▪ фінансова експансія та контроль стратегічних галузей економіки; ▪ знищення інфраструктури та підприємств	▪ зовнішньоекономічної (зменшення товарообігу та експорту товарів; звуження імпорту; отримання торговельних санкцій); ▪ інвестиційної (скорочення прямих іноземних інвестицій); ▪ виробничої (зменшення обсягів виробництва в реальному секторі національної економіки)

Джерело: складено авторами

вступили в неї сильними та розвиненими країнами, вийшли переможеними. Попри те, ці країни спромоглися повернути статус сильних високорозвинутих економік завдяки швидкому освоєнню технологічних ресурсів і знань. Окрім того, серйозним наслідком війни для суспільства може бути зміна ціннісних орієнтирів. Існує припущення, що після Першої світової війни в Європі девальгувалася вікторіанська мораль, а на її заміну прийшов принцип «живемо один раз». Ціле покоління таких люде назвали «втраченим поколінням» [103].

Незважаючи на численні дослідження впливу світових війн на національні економіки, локальні гібридні збройні конфлікти та громадянські війни сучасності мають іншу специфіку, тактику, тривалість та інтенсивність, що впливає на їхні економічні наслідки та зміну ВВП країни (рис. 1.5).

Так, за період з 1990 по 2016 рр. навіть після завершення війни динаміка падіння ВВП на душу населення є очевидною і коливається в межах

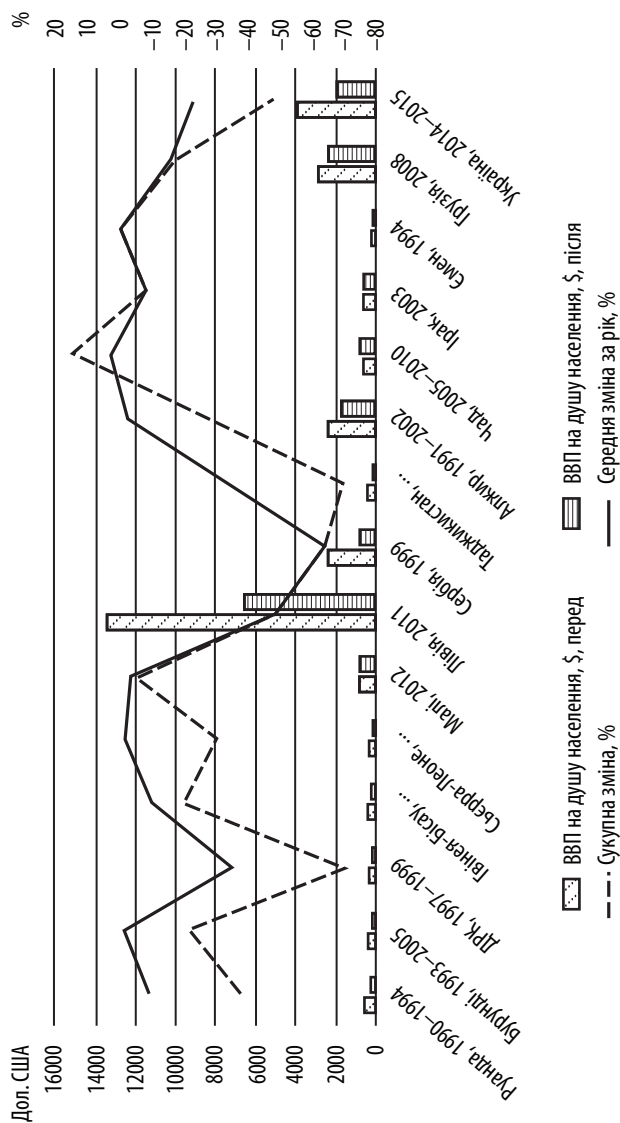

Рис. 1.5. Зміна ВВП на душу населення як показник економічних наслідків збройних конфліктів

Джерело: складено авторами на основі [32]

0,5–64,3 %. Тут варто додати, що П. Кольєр встановив, що рік громадянської війни коштує державі 2,2 % ВВП. З цього випливає, що при тривалості конфлікту у сім років ВВП країни стане на 15 % меншим, ніж було до початку конфлікту. Окрім того, негативним економічним наслідком збройних конфліктів, які зазвичай охоплюють не всю територію країни, можна вважати внутрішню міграцію трудових ресурсів. Внаслідок цього в зоні конфлікту не залишається достатньо робочої сили, руйнується інфраструктура, а бізнес стає невідконтрольним державі [5].

Зауважимо, якщо виокремити конфлікти, які тривають понад п'ять років, можна перекоонатися, що показники ВВП є наближеними до показників, які визначив П. Кольєр, і спад становить близько 1,8–2,7 % щорічно (рис. 1.6).

Щодо України, то за попередніми розрахунками економічні втрати оцінюються у 3 млрд грн. Окрім того, внаслідок російської агресії на сході України від початку бойових дій було зруйновано і пошкоджено понад 9,2 тис. житлових будинків та інших об'єктів і це лише на території підконтрольній українській владі, незважаючи на те, що станом на початок лютого 2019 року на підконтрольній українському уряду території Донецької області було відновлено 6998 житлових будинків з 12905 од., які були пошкоджені з 2014 року [33].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що військові конфлікти не сприяють економічному зростанню країни, а навпаки, призводять до економічного занепаду.

Тому наголошуємо, що основою для сталого розвитку країни, її економічного зростання та забезпечення економічної незалежності держави є формування і реалізація політики миробудівництва. Економіка миробудівництва займає особливе місце, значною мірою сприяючи стабілізації соціальної сфери, суспільній згуртованості усіх верств населення, подоланню деструктивних конфліктів, зростанню зайнятості та підвищенню рівня якості життя населення.

Водночас економічна безпека країни виступає імперативом національної безпеки, оскільки визначає стан і стійкість економіки держави, формує основи сталого економічного зростання. Основою для стабільного розвитку країни, забезпечення її економічної незалежності є

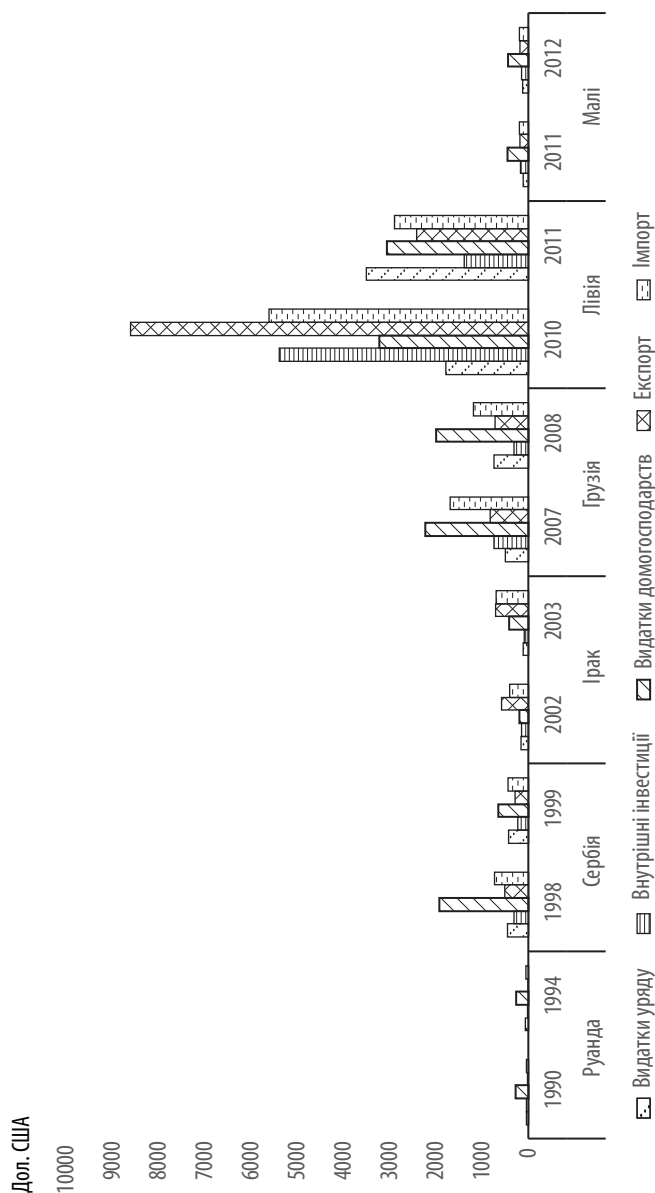

Рис. 1.6. Зміна деяких макропоказників до та після збройного протистояння, дол. США на душу населення

Джерело: складено авторами на основі [77]

реалізація складових політики економіки миробудівництва у системі економічної безпеки держави, розроблення і втілення превентивних і реактивних заходів на всіх рівнях суспільної ієрархії управління.

1.3. Ідентифікація елементів економіки миротворення в системі економічної безпеки держави

У сучасних умовах глобалізації надзвичайно актуалізуються питання національної безпеки в цілому та економічної безпеки держави зокрема. Це зумовлено загостренням політичних та економічних впливів на розвиток суспільства після завершення міждержавного та/чи внутрішнього конфлікту. Виникає потреба в стабілізації та сталості миру, зменшення ризику його відновлення в майбутньому, після підписання мирних угод. У сучасних міждержавних гібридних конфліктах основною метою миробудівництва є розвиток основних складових економіки миробудівництва для досягнення стабілізації конфлікту та його локалізації. Це зумовлює особливу увагу до питання формування і реалізації механізмів державної політики миротворення в руслі проблематики забезпечення економічної безпеки, які поєднують питання стійкості і стабільності національної економіки, її спроможності до саморозвитку і прогресу із соціальними пріоритетами та інтересами держави.

Після досягнення перемир'я об'єктивно актуалізується аспект початку відбудови промислових та інфраструктурних об'єктів, залучення міжнародних донорів, відновлення економічних зв'язків, реальної підтримки малого та середнього бізнесу, імплементації нових економічних бізнес-моделей виходячи зі ситуації, яка склалася на час стабілізації конфлікту.

Новизна, багатогранність і складність проблеми розробки механізмів політики миротворення об'єктивно підсилює важливість наукових пошуків у руслі визначення відповідних структурних елементів таких механізмів, причому у фокусі забезпечення економічної безпеки, її достатнього теоретико-методичного підґрунтя. У розвинених країнах

з цієї проблематики набуто чималий теоретичний та практичний досвід. В Україні вирішення цієї проблеми перебуває на стадії формування та обґрунтування відповідного механізму і його інструментів з розбудови засад економіки миробудівництва в системі економічної безпеки держави.

Питання формування економіки миробудівництва у системі забезпечення економічної безпеки держави постконфліктних територій є питанням досить важливим на теперішній час та потребує більш глибокого вивчення. Серед науковців, що досліджують такого ґатунку питання, відомі праці таких зарубіжних вчених, як П. Кольєр, Й. Галтунг, А. Кутейников, А. Мелькін, А. Кутейніков, Б. Таксас, М. Медведчук, В. Ткач, Д. Гордієнко. Також різним аспектам проблеми економіки миробудівництва присвячені дослідження й вітчизняних вчених, серед яких О. Власюк, В. Горбулін, Д. Гордієнко, Т. Шлемко, Я. Жаліло, Б. Кравченко, А. Сухоруков та ін. Водночас у сьогоденнішніх реаліях гібридних конфліктів та війн з напруженням політичної і економічної ситуації в світі виникає зростаюча потреба у дослідженні миробудівництва та його складових.

Незважаючи на наявність наукових праць і результатів досліджень із проблематики миробудівництва, нині залишається низка дискусійних питань у сфері теоретико-методологічних засад дослідження питань структури та системи механізмів економіки миробудівництва, зокрема обґрунтування переліку складових і визначення їх місця в системі економічної безпеки держави. Отже, особливого значення набуває дослідження державної політики формування і реалізації механізмів економіки миробудівництва як магістрального напрямку подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку, стабілізації та виходу з конфлікту за допомогою застосування більшою мірою економічних важелів державного регулювання, роль та вплив яких у контексті стабілізації розвитку країни та післяконфліктному відновленні мають дещо вище значення з різних позицій, а особливо в частині посилення мотивації суспільства, зокрема підприємливого середнього класу.

На пріоритетності економічного характеру механізмів політики наголошує, зокрема, В. Ткач, стверджуючи, що «...базисом економічної

безпеки держави є розвинена економіка; лише необхідний рівень економічної безпеки держави свідчить про достатню міру самостійності та незалежності національного господарства країни; економіка не може вважатися ефективною в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання, особливо в реальному секторі національного господарства, банкрутства підприємств ... » [123, с. 230].

На теперішній час світ стає все більш відкритим, проте не прозорим, все більш вимогливим до питань внутрішньої безпеки. Основними причинами цього є поглиблення недовіри, відсутність успіху та брак реальних досягнень у стабілізації міжлюдських і, як наслідок, міждержавних взаємовідносин. Останні події в Іраку, Лівії та на сході України свідчать про невдачі (або такі, що затяглися в часі) практики миробудівництва. Додомо також, що часткове припинення внутрішнього конфлікту, по суті, ще не є свідченням стабільно функціонуючої держави в цілому.

Загальновідомо, що економіка є найважливішою сферою життєдіяльності суспільства і кожного громадянина зокрема, у той час економіка миробудівництва є невід'ємною передумовою економічної безпеки і набуває вагомого значення у період виникнення конфліктної ситуації.

Зважаючи на те, що економічна безпека держави – це стан економіки, за якого забезпечується її стійке зростання, оптимальне задоволення суспільних потреб, висока якість управління, захист економічних інтересів, економіку миробудівництва можна справедливо вважати матеріальною складовою економічної безпеки держави. Отже, на нашу думку, є підстави визначити такі основні складові механізмів економіки миробудівництва (рис. 1.7), від яких залежить стабільність її функціонування.

Обрання саме цих складових пояснюється таким. В умовах воєнної агресії важливо посилити дію чинників за двома пов'язаними напрямками. Це, *по-перше*, економіка країни; *по-друге*, система комунікацій (транспортно-логістичних, інформаційних, пов'язуючих між собою ринки і сектори економіки).

Рис. 1.7. Базисні підсистеми механізмів економіки миробудівництва

Джерело: складено авторами на основі [143]

Адже зовнішні та внутрішні небезпеки проявляють себе в основних сферах життєдіяльності суспільства – економічній, соціальній, політичній, духовно-моральній, інформаційній, оборонній, демографічній, екологічній. Саме в цих та інших сферах конкретизуються небезпеки і загрози для суспільства і держави, громад і територій.

Економічна складова миробудівництва у системі економічної безпеки держави ґрунтується на розумінні того, що війни мають не тільки високі особисті та емоційні збитки, але й економічну вартість, яку можна виміряти. Вони не є чинниками сталого розвитку. Вони руйнують промислові підприємства, забруднюють землю, воду та повітря, а також завдають шкоди домогосподарствам. До прикладу, у підсумку Другої громадянської війни в Судані (1983–1993 рр.) було вбито 6,6 млн голів великої рогатої худоби, 2 млн овець та 1,5 млн козлів; завдано збитків промисловості на понад 100 млн дол. США; втрати в туризмі становили 607 млн дол. США [143]. Цей та інші приклади показують, що війна має реальні економічні витрати, які впливають на економічну стабільність держави та цілих регіонів.

Приклад розпаду СРСР показав, що для безпечного існування країни недостатньо мати потужну армію і високотехнологічну оборонну промисловість. Потрібні багатокладні економіки, розвинений сектор споживчих благ і послуг, висока конкурентоспроможність товарів і послуг, налагоджений механізм економічного управління і ін.

Зважаючи на вище перераховані аргументи, механізми економіки миробудівництва мають суттєвий вплив на розвиток політичної системи

суспільства, її готовність і можливість протистояти діям деструктивних сил. Адже без належного економічного потенціалу держави не можна забезпечити діяльність політичних, правових і силових структур, здатних успішно захищати національні інтереси країни. Окрім того, наука, освіта та культура можуть стати провідними факторами прискорення гуманістичного розвитку суспільства лише за умови стійкості економічного потенціалу. Отже, в миробудівництві економічна складова механізму – це стійка опора, що забезпечує функціонування всіх елементів системи економічної безпеки держави [129].

Зауважимо, що поняття «економіка миробудівництва» з'явилося разом з поняттям «миробудівництво» та виступає невід'ємною частиною цього процесу. Варто зауважити, що миробудівництво – це діяльність, яка здійснюється після закінчення внутрішнього або міжнародного конфлікту для відновлення основ сталого миру та розвитку національної економіки, включаючи підтримку інститутів, що сприяють зміцненню миру, організацію взаємодії між усіма складовими та елементами системи економічної безпеки, проведення або контроль над проведенням виборів, відновлення цивільної інфраструктури та економічне відтворення [80].

Миробудівництво є частиною мирного процесу, який включає стійкі та багатовимірні зусилля суб'єктів та інститутів національної економіки у напрямку примирення усіх сторін конфлікту. До прикладу, після закінчення Другої світової війни міжнародні ініціативи зі створення таких інститутів, як Бреттон-Вудський і План Маршалла, на засадах довгострокових післяконфліктних програм у Європі, були зорієнтовані на відновлення відносин після наслідків війни. Ці ініціативи базувалися на підтримку миру та миротворчих процесів на постконфліктних територіях [144].

Необхідно додати, що термін «миробудівництво» вперше застосував Й. Галтунг у 1970-х роках, визначаючи його як етап, метою якого є «мирні громадські зміни шляхом суспільно-економічної перебудови і розвитку». Р. Періс запропонував дефініцію миробудівництва «як етапу мирної операції, який має на меті створення умов, при яких мир триватиме довго навіть після відходу міжнародних сил» [139, с. 265].

Американський соціолог І. Ледерах, розвиваючи концепцію миробудівництва, зосередив увагу на необхідності співпраці місцевих, неурядових, міжнародних та інших учасників для створення сталого мирного процесу.

Стратегії будівництва сталого миру Д. Еванс поділив на міжнародне врегулювання і будівництво миру всередині країни, яке включає економічний розвиток, побудову інститутів і створення або відновлення умов, необхідних для перетворення держав на стабільні і довгострокові. Загальновідомо, що побудова миру має два виміри: передконфліктну і постконфліктну. Передконфліктну містять невійськові, економічні, суспільні та політичні засоби, які можуть допомогти державам у протидії потенційним загрозам, ризикам та у вирішенні суперечок, тоді як постконфліктні стикаються з двома типами задач: відновлення економіки і зниження ризику повторення конфліктів.

Окрім того, стратегічна діяльність з розбудови миру спрямована на подолання першопричин або потенційних чинників насильства, створення суспільних очікувань для мирного врегулювання конфліктів і стабілізації суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку суспільства.

Заходи механізмів миробудівництва створюють середовище, що підтримує самодостатній, сталий мир, примиряють супротивників, запобігають перезапуску конфлікту, інтегрують громадянське суспільство, створюють механізми верховенства права і вирішують основні структурні, суспільні проблеми. Варто зауважити, що економічна безпека держави передбачає підтримку та розвиток економічної складової миробудівництва, яка, своєю чергою, сприяє зміцненню миру та зниженню ризику ескалації конфлікту (рис. 1.8).

Як уже зазначалося, при вирішенні проблем миробудівництва в усіх сферах діяльності підкреслюється основна роль економіки, тому що виробництво, споживання та розподіл матеріальних благ визначають життєздатність суспільства. Не може бути військової безпеки при слабкій, неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні економічної, ні військової безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти.

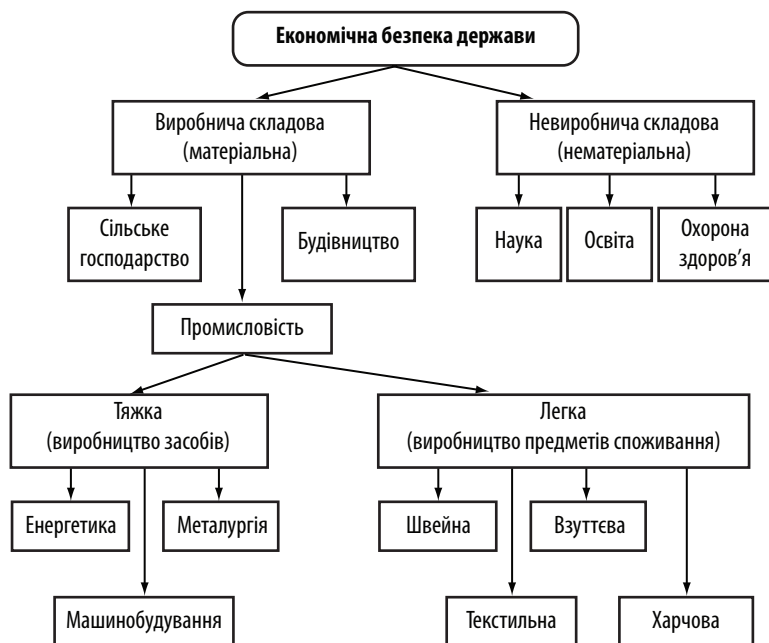

Рис. 1.8. Складові механізми економіки миробудівництва в системі національного господарства

Джерело: узагальнено авторами на основі [13]

Механізми економіки миробудівництва складаються з нематеріального та матеріального напрямів, які так чи інакше впливають на стабільність, стійкість миробудівних процесів, відновлення всіх внутрішніх і зовнішніх зв'язків і бізнес-процесів країн після загострення конфліктів.

Загальновідомо, що якісне й ефективне управління не є легкою справою навіть у мирний час, при якому значно менше чинників впливає на щоденне управління державою, тоді як у постконфліктній ситуації найбільш вдалим інструментом стає миробудівництво. Однією з причин є те, що у разі виникнення конфліктів підтримання миру ускладняється, і конфлікт може торкатись декількох різних складових безпеки держави. Водночас економіка миробудівництва поєднує в собі економічні проблеми та завдання відновлення економіки, технологічного розвитку

виробництва, економічної політики, забезпечення гнучкості та мобільності [145].

Таким чином, у процесі ідентифікації механізмів миробудівництва, крім гуманітарних та політичних дій, для врегулювання військового конфлікту необхідно підвищити рівень захищеності всіх складових системи економічної безпеки держави, не допускати соціального зубожіння широких верств населення, критичної диференціації доходів, зневіри у власних силах, що може призвести до підриву домінантних засад національної безпеки.

На практиці, щоб забезпечити економічну безпеку країни, необхідно створити відповідну систему її самозбереження, що автоматично приводила б у рух захисні механізми при низці загроз економічній незалежності (фінансова, сировино-ресурсна, інноваційна тощо), економічній стабільності (рівень розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому) та економічного розвитку (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення).

Окрім того, необхідно врахувати, що рівень економічної безпеки у час війни визначається здатністю національної економіки перелаштуватися на процес миробудівництва в кризовому періоді. Водночас одночасний розвиток всіх підсистем економічної безпеки є великою проблемою навіть для більшості розвинених країн, не говорячи вже про країну, яка намагається вийти із конфлікту, побудувати та зміцнити спроможну систему економічної безпеки. Саме тому у процесі імплементації механізмів миробудівництва, окрім врегулювання співвідношень між економічними завданнями, надзвичайно важливо правильно розставити пріоритети розвитку підсистем економічної безпеки (рис. 1.9).

Сутність економічної безпеки полягає у тому, що вона є інституційно-матеріальною основою національної суверенності, тобто підґрунтям для функціонування політичного, військового, інформаційного, соціального, екологічного та науково-технологічного елементів системи національної економіки; визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки.

Водночас національну безпеку найбільш об'єктивно трактувати як спроможність держави своєчасно реагувати на внутрішні та зовнішні

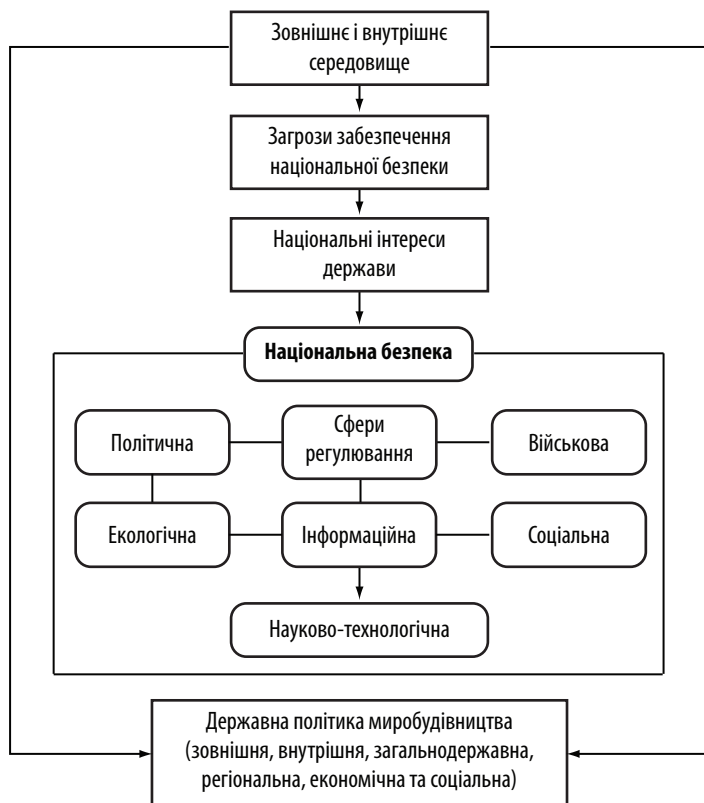

Рис. 1.9. Структура формування політики управління механізмами миробудівництва в системі національної безпеки держави

Джерело: складено авторами

дестабілізуючі чинники, які проявляються у формі економічних, соціальних, політичних, військових та інших загроз.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки є найважливішою прерогативою держави у рамках створення системи її самозбереження та формування механізмів захисту від загроз. Своєю чергою, для забезпечення економічної безпеки важливо відстежувати і оцінювати рівень потенційних загроз національним інтересам. Можна виділити реальні та потенційні загрози економічній безпеці: ослаблення системи держав-

ного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні економічних відносин; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних засобів у провідних галузях промисловості; зростання залежності національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків; низькі темпи розширення місткості внутрішнього ринку; зниження ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження.

Система економічної безпеки характеризується низкою властивостей, передусім стійкості, адаптивності, інерційності, кумулятивності, незалежності, здатності до саморозвитку, цілеспрямованості, суперечливості, керованості, стохастичності і багатоаспектності [38].

Безумовно, слід зазначити що система забезпечення економічної безпеки ґрунтується й на виконанні таких вимог: функціонування в межах, визначених законом; забезпечення надійного захисту національних інтересів; прогнозування і своєчасне відвернення загроз; ефективне функціонування у звичайних і в надзвичайних умовах; наявність чіткої структури і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади; відкритість і гласність у необхідних межах щодо діяльності відповідних органів [9].

При цьому система забезпечення економічної безпеки є комплексом різних видів безпеки, які доповнюють одна одну, для досягнення головної мети щодо організації захисту національної економіки (рис. 1.10).

Під безпекою ринку праці мається на увазі його детінізація, покращення умов та підвищення рівня оплати праці, посилення соціальної захищеності працюючих, що особливо важливо, коли країна піддається військовій агресії.

Під безпекою доступу до ринку вважається формування в країні здорового конкурентного середовища, без чого неможливо очікувати на розвиток підприємництва, а також подолання таких системних вад, як монополізація економіки, її тінізація, корупція, зрощування влади та бізнесу тощо.

Рис. 1.10. Складові механізмів миробудівничого комплексу в системі економічної безпеки держави

Джерело: розроблено авторами на основі [95]

Під підтримкою безпеки розуміється належний моніторинг і забезпечення прийнятного рівня всіх складових економічної безпеки держави, а також її ключових індикаторів.

Вважаємо за доцільне виділити три базисні складові економічної безпеки (економічної стійкості, незалежності та стабільності національної економіки, її здатності до саморозвитку і прогресу), які мають підтримуватися у процесі політики миротворення задля збереження спроможності національної економіки забезпечити незалежний розвиток, стабільність інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал, а також здатність країни захистити власні інтереси [136].

Слід зазначити, що в системі національної безпеки механізми економіки миробудівництва виступають основою політики забезпечення національної суверенності, що, своєю чергою, визначає реальні можливості держави у підсиленні інших видів безпеки та є підґрунтям для її функціонування. Зауважимо, що в Україні суспільна криза найбільшою мірою

охопила саме економіку, оскільки мала місце катастрофа планової економічної системи через проблеми недоцільного та неефективного використання бюджетів, намагання нав'язати Україні економічну парадигму на засадах капіталізму західного зразка. Водночас правильним шляхом поступового сталого соціально-економічного розвитку країни було б формування системи економічної безпеки на засадах миробудівництва [16].

З іншої сторони, примус до миру і підтримання миру можуть лише сповільнити імпульс конфлікту, але не можуть знищити його причини. Поки задіяні стримуючі миротворчі сили та діють обмеження, мир існує та зменшується небезпека поновлення конфлікту. Логіко-структурну схему забезпечення миробудівництва наведено на *рис. 1.11*.

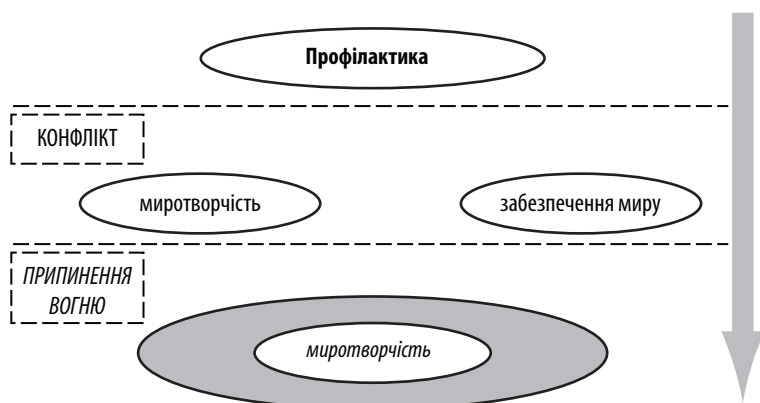

Рис. 1.11. Логіко-структурна схема забезпечення миробудівництва та розширення його механізмів

Джерело: розроблено авторами на основі [16]

На цей час сфера миробудівництва набула значної актуальності. Так, незважаючи на події в Іраку та Лівії, можемо стверджувати, що наявна катастрофічна ситуація в цих країнах у т. ч. є наслідком невдалого процесу миробудівництва. Ситуація на цей час не краща, а то і гірша, чим вона була з початку конфлікту. Однак навіть у випадку останніх конфліктів досягти перемир'я та стабільності способами лише підтримання

та примушення до миру – це лише перший крок зменшення конфлікту. Одразу варто планувати і здійснювати пошук першопричин, шляхів і методів завершення конфлікту заради запуску механізмів поступового економічного відновлення країни [106].

Таким чином, загальною метою формування і реалізації механізмів миробудівництва є якнайшвидше усвідомлення того факту, що зовнішня допомога більше не потрібна. Миробудівництво має активно зосередитись на зміцненні економічної складової національної безпеки та підтримці елементів та чинників внутрішнього потенціалу миробудівництва, інакше мир не буде стійким.

Водночас економічні цілі механізмів миробудівництва не можуть бути стандартизованими, оскільки значною мірою залежать від природи конфлікту, структури економіки та її ролі у світовій економіці. Варто зауважити, що миробудівництво передбачає довгострокову підтримку політичного, соціально-економічного та культурного розвитку країни. Отже, завдання миробудівництва в своїй основі спрямовані на життя-забезпечення та розвиток економічної системи у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах (рис. 1.12).

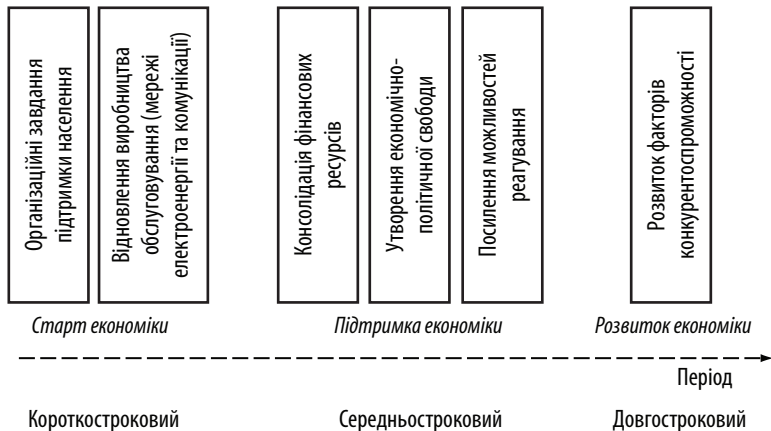

Рис. 1.12. Економічні завдання механізмів миробудівництва у різнострокових часових періодах

Джерело: розроблено авторами на основі [106]

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що основою для сталого розвитку країни, відновлення її економічного зростання та забезпечення економічної незалежності є створення і реалізація системи механізмів миробудівництва. Адже у системі безпеки держави економіка миробудівництва займає особливе місце, а її стійкість і гнучкість, динамізм розвитку значною мірою сприяють стабілізації соціально-економічної сфери, соціальній згуртованості, подоланню деструктивних конфліктів, підвищенню рівня зайнятості та якості життя населення.

Безумовно, що економіка миробудівництва в системі економічної безпеки держави виступає інституційно-матеріальною основою національної суверенності, неухильною умовою розвитку країни, її економічного зростання, забезпечення економічної незалежності, запуску превентивних і реактивних заходів на всіх рівнях суспільної ієрархії управління.

В Україні найбільшим пріоритетом національних інтересів у сфері економічної безпеки країни повинно бути створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення зростання рівня якості життя та добробуту населення. Стабільна, захищена економіка – процвітаюча країна. Сьогодні, як ніколи раніше, постає надзвичайно важливе питання щодо відновлення та забезпечення системи економічної безпеки на засадах імплементації механізмів миробудівництва як один з найважливіших національних пріоритетів. Це вимагає посиленої уваги представників владних структур, громадських та політичних рухів, науковців. Забезпечення миробудівних складових економічної безпеки є гарантом незалежності для країни, умовою її сталого розвитку, зростання та добробуту населення в цілому.

При обґрунтуванні елементів механізму політики миротворення, особливо в частині філософського бекграунду, важливо звернути увагу на те, що, як показує світовий досвід, у більшості випадків саме бідність сприяє тому, щоб виникали збройні конфлікти. Бідність є мотивуючим фактором взяти до рук зброю і використати збройний конфлікт для власного збагачення. Водночас парадокс в тому, що збройний конфлікт якраз і сприяє подальшому зростанню бідності, адже руйнується інфраструктура, з'являються жертви як серед військових, так і серед мирного

населення, сім'ї втрачають годувальників і т. д. Бідність як провокує виникнення конфлікту, так і конфлікт призводить до зростання бідності. В цьому і полягає ефект циклічності конфліктів і бідності.

Сьогодні, як ніколи раніше, постає надзвичайно важливе питання щодо формування механізмів миротворчості у процесі подолання як причин, так і наслідків збройних конфліктів та забезпечення економіки миробудівництва у системі економічної безпеки держави, що є одним з найважливіших національних пріоритетів та вимагає посиленої уваги. Забезпечення задіяння складових економіки миробудівництва – системна мета ідентифікації, вибору та формування структури дієвих механізмів миротворення.

Варто додати, що людський капітал є одним з надважливих елементів у структурі механізму державної політики миротворення будь-якого типу. Це також і пріоритет держави у протидії гібридній війні. Потрібно активно співпрацювати із закордонною діаспорою, сприяти та заохочувати повернення з окупованих територій кваліфікованих працівників та молоді, проводити навчання на дистанційних платформах, сприяти соціально-економічній інтеграції та адаптації людей, які змушені були залишити свої домівки через війну та окупацію.

Потрібно додати, що людський капітал – це ще й ключовий ресурс розвитку та зміцнення конкурентоспроможності економіки на сучасній інноваційно-технологічній основі. Отже, передумовою становлення економіки миробудівництва та зміцнення національної безпеки об'єктивно слугує поєднання економічної гнучкості та забезпечення високого рівня захищеності економічної безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізація економічних ризиків і забезпечення інноваційних засад конкурентоспроможності на всіх рівнях економіки. У зв'язку з цим механізми запобігання виникненню економічних конфліктів передбачають використання системи взаємоузгоджених соціально-економічних і нормативно-правових інструментів, які дозволяють виявити причини конфлікту та вжити заходів для збереження економіки миробудівництва зі центроформуєчим елементом «людина» та накопиченням і повноцінним використанням людського капіталу.

Висновки до розділу

Економічна безпека держави – комплексна системна характеристика здатності національної економіки забезпечувати самодостатність функціонування та розвитку соціально-економічної системи країни, підтримувати стійкість за ключовими соціально-гуманітарними, політичними та економічними характеристиками незалежної країни та самодостатньої економіки, гарантувати розвиток і розширення відтворення, гарантувати реалізацію економічного потенціалу, реалізацію національних економічних інтересів та забезпечити належне місце країни в системі міжнародного поділу праці. Спроможність держави забезпечити належний рівень її економічної безпеки в умовах воєнних дій на території країни ускладнюється в рази, особливо за сучасних все більш гібридних форм воєнних дій, які передбачають не тільки збройний конфлікт і агресію, але й потужний дестабілізуючий вплив на соціально-економічну систему зі застосуванням інформаційних, сепаратистських, терористичних, культурних, релігійних, ментальних, національних та інших чинників.

За наявності воєнних дій знижується дієвість застосування традиційних методів і механізмів забезпечення економічної безпеки держави та актуалізується завдання розвитку нових теоретико-прикладних інструментів і засад формування якісної системи протидії викликам, ризикам і загрозам воєнної, особливо гібридної, агресії. Воєнний конфлікт є джерелом постійної генерації як існуючих, так і нових загроз безпеці, відповідно, методологічний базис державної політики забезпечення економічної безпеки слід розвивати й у руслі політики миротворення – цілеспрямованої діяльності як на конкретних територіях, так і в країні в цілому, що реалізується зі застосуванням спеціального інституційного, організаційного, економічного, суспільно-психологічного, інформаційного та іншого забезпечення та спрямована на, з *одного боку*, локалізацію та нівелювання ризиків і загроз, чинників та перешкод повернення конфліктних територій до траєкторії їх сталого розвитку, а з *іншого* – повноцінну всеохоплюючу інтеграцію цих територій, їх конвергенцію та повноцінну участь в акумулюванні та реалізації потенціалу соціально-економічного розвитку цілісної країни.

Як засвідчує досвід світових війн, воєнні конфлікти мають негативні соціальні та економічні наслідки як для країн, що піддавалися нападу, так і для країн-агресорів. Отже, реалізація політики миротворення дозволяє згладити наслідки зовнішньої експансії, а також стабілізувати структуру національної економіки, всебічно орієнтованої на військово-промисловий комплекс. Економічні передумови формування політики миротворення закономірно різняться для країни – агресора, країни з внутрішнім конфліктом та країни, що захищається від зовнішньої воєнної агресії. Проте у міру сучасних тенденцій глобалізації та все більш активного розвитку і застосування гібридних форм нападу, що поширюється на військову, інформаційну, економічну, суспільно-політичну, міжнародну, релігійно-культурну та інші сфери країни, найбільш поширеними аспектами середовища політики миротворення стають втрата ресурсів (фінансових, матеріально-технічних, технологічних, інтелектуально-кадрових), дестабілізація фінансової системи, економіки та внутрішньогосподарських відносин і зв'язків, послаблення політичної системи, нарощування просторово-територіальних диспропорцій та деформацій, розшарування суспільства і зростання нетерпимості, спад економіки, погіршення її галузевої та інституційної структури, погіршення рівня якості життя і т. ін. Ці та інші ключові аспекти слугують базовими об'єктами реалізації політики розвитку економіки миротворення, здатної погасити зовнішній системний дестабілізуючий вплив, відновити структурі характеристики та мобілізувати соціальний і економічний потенціал нації для належної відсічі зовнішній агресії та посилення згуртованості суспільства навколо реалізації спільної мети – соціального та макроекономічного відновлення.

Як формування, так і реалізація державної політики миротворення реалізуються зі застосуванням відповідних механізмів. Їх склад та конфігурація закономірно має варіативний характер, що визначається масштабами та інтенсивністю конфлікту, фазою його розвитку та обсягами наслідків, фінансово-ресурсними й іншими можливостями держави, дією факторів зовнішнього і внутрішнього середовища тощо. Центральне місце в структурі механізмів державної політики миротворення відводиться економічній компоненті, що обумовлено потребою

у формуванні тісних зв'язків та глибокому проникненні мироформуючих заходів у складові економічної безпеки держави.

Попри економічний, політика миротворення імплементується й зі застосуванням інституційного, організаційного, ментального, інформаційного, психологічного та інших механізмів, проте, за умови, якщо в сукупності належною мірою буде сформовано і задіяно такі підсистеми управління, як технологічна, логістична, фінансова, безпека доступу до ринку, безпека ринку праці, захисту економічної безпеки та економічної політики. Встановлено, що в цілому інструментарій, що формує структуру механізмів політики миротворення, традиційний, проте його акценти змінюються у міру проходження логіко-структурних фаз миробудівництва (профілактика, конфлікт, припинення вогню та конфлікту), реалізації завдань на коротко-, середньо- та довгостроковому етапах постконфліктного відновлення, визначення і реалізації пріоритетів посилення тієї чи іншої компоненти економічної або національної безпеки держави.

Розділ 2 **ПОЛІТИКА МИРОТВОРЕННЯ
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

2.1. Макроекономічні та соціальні передумови миротворення і забезпечення економічної безпеки держави

Україна як країна, що зазнала та продовжує зазнавати зовнішньої воєнної агресії, перебуває в стані воєнних дій, а частина її території окупована, є певного роду еталонною для дослідження, обґрунтування та апробації рішень у системі державної політики миротворення, у тому числі в частині її економічної складової.

Очевидно, що повномасштабне миробудівництво можливе після завершення воєнного конфлікту та деокупації територій. Та все ж справедливим, на нашу думку, можна вважати й висновок відносно того, що низка завдань стратегічного і тактичного характеру можуть бути реалізованими вже нині. Йдеться, до прикладу, про, *по-перше*, економічне пожвавлення, зростання соціальної захищеності та підвищення рівня якості життя населення в районах прилеглих (частина з яких, зокрема, була вивільнена з-під окупації) до територій воєнних дій; *по-друге*, інформаційний, частково економічний і соціальний, суспільно-психологічний та інші аспекти реінтеграції населення, що проживає на непідконтрольних територіях Донецької і Луганської областей, а також АР Крим; *по-третє*, реалізацію заходів, орієнтованих на популяризацію мирних практик залагодження конфлікту, пошуку спільних інтересів і здійснення практичних кроків у керунку поступу до врегулювання збройного та політичного конфліктів за збереження національних інтересів України.

З позиції економіки миробудівництва важливо відштовхуватися від ситуації, яка склалася на сьогодні та значною мірою пов'язана зі деградаційним впливом на функціонування економічної системи України в цілому воєнної, а також загалом гібридної, агресії з боку РФ. Відомо, що лише внаслідок прямого воєнного вторгнення вітчизняна економіка втратила близько 25 % свого промислового потенціалу. Загальна площа окупованих територій склала 47 тис. кв. км (7 % території країни, 31,3 % території Донецької області та 33,0 % території Луганської області), на яких проживало 12,8 % від загальної чисельності населення країни (56 %

населення Донецької області та 54 % населення Луганської області). На ці території припадало 70 % виробничого потенціалу Донецької області та 60 % виробничого потенціалу Луганської області [3].

Крім того, на непідконтрольних територіях країни залишилися значні поклади корисних копалин, особливо кам'яного вугілля, – стратегічного ресурсу з позиції функціонування паливно-енергетичного комплексу економіки; відрізними від загальної системи – важливі транспортні та логістичні коридори; втрачено низку стратегічних коопераційних зв'язків і відносин з-поміж підприємств і виробничо-господарських комплексів з різних регіонів країни; держава не в змозі використовувати цілий комплекс інтелектуально-кадрових, матеріально-технічних, техніко-технологічних, інноваційно-технологічних та інших ресурсів.

У підсумку втрати та призупинення діяльності великої кількості промислових та інших підприємств, зростання дефіциту енергоресурсів, сировини, нарощення структурних диспропорцій в системі економічних відносин, функціонування реального сектора економіки та внутрішнього ринку, зовнішньоекономічної переорієнтації економіки за все ще не повною мірою інституціалізованих відносин і системи господарських зв'язків зі суб'єктами європейського ринку збуту продукції, інших об'єктивних обставин національне господарство України у 2014–2015 рр. зазнало таких втрат, негативні наслідки яких відчуваються досі:

- спад обсягу валового внутрішнього продукту на 6,6 % у 2014 р. та на 9,8 % у 2015 р.;
- скорочення обсягів виробництва промислової продукції у 2014 р. загалом на 10,1 % та безпосередньо за рахунок чинника Донецької і Луганської областей на 7,6 %; у 2015 р. відповідні показники становили 13,0 % та 7,8 %;
- зростання споживчих цін (на 24,9 % у 2014 р. та на 43,3 % у 2015 р.), девальвація гривні за ці роки становила понад утричі;
- зниження інвестиційної привабливості національної економіки та зменшення обсягів і рівня прямих іноземних інвестицій, погір-

шення стану платіжного балансу держави та скорочення обсягів експорту (на 42,2 % та 45,4 %; за рахунок зниження експорту товарів і послуг до РФ експортний потенціал держави виявився на 5,7 % та 5,6 % до ВВП у 2014–2015 рр.) [3].

Свідченням негативного впливу як дестабілізації ситуації, так і безпосередньої втрати частини економічного потенціалу на базові параметри соціально-економічного зростання та ускладнення передумов формування і реалізації політики забезпечення економічної безпеки України є інформація, наведена у *табл. 2.1*. Так, порівняльні дані (у цінах 2016 р.) чітко вказують на те, що до 2013 р. відбувалося щорічне нарощування обсягу ВВП – ключового показника економічного зростання держави. Водночас уже у 2014 р. відбулося зменшення цього показника (на 6,6 %), що закономірно пролонгувалося й на 2015 р., коли обсяг ВВП до 2013 р. знизився на 15,7 %, що вважається критично високим рівнем спаду національного господарства. Позитивно, що, починаючи з 2016 р. почалося хоче й не настільки жваве, але все ж стабільне відновлення. Якщо значення показника у 2016 р. до 2015 р. зросло лише на 2,4 %, то у 2018 р. до 2017 р. – на 3,4 %, а загалом за 2015–2019 рр. приріст становив 12,0 %.

Проте більшого збитку було завдано експортному потенціалу України, зокрема, з 2013 р. по 2018 р. (за винятком 2017 р.) обсяги експорту товарів і послуг з року в рік лише зменшувалися. Найбільш кризовими стали 2014 та 2015 рр., коли значення показника у 2015 р. було меншим за аналогічний показник для 2013 р. на 27,4 %. Така ситуація переважно пов'язана зі переналаштуванням зовнішньоекономічної діяльності зі східного на західний вектор, а також диверсифікацію зовнішніх ринків збуту вітчизняної продукції.

Відповідно, позитивні тенденції відносно нарощування обсягів експорту стали помітними у 2017 та 2019 рр. Проте ще далеко не відновлено тих обсягів, які були характерними для економіки України 2010–2012 рр.

Зміна вектора зовнішньоекономічної діяльності позначилася й на тенденціях імпорту в Україну товарів і послуг. Проте вони не стали настільки ж значними. До прикладу, якщо у 2014 р. обсяги імпорту віднос-

Таблиця 2.1

Основні соціально-економічні показники розвитку економіки України у 2010–2019 рр.

Показники	Роки										Темпи зростання, % / Відхилення, +/-	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2010	2019/ 2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ВВП у постійних цінах 2016 р., млрд грн	2613,1	2755,9	2762,4	2761,7	2580,7	2328,5	2385,4	2444,2	2527,4	2608,8	99,8	103,2
Ланцюгові темпи зростання ВВП у постійних цінах 2016 р., %	–	105,5	100,2	99,9	93,4	90,2	102,4	102,5	103,4	103,2	-2,2	-0,18
Ланцюгові темпи зростання експорту товарів і послуг, %	128,1	130,1	100,2	91,9	85,8	86,8	98,2	103,8	98,7	107,3	-20,8	+8,6
Ланцюгові темпи зростання імпорту товарів та послуг, %	130,8	134,1	102,9	96,5	77,9	83,3	109,3	112,6	103,0	105,7	-25,1	+2,7
Ланцюгові темпи зростання промислового виробництва, %	111,2	108,0	99,5	95,7	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5	-11,7	-3,5
Ланцюгові темпи зростання сільськогосподарського виробництва, %	98,5	119,9	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	+2,9	-6,8

Закінчення табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ланцюгові темпи зростання капітальних інвестицій, %	99,4	118,8	108,5	88,9	75,9	98,3	118,0	122,1	116,4	115,5	+16,1	-0,9
Чисельність населення, млн осіб	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4	42,8	42,6	42,4	42,2	41,9	91,1	99,3
Рівень безробіття, %	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2	+0,1	-0,6
Рівень зайнятості, %	58,5	59,2	59,7	60,3	56,6	56,7	56,3	56,1	57,1	58,2	-0,3	+1,1
Частка населення з доходами нижче: - законодавчого прожиткового мінімуму, %	8,8	7,8	9,1	8,4	8,6	6,4	3,8	2,4	1,3	1,1	-7,7	-0,2
Фактичного прожиткового мінімуму, %	...	...	...	...	16,7	51,9	51,1	34,9	27,6	23,1	+6,4*	

Джерело: складено авторами за [47; 113]

Примітка: * до 2014 р.

но показника 2013 р. «провалилися» на 22,1 %, то вже у наступному – 2015 р. спад становив 16,7 %, а, починаючи з 2016 р. імпортери швидко переорієнтувалися, і надалі обсяги імпорту, причому на тлі й без того критично високо імпортозалежного внутрішнього ринку країни, лише наростали.

Потрібно зауважити, що попри достатньо глибоку кризу, завдану зовнішньою воєнною агресією на сході країни її промисловому сектору, а також інвестиційній привабливості (спостерігався щорічний спад обсягів промислового виробництва та капітальних інвестицій у 2013–2015 рр.), вже у 2016 р. вдалося стабілізувати ситуацію та ще й на тлі погіршення цінової кон'юнктури на світових ринках сировинної продукції, знизити інфляційні процеси всередині країни (на 12,4 %), відновити інвестиційний та споживчий попит на внутрішньому ринку, чому посприяла якісна бюджетно-фінансова, податкова та грошово-кредитна політика уряду, у тому числі за участі Національного банку України.

Гібридна агресія, фінансово-економічні кризи, внутрішня політико-економічна нестабільність і глобалізаційні процеси позначилися й на тенденціях вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Проте тут діяли дещо інші чинники, які то сприяли збільшенню обсягів діяльності, то призводили до уповільнення темпів їх нарощування. Зокрема, спад обсягів виробництва та реалізації продукції сільського господарства став характерним для 2012, 2015 та 2017 рр. Водночас потрібно визнати, що відновлення наступного року щоразу набувало більших масштабів і вищих темпів порівняно зі спадом у попередньому.

Однією з глобально-негативних тенденцій, характерних для України на поточному етапі соціально-економічного поступу, є втрата людського капіталу переважно за рахунок зменшення чисельності наявного населення (за період незалежності країни показник зменшився на близько 10 млн осіб або 20 %; лише за останні роки чисельність населення скоротилася на 8,9 %, або на 4,1 млн осіб), а також зростання масштабів зовнішньої трудової міграції, в якій, за офіційними даними, одноомітно беруть участь від 1,3 до 1,5 млн осіб [56], а за експертними оцінками визнаних міжнародних організацій – від 3 до 9 (у період сезонних робіт) млн громадян України [138]. Проте примітно, що стрибкоподібний

характер зменшення чисельності населення країни, а також активізація темпів приросту її від'ємного сальдо у Донецькій та Луганській областях, відбулися саме після 2014 р., коли у 2015 р. чисельність населення зменшилася на 2,6 млн осіб, або на 5,7 % до попереднього року.

Закономірно, що соціальна й економічна нестабільність набула наслідком активізацію проблем із зайнятістю населення та підвищення рівня безробіття. Так, якщо з 2011 по 2013 рр. показник коливався у межах 7,2–7,9 %, то у 2014 р. переріс позначку у 9 % та тримався на такому рівні практично до 2018 р. На близько 2–3 % (починаючи з 2014 р.) знизився й рівень зайнятості населення, тоді як відновлення показника почалося у 2018–2019 рр.

Слід звернути увагу на стан і динаміку рівня забезпеченості населення України доходами, а саме на показник частки населення з загальними доходами нижче прожиткового мінімуму. Так, якщо відносно законодавчо встановленого рівня зазначений показник за 2010–2019 рр. суттєво знизився та був мінімальним (у 2019 р. становив 1,1 %, тоді як у 2010 р. – 8,8 %), то відносно фактичного прожиткового мінімуму – продовжує залишатися високим – 23,1 % у 2019 р. Зазначене є, скоріше, свідченням прогалин у вітчизняній соціальній політиці, її переважно декларативного характеру, особливо в частині визначення мінімальних соціальних стандартів і забезпечення життєво необхідних. Отже, ефективність соціальної політики з прицілом на збереження людського капіталу в умовах впливу воєнної агресії та гібридних ризиків і загроз, у тому числі в соціальній сфері, залишається недостатньою. Це, своєю чергою, породжує нові, вже більш масштабні виклики.

В останнє двадцятиріччя розвиток світової економіки супроводжувався низкою політико-економічних, фінансових та інших криз, що істотно дестабілізували національні господарства практично всіх країн світу. Можна виділити фінансово-економічну кризу 2008–2009 рр., обумовлену так званою «бульбашкою» на ринку нерухомості США, підтримуваною фінансово-банківською сферою, суб'єкти якої видавали дешеві, здебільшого не забезпечені належним чином кредити на тлі стрімкого зменшення обсягів заощаджень, надмірного споживання та спекуляцій на ринку ризикованих іпотечних цінних паперів (у підсум-

ку відбулося стрімке падіння ВВП, обсягів промислового виробництва, зростання безробіття, державного боргу, збитків банківського сектора, особливо у низці країнах Європи); геополітичну кризу 2014–2015 рр. в Україні (що призвела до санкцій Євросоюзу та США відносно РФ, внаслідок чого зменшилися обсяги експортно-імпортних операцій, скоротилися ринки збуту продукції); *covid*-кризу, що розпочалася у 2020 р. та триває донині (з проблемами закриття кордонів, ускладнення переміщень людей і вантажів, спаду низки стратегічних галузей у багатьох країнах світу, зростання державних видатків на тлі звуження як внутрішніх ринків, так і скорочення зовнішньоторговельних операцій).

Проте, як можемо констатувати з інформації, наведеної на *рис. 2.1*, на тлі зазначених кризових явищ економіка України виявилася чи не найменш резистентною.

Так, у 2009 р. наша держава була однією з лідерів за темпами спаду ВВП, які сягнули 15 % та значною мірою перевищували аналогічний по-

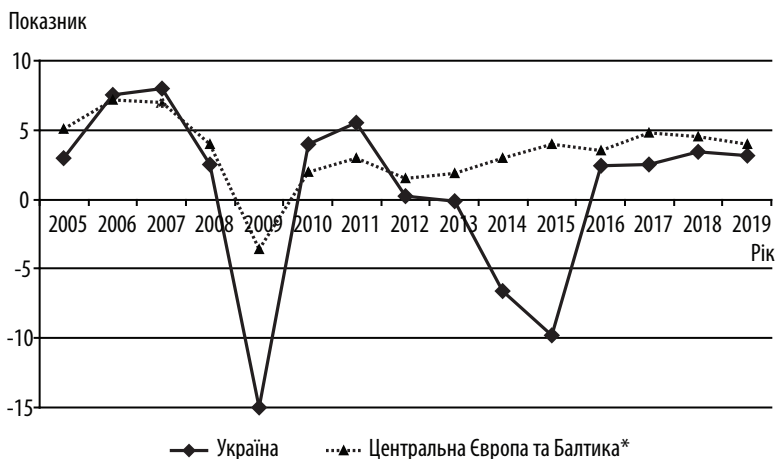

Рис. 2.1. Динаміка індексу реального ВВП в Україні та країнах Центральної Європи, % до попереднього року, у цінах 2010 р.

Джерело: складено авторами за [4])

Примітка: * Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія

казник для найближчих і більш-менш зівставних за економічними можливостями країн Центральної Європи та Балтики. Середній темп спаду в цих країнах у 2009 р. склав менше 5 %.

Надалі, попри високі темпи відновлення економіки у 2010–2011 рр., темпи приросту ВВП у 2012–2013 рр. (коли більшість макроекономічних параметрів країни під час підготовки та проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року значно покращилися) суттєво знизилися – до рівня близько 1 %, а в 2014–2015 рр. у зв'язку зі анексією АР Крим, негативними наслідками зовнішньої воєнної агресії на сході країни та активізацією гібридного втручання в національну економіку і її соціальну сферу переважно з боку РФ спостерігався черговий пік спаду національного господарства.

Як бачимо, відновлення темпів економічного зростання 2016–2019 рр. все рівно відбувалося нижчими темпами, ніж для країн Центральної Європи та Балтики. Одна з головних причин цього – низька економічна продуктивність, коли обсяги виробництва товарів і послуг на одиницю населення суттєво не відповідають промислового, інноваційно-технологічному, інтелектуально-кадровому й особливо ресурсному потенціалу національного господарства України. Наприклад, показник ВВП на одну особу населення країни у 2019 р. поступався аналогічному показнику для Чехії у 7,8 разу, Словаччини – 6,8 разу, Угорщини – у 6 разів, Польщі – у 5,4 разу, Білорусі – у 2,2 разу.

Внаслідок низької продуктивності уряд країни змушений покривати частину видатків на обслуговування функціонування соціальної, економічної й інших сфери суспільного розвитку за рахунок нарощування боргових зобов'язань. Так, обсяги державного боргу України у 2019 р. зросли до 84 млрд дол. США (рис. 2.2). Лише за 2018–2019 рр. обсяг державного боргу збільшився на 6 млрд дол. США, або 7,7 %. За 2010–2019 рр. обсяг державного боргу країни зріс на 30 млрд дол. США, а у відносному вираженні – на 55,6 %, що суттєво.

Водночас як позитивне явище можна зазначити зниження рівня державного боргу України упродовж 2017–2019 рр. Якщо до 2016 р. рівень державного боргу зріс до 81 % від ВВП, то до 2019 р. цей показник знизився до позначки 50 %. Ще у 2018 р. показник становив 61 %, що

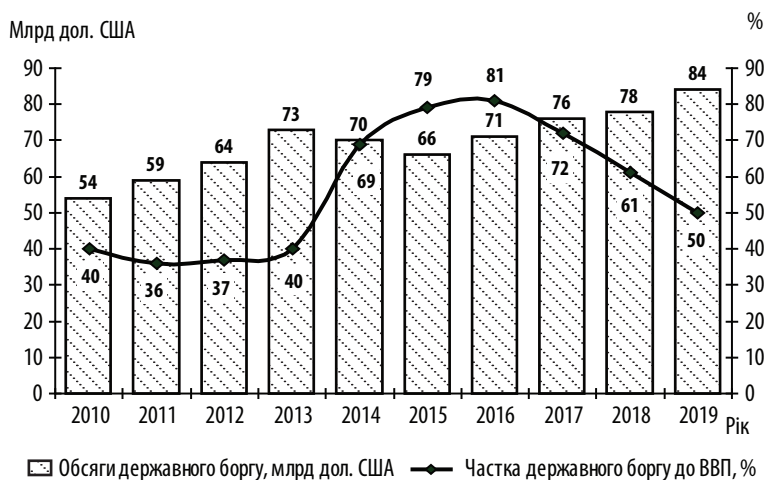

Рис. 2.2. Обсяги та рівень державного та гарантованого державою боргу в Україні у 2010–2019 рр., млрд дол. США

Джерело: складено авторами за [4, с. 75]

було загрозливо з погляду на забезпечення економічної безпеки держави (адже згідно з методичними рекомендаціями Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України критичним вважається рівень боргу в обсязі 55 % ВВП).

Однак обсяги державного боргу України все ще значні, і за умови збереження нинішньої макроекономічної ситуації наявні очікування до їх подальшого нарощування. Отже, архіважливим питанням стає збільшення обсягів ВВП за умови зростання продуктивності національного господарства загалом та продуктивності праці у базових видах економічної діяльності зокрема.

Низька продуктивність вітчизняної економіки не єдина системна проблема, що призводить до недостатнього рівня реалізації потенціалу економічної системи. Інший недолік – галузеві структурні диспропорції. Передусім йдеться про те, що галузі з високим рівнем доданої вартості і глибокою переробкою задля виробництва товарів кінцевого споживання займають недостатньо вагомі частки в структурі національ-

ної економіки. Наприклад, частка переробної промисловості у 2018 р. у структурі валової доданої вартості становила лише 11,6 %, а машинобудування – 1,5 %, інформації та телекомунікацій – 3,9 % (табл. 2.2).

Натомість такі суто сировинні та/чи з низькою доданою вартістю галузі економіки, як сільське господарство, добувна промисловість, оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном в загальній структурі національної економіки обіймали понад 35 %. При цьому за 2010–2018 рр. скоротилися частки переробної промисловості (на 0,9 в. п.), машинобудування (на 0,6 в. п.), галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (на 1,4 в. п.), будівництва (на 1,1 в. п.), тоді як зріс рівень добувної промисловості (на 0,2 в. п.), операцій з нерухомим майном (на 0,4 в. п.), державного управління, оборони і соціального страхування (на 0,7 в. п.).

Отже, є підстави стверджувати про наявність тренду триваючої рецесії в окремих базових видах економічної діяльності. Нераціональна структура національного господарства призводить до посилення її вразливості відносно викликів і обмежень на глобальному і локальному ринках. Своєю чергою, посилення залежності призводить до тісного зв'язку стабільного функціонування системи національного господарства та впливу гібридних загроз в економічній сфері, у тому числі спрямованих на підірив стратегічних господарських зв'язків і відносин, розвиток ринкових девіацій, пригнічення приватної підприємницької ініціативи, дестабілізацію фінансово-бюджетної сфери, посилення енергетично-ресурсної кризи і т. ін.

Попри вже згадувану зміну курсу та переорієнтацію зовнішньоекономічного вектора зі сходу на захід, що забезпечило високі темпи зменшення обсягів зовнішньоторговельних відносин України з РФ (рис. 2.3), є підстави говорити про все ще збереження залежності національної економіки від зовнішньоекономічних чинників. З 2011 р. по 2019 р. обсяги експорту з України до РФ знизилися з 19,8 до 3,2 млрд дол. США (у 6,2 разу), а обсяги імпорту – з 29,1 до 7,0 млрд дол. США (у 4,2 разу). Проте навіть станом на 2019 р. частка імпорту товарів та послуг з РФ становила 10,3 %, а експорту до РФ – 5,0 %; рівень імпорту продукції та послуг з РФ займав 4,9 % ВВП України.

Таблиця 2.2
Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні у 2010–2018 рр., %

Види економічної діяльності	Роки										+/-, в. п.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2010	2018/ 2017
Сільське, лісове та рибне господарство	7,4	8,1	7,8	8,7	10,2	12,1	11,7	10,2	10,1	+2,8	-1,5
Промисловість	22,2	21,8	21,5	20,0	20,5	19,8	21,2	21,2	21,0	-1,0	-
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	5,7	6,3	5,7	5,4	5,0	4,8	5,5	5,9	6,0	+0,2	+0,4
Переробна промисловість	13,0	11,8	12,2	11,2	12,2	11,9	12,2	12,1	11,6	-0,9	-0,1
Машинобудування	2,1	2,2	2,2	1,7	1,5	1,3	1,4	1,5	1,5	-0,6	0,1
Будівництво	3,3	3,0	2,8	2,5	2,3	1,9	2,0	2,2	2,3	-1,1	+0,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14,5	14,9	14,4	14,6	14,7	13,8	13,3	13,7	13,2	-0,8	+0,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,8	8,0	7,1	7,2	6,4	6,8	6,6	6,4	6,4	-1,4	-0,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,9	0,9	0,8	0,8	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	-0,3	-0,1
Інформація та телекомунікації	3,0	2,9	3,0	3,2	3,3	3,6	3,7	3,7	3,9	+0,7	-
Операції з нерухомим майном	5,3	5,3	6,0	6,5	6,2	6,2	6,1	5,7	5,8	+0,4	-0,4
Державне управління і оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,8	4,3	4,4	4,8	5,0	4,8	5,2	5,5	6,0	+0,7	+0,3
Освіта	5,0	4,6	5,1	5,4	4,8	4,2	3,7	4,5	4,5	-0,5	+0,8
Інші	25,8	26,2	27,1	26,3	26	26,2	25,8	26,3	26,1	-0,5	-0,5

Джерело: складено авторами за [113]

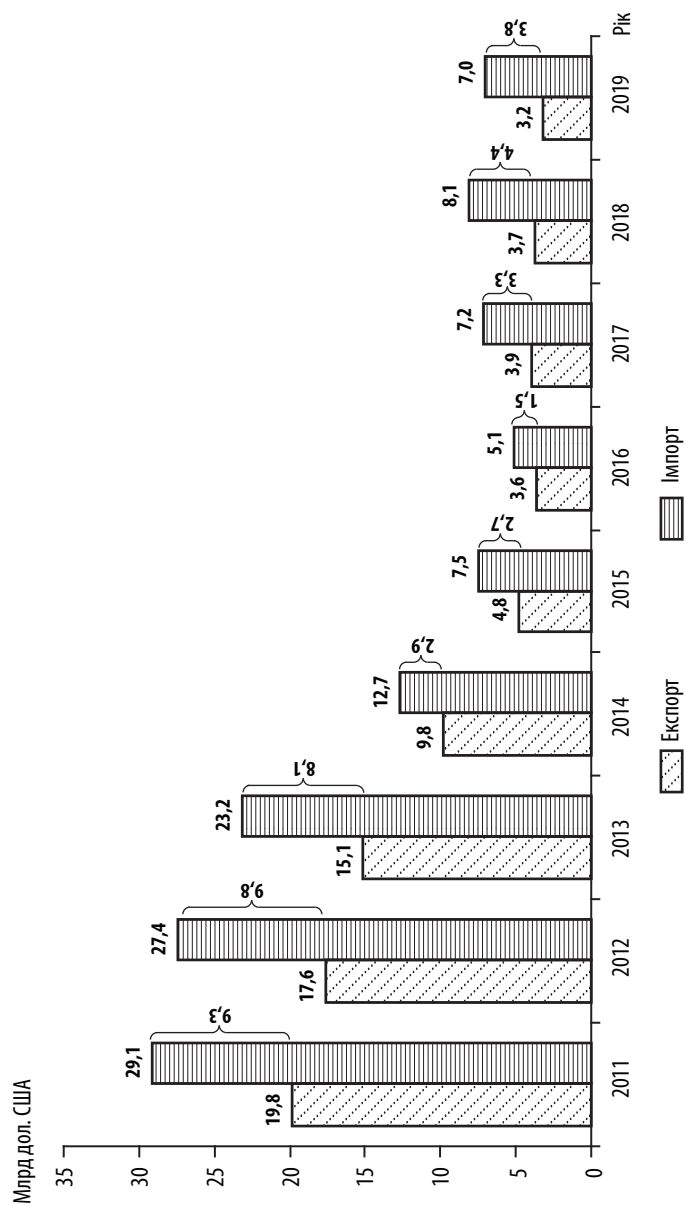

Рис. 2.3. Обсяги експорту й імпорту товарів України з РФ у 2011–2019 рр.

Джерело: складено авторами за [47]

Вважаємо, що політика України й надалі має здійснюватися у руслі мінімізації залежності зовнішньоекономічних відносин від РФ та розвитку процесів диверсифікації ринків збуту вітчизняної продукції та послуг. Проте наразі більш суттєвий недолік тут в іншому – достатньо високому негативному сальдо зовнішньої торгівлі між Україною та РФ. Так, відповідний показник у 2019 р. становив 3,8 млрд дол. США, що перевищувало обсяги вітчизняного експорту до РФ та становило 54,2 % від загальних обсягів імпорту товарів, послуг з РФ до нашої країни.

Україна не в змозі на всі сто відсотків «відгородитися» від імпорту з РФ, оскільки все ще критично залежна від постачання в країну російського палива мінерального, нафти та нафтопродуктів, ядерних реакторів, котлів і машин, чорних металів, добрива, пластмас, полімерних матеріалів (ключові товарні позиції українського імпорту з РФ). Україна ж нині експортує до РФ здебільшого чорні метали (21,5 % у структурі експорту у 2019 р.), продукти неорганічної хімії (19,1 %), реактори ядерні реактори, котли та машини (14,0 %) (табл. 2.3). У сукупності на ці три товарні групи припадає близько 55 % українського експорту до РФ. Значними були також обсяги експорту пластмас і полімерних матеріалів (192,0 млн дол. США), залізничних локомотивів (189,1 млн дол. США), виробів із чорних металів (145,5 млн дол. США) та електричних машин (135,6 млн дол. США).

Констатуємо: можливості проникнення, а також активізації дії гібридних ризиків і загроз посилюються в економіках, які глибоко пронизані внутрішніми структурними вадами інституційного характеру. Такими передусім є корупція, тінізація економіки й економічних відносин, прояви неправомірного захоплення власності, рейдерство, монополізація та ін. Наявність і системне поширення цих вад створює сприятливе тло для зовнішнього маніпулювання як особами, причетними до безпосереднього втручання, так і економічними суб'єктами та цілими секторами і галузями національної економіки, а також системи державного управління.

На жаль, для України на нинішньому етапі розвитку такі вади не лише характерні, але утворюють макроекономічні та соціальні передумови, що не сприяють миробудівництву і забезпеченню економічної

Таблиця 2.3

Товарна структура експорту України до РФ у 2011–2019 рр.

Товари та товарні групи	Показники	Роки										Абсолютні (±) / Відносні (%) відхилення	
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2019/2011	2019/2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	13
Сіль; сірка; емлі та каміння	в обсязі, млн дол. США	374,2	464,3	473,5	366,2	144,5	92,0	93,8	100,4	93,7	25,0	93,3	
	в структурі, %	1,9	2,6	3,1	3,7	3,0	2,6	2,4	2,7	2,9	+1,0	0,2	
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	в обсязі, млн дол. США	2786,6	796,6	216,8	151,3	50,0	40,7	111,8	69,3	44,1	1,6	63,6	
	в структурі, %	14,1	4,5	1,4	1,5	1,0	1,1	2,8	1,9	1,4	-12,7	-0,5	
Продукти неорганічної хімії	в обсязі, млн дол. США	791,6	822,9	908,9	735,7	609,9	501,1	611,0	692,8	618,4	78,1	89,3	
	в структурі, %	4,0	4,7	6,0	7,5	12,6	14,1	15,5	19,0	19,1	+15,0	0,1	
Пластмаси, полімерні матеріали	в обсязі, млн дол. США	465,1	550,5	393,3	232,2	181,1	157,5	179,9	172,1	192,0	41,3	111,6	
	в структурі, %	2,3	3,1	2,6	2,4	3,7	4,4	4,5	4,7	5,9	+3,6	1,2	
Папір та картон	в обсязі, млн дол. США	680,0	724,8	769,8	584,5	319,2	230,3	179,6	189,4	56,7	8,3	29,9	
	в структурі, %	3,4	4,1	5,1	6,0	6,6	6,4	4,6	5,2	1,7	-1,7	-3,5	
Керамічні ви-робки	в обсязі, млн дол. США	155,7	207,7	195,8	133,1	72,7	51,6	58,4	47,8	38,4	24,7	80,3	
	в структурі, %	0,8	1,2	1,3	1,4	1,5	1,4	1,5	1,3	1,2	+0,4	-0,1	

Закінчення табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Чорні метали	в обсязі, млн дол. США	2428,2	2328,9	2162,4	1440,9	776,5	688,6	723,5	633,5	697,8	28,7	110,1
	в структурі, %	12,3	13,2	14,3	14,7	16,1	19,2	18,4	17,3	21,5	+9,2	4,2
Вироби з чорних металів	в обсязі, млн дол. США	1393,8	1110,1	843,8	617,4	253,6	204,6	224,9	199,8	145,5	10,4	72,8
	в структурі, %	7,0	6,3	5,6	6,3	5,3	5,7	5,7	5,5	4,5	-2,5	-1,0
Реактори ядерні, котли, машини	в обсязі, млн дол. США	2186,9	2270,6	2222,0	1678,2	900,6	642,8	673,9	529,8	453,2	20,7	85,5
	в структурі, %	11,0	12,9	14,7	17,1	18,7	17,9	17,1	14,5	14,0	+3,0	-0,5
Електричні машини	в обсязі, млн дол. США	1056,5	1159,7	1101,2	672,0	254,7	174,2	175,8	204,3	135,6	12,8	66,4
	в структурі, %	5,3	6,6	7,3	6,9	5,3	4,8	4,5	5,6	4,2	-1,1	-1,4
Запізнічні локомотиви	в обсязі, млн дол. США	3194,4	2635,6	1743,4	601,4	110,1	111,6	127,5	121,2	189,1	5,9	156,0
	в структурі, %	16,1	14,9	11,6	6,1	2,3	3,1	3,2	3,3	5,8	-10,3	2,5
Засоби наземного транспорту, крім запізнічного	в обсязі, млн дол. США	491,2	431,2	191,6	129,1	58,5	41,5	58,2	42,3	39,6	8,1	93,6
	в структурі, %	2,5	2,4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,5	1,2	1,2	-1,3	-

Джерело: складено авторами за [47]*

Примітка: * Обрано товари та товарні групи із часткою у загальному обсязі експорту більше 1,0 %

безпеки держави, поверненню економіки та соціальної сфери країни на шлях сталої еволюції і розвитку. До прикладу, Україна обіймає низькі позиції в світовому рейтингу сприяння корупції – 126 місце у 2019 р. з-поміж 180 країн (табл. 2.4).

При цьому навіть попри певний прогрес (за 2012–2019 рр. Україна піднялася на 9 позицій у рейтингу) місце нашої країни істотно поступалося сусіднім країнам, як-от – Польща, Словаччина, Білорусь, Румунія та Угорщина.

Про наявність в Україні такої проблеми, як рейдерство, велася мова ще з кінця минулого століття. Відповідно, вже тоді було закладено потужний деструктивний вплив цього чинника на інвестиційну привабливість національної економіки та обсяги прямих іноземних інвестицій.

Логічно, що практично всіма урядами декларувалася рішуча політика з протидії рейдерству та покращення системи захисту права приватної власності як одного з ключових імперативів ринкової економіки та здорового суспільства з справедливою і прозорою судовою системою.

Проте, як бачимо з інформації, наведеної на рис. 2.4, за період 2014–2020 рр. чисельність рейдерських захоплень мала висхідну динаміку та збільшилася з 279 до 751 од. (у 2,7 разу).

У середньому за 2013–2020 рр. переважали злочини, пов'язані зі протидією господарській діяльності (68,6 %). При цьому на неправне заволодіння майном припадало 19,0 % випадків злочинних рейдерських дій. Це критично негативно для економіки, яка декларує формування здорової прозорої ринкової системи господарювання, в тому числі й з причини того, що рейдерство само собою є гібридною загрозою, оскільки підриває основи мотивації до започаткування і розвитку бізнесу, а також вкладення інвесторами значних сум коштів у відкриття підприємств на території країни. Отже, без подолання цієї проблеми (переважно через створення в країні прозорої і справедливої судової системи) не доводиться стверджувати й про формування належних передумов для забезпечення економічної безпеки держави та посилення її резистентності до внутрішніх і зовнішніх гібридних викликів і загроз, включно зі миротворенням.

Таблиця 2.4

Місця України та окремих країн у світовому рейтингу сприяння корупції у 2012–2019 рр.

Країни	Роки								Абсолютні відхилення, ±	
	2012 (176 країн)	2013 (177 країн)	2014 (174 країни)	2015 (168 країн)	2016 (176 країн)	2017 (180 країн)	2018 (180 країн)	2019 (180 країн)	2019 / 2012	2017 / 2017
Україна	135	134	135	134	132	130	120	126	↓9	↓6
Польща	33	33	34	35	36	36	36	41	↑8	↓5
Словаччина	36	37	33	32	34	35	57	59	↑23	↓2
Румунія	57	55	54	54	57	59	61	70	↑17	↓9
Угорщина	65	64	64	61	58	66	64	70	↑15	↓6
Білорусь	69	68	70	71	79	68	70	66	↓3	↑4
Російська Федерація	133	127	136	119	135	135	138	137	↑4	↑1

Джерело: складено авторами за [148]

Рис. 2.4. Кількість і частки кримінальних проваджень за випадками рейдерських захоплень в Україні у 2013–2020 рр.

Джерело: складено авторами за [104]

До системно-негативних передумов формування і реалізації в Україні політики миротворення та забезпечення економічної безпеки держави потрібно об'єктивно віднести високий рівень і системний характер тінізації національної економіки. Системність тінізації полягає у її критично великих масштабах, впливі на деформування характеру економічного відтворення, проникненні в усі без виключення сфери суспільного життя, рівні та напрями економічних відносин, у залежності офіційної економіки і її суб'єктів, населення від тіншового сектора. Вважаємо, що, з огляду на те, що саме такими характеристиками описується тіншовий сектор економіки України, є всі підстави визнати тінізацію системною, такою, що «підживлює» дію суб'єктивних і об'єктивних чинників розбалансування і пригнічення розвитку процесів побудови системно збалансованої, прозорої та ефективно функціонуючої економічної системи країни і її регіонів.

За таких умов політика миротворення об'єктивно ускладнюється, а впровадження дієвих заходів спирається на супротив структур, заці-

кавлених у збереженні статусу кво з різних причин (інтересів) – внутрішніх (заради подальшого збагачення), зовнішніх – задля дестабілізації економіки і суспільства, формування іміджу України як неуспішної держави. Отже, легалізація, детінізація та декриміналізація економіки – одне з системних і невід’ємних завдань у руслі ефективної політики миротворення. Натомість на сьогодні рівень тінізації вітчизняної економіки все ще високий, що підтверджується офіційними статистичними даними (табл. 2.5), проте ще здебільшого актуалізується в підсумку аналізування даних експертних оцінок, у тому числі визнаних міжнародних фінансово-економічних організацій.

Так, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України декларує, що станом на 2019 р. у тіні перебувало близько третини (28–29 %) національного господарства. Згідно з методом збитковості підприємств – лише 20 %, а за результатами порівняння обсягу витрат домогосподарств та роздрібного товарообороту товарів та послуг можна говорити про 30-відсоткову тінізацію. Згідно з порівнянням фактичних витрат на енергоресурси і обсягу товарів послуг, реалізованих в економіці, визначається тіньова економіка на рівні 26 %, а за монетарним методом (як частка готівки, що в тіньовому обороті) – 30 %. Таким чином, за офіційними даними, рівень тінізації економіки України становить 20–30 %, причому найвищим він був саме в період 2014–2015 рр. (33–44 %).

Але експертні оцінки визначають, що масштаби тінізації вітчизняної економіки суттєво вищі. До прикладу, за даними Київського міжнародного інституту соціології, рівень тіньової економіки у 2018 р. склав 47,2 % [105]; за розрахунками Світового банку та Міжнародного валютного фонду – 56,7 % (за методом Фейга), 53,1 % (згідно з методом Танзі) та 46,8 % (за методом Гутмана) [65]. Довіряючи експертним оцінкам, можемо стверджувати, що рівень тінізації варіюється близько половини від загального обсягу національної економіки України, що є критично загрозливим значенням, адже за методичними рекомендаціями Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України граничне значення цього показника має становити не більше 30 %.

Таблиця 2.5
**Рівень тіньової економіки України у 2010–2019 рр., розрахований з використанням різних методик,
 % від обсягу офіційного ВВП**

Методи	Роки										Абсолютне відхилення, ±	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 / 2010	2019 / 2018
За старою методологією МРЕТтаСГ України	38	34	34	35	43	40	35	32	31	28	-10	-3
За удосконаленою методологією МРЕТтаСГ України	36	32	31	31	38	36	35	34	30	29	-7	-1
Метод збитковості підприємств	34	29	31	31	35	30	25	25	23	20	-14	-3
Метод порівняння витрат домогосподарства та роздрібного товарообороту	30	43	40	40	44	44	38	38	33	30	-	-3
Електричний метод	36	28	28	30	38	35	31	29	27	26	-10	-1
Монетарний метод	38	34	30	29	33	33	33	31	32	30	-8	-2

Джерело: складено авторами за [62]

Відомо та закономірно, що належний рівень резистентності національного господарства відносно протидії ризикам і загрозам, а також гібридним викликам визначається станом його конкурентоспроможності. Своєю чергою, конкурентоспроможність як здатність перемагати в конкурентній боротьбі за обмежені ресурси, ринки збуту й ефективність у процесі економічного зростання, високу якість життя тощо, на сьогодні все більше визначають інноваційно-технологічні чинники.

Відповідно, низькі позиції економіки України в провідних світових рейтингах інноваційного та технологічного розвитку, цифрової конкурентоспроможності і т. ін. дають підстави до висновку про все ще невисокий рівень та ефективність інноваційно-технологічної діяльності в нашій країні. Так, за даними Європейського інноваційного табло (рис. 2.5), рівень інноваційної активності економіки нашої держави чи не найнижчий з-поміж країн Європи. Економіка України характеризується як «повільний інноватор», отримавши у 2018 р. значення відповідного індексу на рівні 26,8, тоді як середнє значення серед 37 країн, економіки яких аналізувалися, складало 108,8, а найвище значення (Швейцарія) – 170,6.

Вказане є невідворотним аргументом для висновку про значну втрату конкурентних позицій вітчизняної економіки на ринках збуту товарів кінцевого призначення (не говорячи вже навіть про їх високотехнологічний сегмент) на сучасному етапі розвитку, що додатково підтверджується стрімким зниженням, особливо починаючи з 2016 р., частки високотехнологічного експорту в загальній структурі українського експорту товарів та послуг (табл. 2.6).

У 2018 р. відповідний показник становив 5,4 %, тоді як в середньому у світі частка високотехнологічного експорту становить 17,9 % (понад утричі більше); в середньому за країнами ЄС – 15,9 % (у 2,9 разу більше); всі з наших європейських сусідів характеризуються як мінімум удвічі вищою ефективністю відносно експортування високотехнологічних товарів і послуг. Послаблення інноваційно-технологічного потенціалу України, у тому числі в системі експорту, вважаємо негативною передумовою щодо формування та в подальшому реалізації політики миротворення і забезпечення економічної безпеки України.

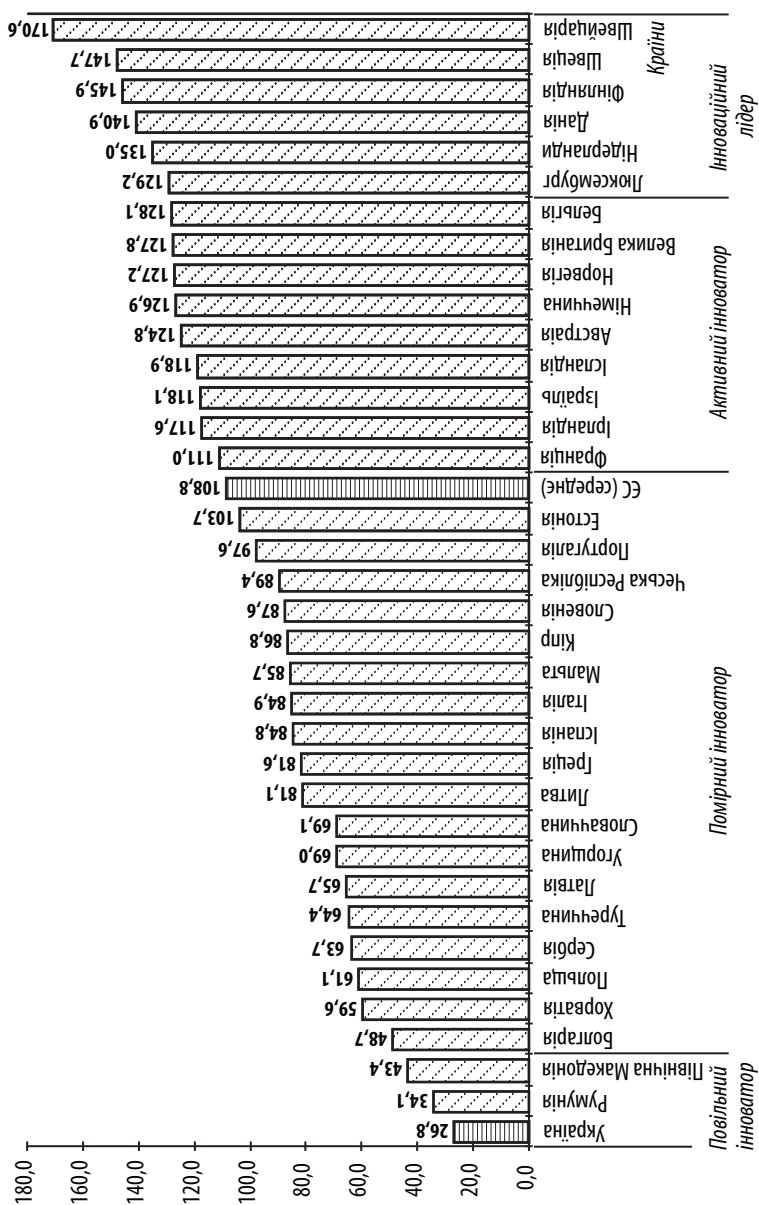

Рис. 2.5. Зведений Індекс європейського інноваційного табло за 2018 рік

Джерело: складено авторами за [137]

Таблиця 2.6
Співвідношення високотехнологічного експорту у структурі промислового експорту України й інших країн
у 2010–2018 рр., %

Країни	Роки										Абсолютні відхилення, ±	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 / 2005	2018 / 2017	
Україна	4,3	4,9	6,9	6,7	7,5	8,5	7,2	6,3	5,4	+1,1	-0,9	
Світ	20,6	18,7	19,0	19,1	19,1	20,0	20,0	21,6	17,9	-2,7	-3,7	
ЄС, у т. ч.	17,0	16,3	17,0	17,1	17,2	17,8	18,0	16,4	15,9	-1,1	-0,5	
Польща	7,7	6,6	7,9	8,8	10,2	11,0	11,0	10,9	10,6	+2,9	-0,3	
Чеська Республіка	17,9	18,7	18,6	17,3	17,4	17,8	16,9	17,9	19,6	+1,7	+1,7	
Естонія	15,7	22,2	20,5	20,5	23,3	22,4	22,0	17,6	16,8	+1,1	-0,8	
Угорщина	25,9	25,2	21,2	19,4	16,7	17,2	17,5	17,3	16,9	-9	-0,4	
Латвія	11,3	10,6	11,0	11,0	11,1	12,8	12,7	12,6	12,1	+0,8	-0,5	
Литва	6,2	10,6	10,2	10,4	10,3	10,1	11,9	11,7	11,7	+5,5	-	
Румунія	12,5	11,6	8,1	7,4	8,4	9,4	10,4	9,8	10,1	-2,4	+0,3	
Словаччина	7,1	7,4	9,6	11,0	11,1	11,2	10,7	11,8	10,6	+3,5	-1,2	
РФ	9,6	8,5	9,2	10,7	12,1	16,4	10,1	11,6	10,9	+1,3	-0,7	
Білорусь	3,0	2,5	2,9	4,5	4,1	4,4	4,8	4,3	3,9	+0,9	-0,4	
Молдова	9,7	7,4	5,1	2,7	5,3	4,6	3,4	5,3	2,5	-7,2	-2,8	

Джерело: складено авторами за [140]

Узагальнюючи наведене вище, маємо об'єктивні підстави до висновку, що економіка України характеризується здебільшого негативними передумовами відносно реалізації політики миротворення, що підтверджується наявністю як критично гострих і системних проблем її функціонування та розвитку, так і динамічних характеристик, які погіршуються. Причинами такого стану справ є, *по-перше*, недостатньо ефективна державна соціально-економічна політика, яка реалізується; *по-друге*, зовнішня воєнна та гібридна агресія проти нашої держави, що в рази посилила наявні проблеми та диспропорції.

Йдеться, зокрема, про втрати в межах таких ключових макроекономічних характеристик (табл. 2.7), як:

- робоча сила (якщо до конфлікту у 2010–2014 рр. середня сумарна частка Донецької та Луганської областей у робочій силі країни становила 14,7 %, то після нього – 6,8. Таким чином, було втрачено близько 7,9 % робочої сили економіки України);
- валовий регіональний продукт (у підсумку розгортання конфлікту економіка України не дорاهувалася 8,4 % ВРП. Саме настільки знизилася середня сумарна частка Донецької і Луганської областей);
- обсяги реалізованої продукції суб'єктами господарювання (на 10,7 %);
- обсяги продукції сільського господарства (на 2,5 %);
- оборот роздрібної торгівлі (на 9,6 %);
- капітальні інвестиції (на 7,4 %);
- обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, робіт, послуг) промислових підприємств (на 12,5 %) та ін.

Водночас можна стверджувати, що найбільшого збитку національній економіці завдав військовий конфлікт на Донбасі в частині скорочення обсягів вітчизняного експорту. Якщо до 2014 р. частка Донецької та Луганської областей в загальній структурі експорту України складала близько 30 %, то після 2015 р. – 10 %.

Звичайно, можна вести мову про те, що відбулася зміна вектора зовнішньоекономічної діяльності зі сходу на захід і певною мірою змен-

Таблиця 2.7
Основні показники економіки та втрати України в підсумку воєнного конфлікту на територіях
Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр., частки Донецької та Луганської областей, %

Показники	Роки										Відхилення середніх значень, +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2015–2019/ 2010–2014
Робоча сила у віці 15–70 років	14,8	14,7	14,7	14,6	14,6	6,9	6,8	6,8	6,8	6,7	-7,9
ВРП	15,6	16,1	16,8	15,7	14,4	9,5	7,0	7,1	6,6	6,4	-8,4
Обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання	17,9	20,3	18,9	16,8	9,0	7,0	6,3	5,7	5,4	4,9	-10,7
Кількість суб'єктів господарювання	10,2	10,6	10,6	10,2	4,2	4,4	4,6	4,1	3,7	3,7	-5,1
Оборот роздрібної торгівлі	14,4	14,3	14,8	14,7	9,4	4,1	3,9	3,5	4,0	4,2	-9,6
Капітальні інвестиції	10,9	13,0	13,6	14,6	8,4	3,8	4,5	4,6	5,2	5,4	-7,4
Обсяги продукції сільськогосподарства	7,5	7,6	7,7	7,1	6,3	4,5	4,7	4,9	4,4	5,1	-2,5
Обсяги реалізованої промислової продукції	26,0	27,4	23,3	21,7	14,8	12,0	11,5	11,1	11,4	10,6	-11,3
Обсяги експорту товарів	31,9	34,6	26,9	25,1	19,1	10,5	10,4	10,6	10,6	9,5	-17,2
Обсяги імпорту товарів	6,9	7,6	7,3	7,7	5,7	4,0	3,7	4,6	4,3	4,0	-2,9
Кількість інноваційно активних промислових підприємств	9,9	9,1	8,8	8,5	3,8	4,5	4,2	3,8	3,6	4,9	-3,8
Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) промислових підприємств	22,6	21,3	21,2	18,9	7,4	12,3	6,6	1,4	0,6	8,2	-12,5

Джерело: складено авторами за [101; 102]

шення обсягів експорту було компенсоване. При цьому обсяги імпорту в Україну від визначеної ситуації практично не постраждали (спад склав лише 2,9 %), що можна вважати додатковим підтвердженням чітко спланованої гібридної агресії з боку РФ – на руйнування потужного ядра експортного потенціалу країни. Проте слід визнати, що асортимент, номенклатура та структура продукції (послуг), яка експортувалася до країн СНД, переважно РФ, та натеper експортується до країн ЄС, суттєво різняться.

Отже, можна говорити не стільки про заміщення, як про те, що відмова від російського ринку значною мірою простимулювала вітчизняних виробників та експортерів до реалізації зусиль у напрямі адаптації продукції і виходу на ринки країн західної Європи, а також Азії та Америки.

Наступним за величиною збитком для вітчизняної економіки вважаємо втрату частини промислового потенціалу, а це 11,3 % в структурі обсягів виробництва промисловості, що достатньо суттєво. Якщо до 2014 р. сумарна частка Донецької і Луганської областей становила близько 24 %, то після 2015 р. – 11 %.

На третє місце за рівнем збитку можна поставити вплив воєнної агресії на скорочення обсягу реалізованої інноваційної продукції. Фактично Україна втратила 12,5 %, а це близько 4,5 млрд грн національного доходу, причому утвореного від виробництва (створення нових робочих місць) і збуту продукції більш конкурентоспроможної, яка могла б бути реалізованою не лише на внутрішньому, але й на зовнішньому ринках збуту.

Узагальненням вищенаведеного є визначення ключових макроекономічних і соціальних наслідків-передумов миробудівництва та забезпечення економічної безпеки України (рис. 2.6).

Попри зазначені прямі втрати слід розуміти, що ці процеси супроводжує і цілий комплекс супутніх непрямих економічних, соціальних, репутаційних, ресурсних та інших втрат. Зокрема, відносно соціальних, то згідно з інформацією, яку систематично подає Міністерство соціальної політики України (Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб), кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених

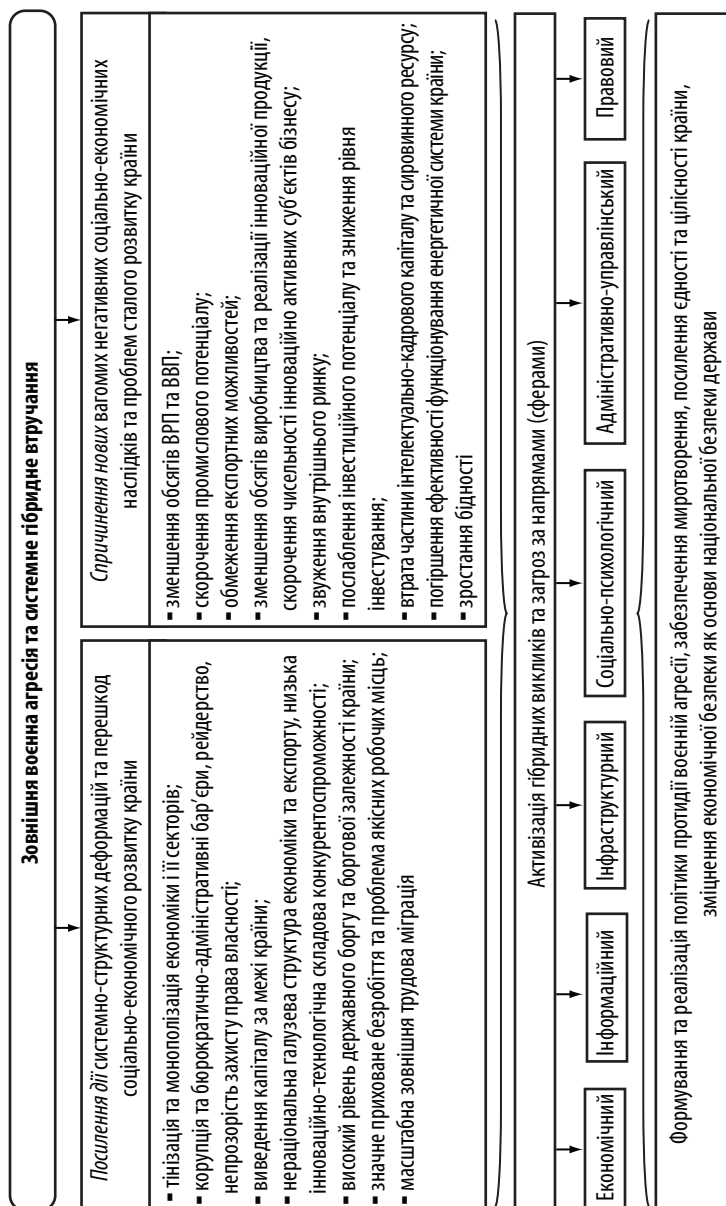

Рис. 2.6. Сучасні макроекономічні та соціальні передумови, напрямки активізації гібридних загроз миробудівництва і забезпечення економічної безпеки України

Ажерело: авторська розробка

осіб, які перемістилися з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також АР Крим та м. Севастополя, на 2020 р. становила 1,4 млн осіб, в тому числі працездатного віку – 367,9 тис. осіб, дітей – 197,7 тис. осіб, сімей – 1173,3 тис. од. [69]. Очевидно, що такі масштаби наклали свій негативний наслідок на значну частину населення України, яке змушене було залишити власні домівки, інше майно та переїхати на інше місце проживання, включно з проблемами нової зайнятості, пошуку житла, забезпечення навчання дітей, соціального захисту та зниження рівня соціальної вразливості пенсіонерів і т. ін. Свій наслідок мали ці процеси й у вигляді навантаження на соціальну та іншу інфраструктуру приймаючих територій.

Обґрунтування якісних пропозицій з формування та реалізації політики миротворення в Україні об'єктивно потребує відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення в частині аналізування стану економічної безпеки держави та її функціонально-структурних характеристик, а також оцінювання міри впливу на ці процеси зовнішньої воєнної та гібридної агресії, що є предметом наступного підрозділу дослідження.

2.2. Моніторинг взаємовпливів економічної безпеки Донецької та Луганської областей та економічної безпеки держави

Соціально-економічний розвиток Донецької та Луганської областей до початку збройного конфлікту характеризувався як високий. Як уже зазначалося, ці регіони забезпечували потужний внесок у ВВП, промислове виробництво, експорт, зайнятість населення, інноваційно-технологічну активність національної економіки України і т. ін. Відповідно, значущим був вплив їх регіональних економік на стан економічної безпеки держави, а коливання в той чи інший бік одразу позначалися на інтегральних індексах і значеннях субіндексів безпеки.

Натомість в умовах воєнного конфлікту ситуація істотно змінилася. *По-перше*, значна частина економіки регіонів залишилася на тимчасово окупованих і непідконтрольних українській владі територіях, від-

повідно, вона не обліковується. *По-друге*, зупинено діяльність великої кількості суб'єктів господарювання, та значна частина працездатного населення покинула Донбас і це об'єктивно призвело до різкого скорочення обсягів господарської діяльності та підприємницької активності. *По-третє*, були втрачені коопераційні зв'язки та відносини як внутрішньорегіональні, так і міжрегіональні.

Ці й інші обставини призвели до погіршення параметрів соціально-економічного розвитку Донецької та Луганської областей, послаблення економічної безпеки цих регіонів, а також, що логічно, обумовили вплив на послаблення економічної безпеки України в цілому.

У цілях підтвердження цієї гіпотези, а також оцінювання міри та структурних характеристик впливу збройного конфлікту на сході країни на стан її економічної безпеки здійснено аналіз економічної безпеки Донецької та Луганської областей за 2010–2019 рр. Для цього відповідно до офіційної методики обчислення рівня економічної безпеки Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України підбрано індикатори за дев'ятьма складовими безпеки: макроекономічною, фінансовою, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, виробничою, продовольчою, соціальною, демографічною та енергетичною. Вихідні дані аналізу наведено у табл. А.1–А.9 Додатка А. За граничні значення було обрано середні значення індикаторів за регіонами України, а визначення коефіцієнтів вагомості індикаторів та складових безпеки здійснювалося зі використанням методу головних компонент.

Розраховані нами значення коефіцієнтів зважених індикаторів наведено у табл. Б.1 та табл. Б.2 Додатка Б.

У табл. 2.8 наведено значення індикаторів макроекономічної безпеки Донецької та Луганської областей. Зокрема, чітко простежуються високі позиції, особливо Донецької області, за показником ВРП на одну особу населення у 2010–2014 рр. Значення показника для цього регіону в середньому на 13–28 % були вищими, ніж в середньому в економіці країни, і це суттєво.

Натомість, починаючи з 2015 р., ситуація змінилася критично, і обсяги ВРП Донецької області в розрахунку на одиницю населення стабільно поступалися середньо регіональним значенням, наприклад

Таблиця 2.8

Індикатори макроекономічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Відношення обсягу ВРП на одну особу до середнього значення в країні, %	Донецька	1,17	1,23	1,28	1,22	1,13	0,75	0,58	0,58	0,56	0,55
	Луганська	0,84	0,84	0,88	0,81	0,73	0,38	0,23	0,26	0,20	0,19
Валове нагромадження основних засобів, % до ВРП	Донецька	7,37	6,59	6,53	7,00	9,59	2,55	2,84	2,24	2,31	1,99
	Луганська	6,91	6,50	6,40	7,08	9,98	2,43	3,43	2,46	3,17	1,73
Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу зростання заробітної плати, коефіцієнт	Донецька	1,05	1,04	1,10	0,99	0,95	0,57	0,80	0,93	0,98	0,96
	Луганська	0,98	0,99	1,12	0,96	0,93	0,57	0,57	1,05	0,77	0,99
Чисельність суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб, од.	Донецька	410	336	309	334	188	162	150	144	148	157
	Луганська	416	331	311	335	109	96	98	78	101	105
Чисельність малих підприємств на 10 тис. осіб, од.	Донецька	58	61	60	62	24	26	23	24	22	23
	Луганська	44	45	44	48	13	14	15	15	15	16
Частка прибуткових суб'єктів господарювання	Донецька	62,3	64,2	64,9	67,6	63,4	73,5	76,0	76,7	78,1	78,0
	Луганська	60,3	61,8	64,2	66,5	68,1	76,1	79,5	78,9	78,3	78,1
Рівень безробіття, %	Донецька	8,4	8,2	8	7,8	11	13,8	14,1	14,6	14	13,6
	Луганська	7,20	6,6	6,4	6,2	11,4	15,6	16	16,6	15,1	13,7
Індекс споживчих цін	Донецька	110,3	105,0	101,3	101,3	122,0	146,9	111,6	115,9	112,3	106,0
	Луганська	110,5	105,6	100,3	101,3	125,2	138,8	110,7	114,9	109,3	104,3

Джерело: складено авторами за [102]

у 2019 р. – аж на 45 %. Що стосується Луганської області, то регіон і до 2015 р. поступався більшості областей України за обсягами ВРП в розрахунку на одну особу населення (коефіцієнти відношення до середнього значення в країні становили 0,73–0,88). Але криза ще більше погіршила ситуацію. На сьогодні регіон у близько 5 разів поступається середньому значенню цього показника в країні.

Потрібно вести мову й про погіршення більшості інших індикаторів макроекономічної безпеки Донецької та Луганської областей після 2015 р. Це і показники валового нагромадження основних засобів (якщо до кризи значення показника становило 6–7 %, то після – знизилося до рівня 2–3 %), і чисельності суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення (близько 100 од. у Луганській області та 150 од. у Донецькій області проти відповідних 300–400 од.), у т. ч. малих підприємств (15–25 од. проти 45–60 од.), і рівень безробіття, що у 2019 р. лише офіційно досяг позначки у близько 14 %, тоді як у 2010 р. коливався у межах 6,5–8,5 %.

Потрібно вести мову й про те, що з початком збройного конфлікту об'єктивно погіршився стан фінансової безпеки Донецької та Луганської областей. Знаковими стали тенденції до зменшення обсягів господарської діяльності і поступлення до місцевих бюджетів, зростання видатків на потреби соціального захисту і безпеки, проблеми функціонування фінансової системи в цілому та банківського сектора зокрема. Очевидно, що загострилися й фінансово-комерційні ризики на ринку страхування, інвестицій, капіталу і т. ін.

Водночас суттєва централізована бюджетно-фінансова підтримка дозволила значною мірою стабілізувати ситуацію та не дозволити значенням ключових індикаторів фінансової безпеки регіонів опуститися до критично низького рівня (табл. 2.9). Так, значення показників рівня перерозподілу ВРП через зведений бюджет у 2015–2019 рр. до 2010–2014 рр. навіть зросли (хоча здебільшого не через чинник стрімкого зростання обсягу ВРП, а зниження бюджетних поступлень до обласного бюджету); достатньо тривалий період часу зберігався профіцит обласних бюджетів, і дефіцит став характерним лише у 2018–2019 рр. для Донецької і 2017–2019 рр. Луганської областей.

Таблиця 2.9

Індикатори фінансової безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень перерозподілу ВРП через зведений бюджет, %	Донецька	14,02	13,94	13,91	12,00	10,98	13,83	15,65	18,70	15,93	13,78
	Луганська	17,4	17,32	17,31	15,48	13,79	17,20	26,89	25,48	30,36	16,49
Відношення дефіциту / профіциту бюджету до ВРП, %	Донецька	0,5	0,4	0,31	0,08	1,09	2,25	1,57	0,50	-0,96	-0,42
	Луганська	0,22	0,2	0,17	-0,51	2,18	2,87	0,84	-2,86	-1,42	-0,64
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВРП	Донецька	6,82	6,8	6,71	4,74	5,09	7,92	8,00	10,07	8,11	6,14
	Луганська	9,35	9,31	9,27	7,82	7,80	10,51	16,39	15,61	18,81	9,42
Обсяг бюджетних видатків на 1 тис. осіб, млн грн	Донецька	5,15	5,2	5,01	4,70	3,79	3,26	3,79	5,98	6,75	6,61
	Луганська	4,38	4,36	4,34	4,20	2,88	2,04	2,78	4,11	4,32	4,45
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВРП	Донецька	31,15	26,43	24,04	23,48	16,49	15,08	10,96	5,58	4,81	3,28
	Луганська	10,39	9,23	6,47	5,95	8,35	11,15	2,10	1,59	1,98	1,45

Джерело: складено авторами за [24; 102]

Як на суттєвий спад, то слід зазначити зниження значень показника рівня кредитування банками реального сектора регіональної економіки. Так, якщо ще у 2010 р. рівень банківського кредитування регіональної економіки становив у Донецькій області понад 30 %, а в Луганській – понад 10 % (що було чи не найвищими значеннями з-поміж всіх областей України), то до 2019 р. показники знизилися до рівня 3,3 % та 1,5 % відповідно.

Проте примітно, що несуттєво зросли рівень залежності регіональних господарств від трансфертів з державного бюджету (значення показника у 2019 р. для Донецької області було навіть нижчим за показник 2010 р., а в Луганській області перевищення складало лише 0,7 %), а також обсяги бюджетних видатків, зокрема, в розрахунку на 1 тис. осіб наявного населення (відповідні показники для 2019 р. зросли відносно 2014 р. на 28,3 % для Донецької області та на 1,6 % для Луганської області). Це є свідченням збереження достатньо хороших характеристик фінансової безпеки аналізованих областей.

Як уже зазначалося, після 2014–2015 рр. суттєво погіршилися показники розвитку зовнішньоекономічної діяльності Донецької та Луганської областей, що позначилося й на достатньо кардинальній перебудові всієї системи зовнішньоекономічної діяльності країни. Але навіть попри такі пертурбації, потенціал зовнішньоекономічної діяльності цих регіонів ще далеко не вичерпано (*табл. 2.10*).

Наприклад, значення коефіцієнта покриття імпорту експортом для Донецької області за 2010–2019 рр. знизилося понад удвічі – з 4,23 до 2,09, а для Луганської області – у п'ять разів – з 3,0 до 0,6. Проте навіть такий показник для Донецької області був високим і перевищував аналогічні характеристики для більшості інших регіонів країни. Фактично йдеться про те, що обсяги експорту регіональної економіки удвічі перевищували обсяги імпорту і це при тому, що загальні масштаби зовнішньоекономічної діяльності бути значними.

При цьому за аналізований період часу суттєво підвищився рівень імпорту у внутрішньому споживанні, що закономірно, адже знизилася місткість внутрішнього споживчого ринку, що потребувало заміщення за рахунок імпорту продукції. Це стало добре помітним для Донецької

Таблиця 2.10
Індикатори зовнішньоекономічної безпеки Донецької і Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	Донецька	0,98	0,89	0,89	0,82	1,12	1,91	1,86	2,37	2,03	1,75
	Луганська	0,97	1,05	1,13	0,97	1,97	2,32	3,09	1,37	0,99	0,66
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	Донецька	4,23	4,00	3,40	3,02	4,00	3,08	3,09	2,20	2,18	2,09
	Луганська	3,00	2,67	2,10	1,94	1,90	1,00	1,00	0,67	0,67	0,60
Відношення обсягу експорту до ВРП, %	Донецька	91,0	86,82	71,06	58,08	76,41	74,00	79,83	25,51	23,08	66,98
	Луганська	68,57	70,33	58,74	47,62	51,72	22,93	45,38	5,10	5,28	7,61
Відношення обсягу імпорту до ВРП, %	Донецька	23,92	21,71	20,87	19,20	19,10	24,00	25,83	11,59	10,58	32,03
	Луганська	22,86	26,37	27,97	24,49	27,22	22,93	45,38	7,64	7,92	12,68

Джерело: складено авторами за [102]

області. Якщо у 2010 р. відповідний показник становив 0,98, то у 2019 р. зріс до 1,75 (на близько 80 %). Саме в Донецькій області відбулося зростання рівня імпорту до ВРП. Якщо у 2014 р. показник становив 23,9 %, то у 2019 р. – 32,0 %. Хоча зауважимо, що аналогічні тенденції не стали настільки характерним для Луганської області.

Таким чином, погіршення окремих параметрів зовнішньоекономічної діяльності Донбасу не вельми суттєво позначилося на показниках зовнішньоекономічної компоненти та в цілому економічної безпеки України. Хоча добре помітним став негативний внесок економіки Донецької та Луганської областей в послаблення експортного потенціалу країни. Звернімо увагу на те, що частка експорту (у ВРП) Луганської області у 2010 р. становила 68,6 %, а до 2019 р. скоротилася на 61,0 в. п. (до 7,6 %). Дещо згладженою, але також критичною стала тенденція відповідного показника Донецької області – спад на 24,0 в. п. (з 91,0 % у 2010 р. до 67,0 % у 2019 р.).

Як уже зазначалося, донецький край ще за здобуття незалежності нашої держави характеризувався як промисловий, а також технологічно-інноваційний. Відповідно, маємо всі підстави вважати, що збройна агресія проти України з боку РФ мала своєю гібридною метою не лише захоплення частини території країни та розпалювання внутрішньої ворожнечі, що практично унеможливає досягнення євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень країни, але й критичне послаблення інноваційно-технологічного складника конкурентоспроможності національної економіки.

Отже, після настання зовнішньої воєнної агресії значно погіршилися показники інноваційного, а також інвестиційного розвитку економіки Донбасу, що призвело й до погіршення інвестиційно-інноваційної безпеки Донецької та Луганської областей (табл. 2.11).

Так, підвищився рівень зносу основних засобів (з 54,2 % до 61,0 % у Донецькій області та з 50,4 % до 60,4 % у Луганській області), також знизилися такі базисні показники науково-технічної діяльності, як кількість фахівців, що виконують науково-технічні роботи (якщо до 2014 р. на 1 тис. осіб припадало близько 1,2 осіб фахівців, що виконують НДДКР, у Донецькій області та близько 0,4 осіб у Луганській області,

Таблиця 2.11
Індикатори інвестиційно-інноваційної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень зносу основних засобів, %	Донецька	54,2	56,8	57,3	58,2	60,8	77,2	71,1	59,9	68,2	61,0
	Луганська	50,4	51,7	56,9	58,3	59,4	75,2	72,3	60,1	66,4	60,4
Відношення обсягу капітальних інвестицій до вартості основних засобів, %	Донецька	1,96	3,15	3,01	2,33	0,83	2,01	2,70	4,14	5,20	5,92
	Луганська	2,11	2,37	2,24	2,74	0,95	2,75	1,25	1,07	0,83	0,89
Відношення обсягу капітальних інвестицій до ВРП, %	Донецька	14,46	20,78	19,69	16,33	8,00	6,92	10,35	12,54	16,23	15,91
	Луганська	14,55	15,38	14,34	19,39	9,44	6,69	17,23	10,51	10,56	6,16
Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи, на 1 тис. осіб, осіб	Донецька	1,21	1,34	1,28	1,20	0,62	0,42	0,05	0,06	0,05	0,10
	Луганська	0,49	0,48	0,46	0,33	0,10	0,07	0,17	0,16	0,14	0,10
Кількість інноваційно активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	Донецька	1,86	1,93	2,08	1,96	1,05	0,66	0,59	0,52	0,55	0,65
	Луганська	2,45	2,99	2,84	2,72	0,72	0,41	0,36	0,32	0,23	0,52
Частка реалізованої інноваційної промислової продукції, %	Донецька	1,8	3,7	5,7	5,4	2,9	2,8	2,5	1,3	0,3	5,2
	Луганська	28,6	21,3	19,9	15,9	15,1	12,2	4,2	0,1	0,3	3,0

Джерело: складено авторами за [102]

то після 2015 р. показник в обох областях знизився до рівня 0,1 осіб), чисельність інноваційно активних промислових підприємств (за 2010–2019 рр. кількість інноваційних промислових підприємств у розрахунку на 100 тис. населення у Донецькій області знизилася у 2,9 разу, а в Луганській області – у 4,7 разу), частка реалізованої інноваційної продукції (звернімо увагу, що у період 2010–2011 рр. у Луганській області близько чверті промислової продукції була інноваційною, тоді як нині лише 0,1–0,3 %).

Логічно, що разом зі скороченням обсягів промислового виробництва знизилася й споживання енергоресурсів у межах регіональних економік Донецької та Луганської областей, що, з одного боку, є свідченням посилення енергетичної безпеки, але, з іншого, значною мірою пояснюється зміною галузевої структури економіки, зокрема, критичним скороченням обсягів виробництва продукції сировинних галузей промисловості (табл. 2.12).

Водночас обсяги споживання вугілля в розрахунку на 1 тис. осіб знизилася за 2010–2019 рр. на 46,2 % у Донецькій області та у 9,8 разу у Луганській області; природного газу у 3,6 разу та у 5,2 разу відповідно; бензину моторного – у 5,6 разу та 7,5 разу відповідно; дизельного пального – на 43,3 % та у 2,1 разу відповідно.

У табл. 2.13 наведено показники соціальної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр. Можна констатувати, що збройний конфлікт на сході країни переважно позначився на погіршенні забезпеченості населення житлом, об'єктами медичної інфраструктури та параметрів функціонування ринку праці. Зокрема, житловий фонд у розрахунку на одну особу у 2019 р. до 2014 р. зменшився на 42,9 % у Донецькій області та у 2,6 разу – у Луганській області. Ще відчутнішим стало скорочення планової ємності амбулаторно-поліклінічних закладів – у 2 рази у Донецькій області та у 2,3 разу в Луганській області.

Закономірним підсумком дестабілізації ситуації, призупинення діяльності великої кількості підприємств та суб'єктів господарювання стало зниження рівня зайнятості та зростання безробіття на території Донбасу. Якщо до 2014 р. рівень зайнятості в аналізованих областях ста-

Таблиця 2.12

Індикатори енергетичної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяги споживання вугілля на 1 тис. осіб, т	Донецька	6,53	7,20	6,86	6,86	3,72	3,56	3,82	3,38	3,79	3,51
	Луганська	3,24	3,43	3,94	3,44	2,57	1,50	1,73	0,69	0,51	0,33
Обсяги споживання природного газу на 1 тис. осіб, тис м ³	Донецька	1,58	1,84	1,62	1,29	0,67	0,49	0,38	0,40	0,48	0,44
	Луганська	1,45	1,80	1,55	1,34	0,36	0,27	0,27	0,28	0,28	0,28
Обсяги споживання бензину моторного на 1 тис. осіб, т	Донецька	70,95	66,32	66,76	64,39	32,04	14,16	14,91	13,21	12,53	12,71
	Луганська	65,58	64,24	65,46	62,83	29,50	9,43	18,90	9,50	8,64	8,76
Обсяги споживання дизельного пального на 1 тис. осіб, т	Донецька	90,20	103,3	105,5	108,9	44,33	42,32	44,04	47,04	50,70	51,16
	Луганська	70,57	77,44	89,74	80,38	65,80	28,75	58,12	35,57	31,42	33,38

Джерело: складено авторами за [102; 113]

Таблиця 2.13

Індикатори соціальної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Наявний дохід населення у розрахунку на 1 особу, тис. грн	Донецька	21,3	24,9	29,3	31,0	26,2	20,6	19,4	25,3	33,8	39,1
	Луганська	17,9	20,9	24,0	25,6	19,8	14,9	11,9	16,4	21,3	24,5
Частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму, %	Донецька	8,5	6,2	4,5	5,7	19,3	10,4	10,9	8,0	4,1	2,7
	Луганська	9,3	10,4	11,2	9,2	15,6	19,6	12,2	8,3	4,5	4,7
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань за зміну на 1 особу, тис. од.	Донецька	18,45	19,28	19,68	19,89	8,38	8,51	8,60	8,64	8,86	9,03
	Луганська	20,30	21,30	21,36	22,01	7,84	8,39	8,34	8,49	8,46	8,71
Житловий фонд, м кв. на 1 особу	Донецька	21,89	23,05	23,29	23,83	11,77	12,00	12,11	12,26	12,39	12,56
	Луганська	23,00	24,38	24,51	24,51	7,97	8,07	8,56	8,67	8,74	8,85
Кількість виявлених злочинів, випадків на 1 тис. осіб	Донецька	13,43	13,76	11,11	13,26	13,01	8,14	7,02	6,21	5,71	5,71
	Луганська	13,16	13,82	11,61	17,77	13,33	5,67	6,06	5,26	4,83	3,98
Рівень зайнятості, %	Донецька	58,3	59,5	60	60,3	54,2	50,3	50	49,4	50	50,9
	Луганська	57,1	57,3	58,5	59,4	52	54,6	55,6	54,7	56,9	58,8

Джерело: складено авторами за [101]

новив близько 60 %, то станом на 2019 р. у Донецькій області знизився до 50 %. Натомість рівень безробіття у Донецькій області у 2019 р. до 2010 р. зріс з 8,4 % до 13,6 % (на 5,2 в. п.), а в Луганській – з 7,2 % до 13,7 % (на 6,5 в. п.).

Попри негативний характер виявлених тенденцій, все ж можна констатувати не надто критичний рівень значень індикаторів зайнятості та безробіття. До цього додамо й зростання наявного доходу у розрахунку на одиницю населення та зниження частки населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму. Все це дає підстави для висновку про погіршення, але все ще збереження більш-менш задовільних значень соціальної безпеки у Донецькій та Луганській областях. Хоча визнаємо, що такі висновки потребують поглибленої аргументації. Проте для цього відсутня необхідна інформаційно-аналітична база даних, особливо з боку тимчасово непідконтрольних офіційній владі територій.

Натомість, як можемо стверджувати з інформації, наведеної у *табл. 2.14*, значно гіршою стала ситуація з демографічною безпекою Донецької та Луганської областей. Зокрема, яскраво вираженими тенденціями сьогодення є високі темпи смертності і природнього скорочення населення, істотне від'ємне міграційне сальдо, пік якого припав на 2014–2015 рр. (саме на активну фазу збройного конфлікту). Сюди можна додати й інформацію про чисельність внутрішньо переміщених осіб, а це близько 1,5 млн вітчизняних громадян, що рівноцінне близько 4–5 % наявного в країні населення.

У період воєнної агресії на сході країни стрімко загострилася ситуація з навантаженням непрацездатного населення на працездатне. Якщо у 2010–2014 рр. частка непрацездатного населення у працездатному складала близько 60 %, то до 2019 р. показник збільшився у Донецькій області до 72 %, а в Луганській області – до 71 %. Очевидно, що посилення цієї демографічної загрози з часом може перерости в послаблення соціальної безпеки, а отже, й економічної компоненти національної безпеки України.

Такому розвитку подій може посприяти й погіршення продовольчої безпеки аналізованих регіонів (*табл. 2.15*). Ситуація ще не критич-

Таблиця 2.14

Індикатори демографічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Природний приріст населення, осіб на 1 тис. осіб	Донецька	-6,8	-6,7	-6,3	-6,5	-8,35	-5,37	-4,12	-4,69	-5,83	-6,39
	Луганська	-7,1	-7,0	6,4	-6,8	-5,04	-4,13	-3,46	-3,83	-4,79	-5,10
Міграційний приріст населення, осіб на 1 тис. осіб	Донецька	-0,1	-0,1	0	-0,7	-2,49	-2,16	-0,85	-5,69	-2,47	-1,86
	Луганська	-1,3	-1,2	-0,7	-0,8	-3,65	-2,54	-1,14	-8,81	-2,60	-2,29
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Донецька	69,1	69,7	70,3	70,4	70,9	70,4	70,2	70,1	70,0	68,9
	Луганська	69,6	70,4	70,8	70,8	71,1	71,2	71,0	70,4	70,2	69,9
Коефіцієнт навантаження непрацездатного населення на працездатне	Донецька	0,59	0,61	0,60	0,61	0,62	0,63	0,65	0,68	0,70	0,72
	Луганська	0,58	0,59	0,58	0,60	0,60	0,61	0,64	0,66	0,68	0,71

Джерело: складено авторами за [101]

Таблиця 2.15

Індикатори продовольчої безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих продуктах харчування:	Донецька	3378	3376	3380	3317	3400	3162	3167	3291	3175	3109
	Луганська	3370	3380	3395	3274	3243	2498	2515	2712	3107	2884
енергетична цінність, ккал	Донецька	95	94	95	96	95	90	89	94	86	93
	Луганська	95	94	94	92	91	70	71	75	91	81
білки, г	Донецька	159	159	159	159	156	141	144	153	130	151
	Луганська	156	155	153	151	141	106	111	119	133	129
жири, г	Донецька	390	391	391	376	405	385	378	388	405	347
	Луганська	398	406	410	387	404	316	310	338	387	353
вуглеводи, г	Донецька	390	391	391	376	405	385	378	388	405	347
	Луганська	398	406	410	387	404	316	310	338	387	353

Джерело: складено авторами за [101]

на, але тенденція до погіршення забезпеченості населення поживними речовинами стає помітнішою. А саме знижуються питомі показники енергетичної цінності і вмісту поживних речовин у спожитих продуктах харчування.

Так, рівень енергетичної цінності споживання за 2010–2019 рр. знизився на 8,0 % у Донецькій області та на 14,4 % – у Луганській області. За вказаний часовий період здебільшого знизився рівень споживання білків у Луганській області (на 14,7 %), жирів – у Луганській області (на 17,3 %) та вуглеводів – у Донецькій (на 11,0 %) та у Луганській областях (на 11,3 %).

Водночас уже зараз значно підриває рівень економічної безпеки України стан виробничої безпеки Донецької та Луганської областей (табл. 2.16). Особливо погіршилися після настання збройного конфлікту на сході країни значення такого індикатора, як частка регіону у промисловому виробництві (за 2010–2019 рр. показник знизився з 19,1 % до 9,8 % у Донецькій області та з 6,9 % до 0,8 % – у Луганській області).

Період 2012–2015 рр. можна чітко охарактеризувати як роки істотного спаду обсягів реального промислового виробництва, виробництва продукції машинобудування та переробної промисловості. У кожному зі вказаних років відбувався спад обсягів виробництва до попереднього року.

Наслідки кризи 2014–2015 рр. відчувалися й у таких часових періодах (а саме у 2016–2017 рр.), коли виробничий сектор Донбасу погіршив свій потенціал. Одним з чинників цього стало зростання рівня зношеності основних засобів. Наприклад, у 2015 р. рівень зносу основних засобів в обох регіонах перевищував 78 %, що вище граничного значення для цього індикатора.

Водночас ведемо мову про високу частку прибуткових підприємств (72,3 % – у Донецькій області та 69,9 % – у Луганській області на 2019 р.), а також зниження рівня фізичного зносу основних засобів промисловості Донбасу, що дає підстави стверджувати про збереження певного потенціалу виробничого розвитку цього краю.

У табл. 2.17 наведено інтегральні значення економічної безпеки України та інтегральні значення її субіндексів у 2010–2019 рр. Як мо-

Таблиця 2.16

Індикатори виробничої безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка регіону у промисловому виробництві, %	Донецька	19,1	20,1	17,3	16,3	12,4	10,7	9,8	10,2	10,6	9,8
	Луганська	6,9	0,9	1,1	1,3	1,3	1,3	1,7	0,9	0,8	0,8
Частка прибуткових промислових підприємств, %	Донецька	61,1	67,5	64,6	64,0	54,6	65,2	69,7	70,3	73,7	72,3
	Луганська	55,5	58,5	60,5	60,1	51,5	65,2	67,9	67,3	67,3	69,9
Індекс реального промислового виробництва, % до попереднього року	Донецька	114,7	112,6	90,3	93,6	68,5	65,4	106,4	89,1	102,6	100,6
	Луганська	107,1	108,5	92,7	91,1	58,0	34,0	139,0	69,0	83,0	96,0
Індекси промислової продукції у машинобудуванні, % до попереднього року	Донецька	112,7	102,2	90,4	79,1	58,9	65,4	106,4	108,4	107,1	110,6
	Луганська	11,1	101,4	92,2	92,8	60,2	34,0	139,0	107,3	106,2	105,4
Індекси промислової продукції у переробній промисловості, % до попереднього року	Донецька	119,8	112,5	90,3	90,5	66,4	64,2	105,2	99,6	100,3	102,0
	Луганська	107,1	121,1	89,6	89,3	67,9	66,3	101,1	97,3	98,2	101,1
Рівень зносу основних засобів промисловості	Донецька	59,68	60,35	61,28	61,92	61,39	78,21	70,65	59,81	67,40	59,93
	Луганська	59,61	60,28	61,21	61,85	61,32	78,14	70,58	59,74	67,33	59,86

Джерело: складено авторами за [102]

Таблиця 2.17

Інтегральні значення економічної безпеки України та її складових у 2010–2019 рр.

Складові	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Макроекономічна	0,38	0,48	0,38	0,39	0,33	0,31	0,36	0,34	0,41	0,44
Фінансова	0,44	0,47	0,46	0,50	0,36	0,35	0,38	0,40	0,43	0,46
Зовнішньоекономічна	0,41	0,36	0,29	0,35	0,35	0,37	0,40	0,40	0,40	0,43
Інвестиційно-інноваційна	0,35	0,36	0,37	0,35	0,30	0,35	0,30	0,33	0,30	0,29
Енергетична	0,35	0,32	0,34	0,39	0,47	0,45	0,58	0,54	0,54	0,53
Соціальна	0,57	0,59	0,64	0,62	0,57	0,55	0,56	0,59	0,56	0,54
Демографічна	0,47	0,56	0,45	0,46	0,45	0,43	0,46	0,40	0,41	0,41
Продовольча	0,90	0,92	0,93	0,86	0,94	0,92	0,92	0,91	0,90	0,91
Виробнича	0,50	0,55	0,49	0,49	0,51	0,47	0,57	0,58	0,60	0,59
Інтегральний індекс	0,47	0,50	0,47	0,48	0,45	0,44	0,48	0,48	0,49	0,50

Джерело: складено авторами за [62]

жемо стверджувати, негативний вплив збройного конфлікту на сході країни (особливо у період його активної фази) на економічну безпеку України видимий неозброєним оком. Так, у 2014–2015 рр. значення інтегрального індексу були найнижчими за весь аналізований період (0,45 та 0,44 відповідно). Надалі, з 2016 р., почалося певне підвищення рівня безпеки, що триває й по нині. Проте рівень економічної безпеки все ще низький – 0,5 станом на 2019 р.

З-поміж складових економічної безпеки спад у 2014–2015 рр. став характерним для макроекономічної, фінансової, соціальної, демографічної та виробничої компонент. Це дає підстави для попереднього висновку про тісний зв'язок і безпосередньо вплив воєнної та гібридної агресії на погіршення економічної безпеки України.

Для уможливлення кількісної оцінки впливу на економічну безпеку України здійснено обчислення показників економічної безпеки Донецької та Луганської областей. У *табл. 2.18* наведено інтегральні значення стану економічної безпеки Донецької області та інтегральні значення її субіндексів, а у *табл. 2.19* – відповідні показники для Луганської області.

Таким чином, встановлено й емпірично доведено, що після настання збройного конфлікту рівень економічної безпеки що Донецької, що Луганської областей знизився. Так, для Донецької області інтегральний індекс за 2010–2019 рр. зменшився на 0,14.

При цьому знизилися також інтегральні значення таких субіндексів, як макроекономічна (0,39), фінансова (0,33), інвестиційно-інноваційна (0,27), соціальна (0,26), демографічна (0,05) та зовнішньоекономічна (0,01) складові безпеки.

Інтегральний індекс економічної безпеки Луганської області за 2010–2019 рр. знизився на 0,25. Спад характерний для макроекономічної (0,47), фінансової (0,44), зовнішньоекономічної (0,41), інвестиційно-інноваційної (0,41), соціальної (0,41) та продовольчої (0,02) складових безпеки.

Відповідно, можна констатувати, що зниження рівня економічної безпеки для Луганської області було відчутнішим, аніж спад аналогіч-

Таблиця 2.18
Інтегральні значення економічної безпеки Донецької області та її складових у 2010–2019 рр.

Складові	Роки										2019 / 2010, +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Макроекономічна	0,98	0,99	0,97	0,98	0,76	0,59	0,61	0,61	0,59	0,59	-0,39
Фінансова	0,96	0,95	0,95	0,95	0,89	0,83	0,84	0,84	0,59	0,63	-0,33
Зовнішньоекономічна	1,00	1,00	1,00	1,00	0,99	1,00	1,00	0,76	0,81	0,99	-0,01
Інвестиційно-інноваційна	0,71	0,79	0,79	0,79	0,52	0,47	0,33	0,34	0,35	0,44	-0,27
Енергетична	0,29	0,15	0,30	0,31	0,46	0,43	0,45	0,44	0,44	0,45	+0,16
Соціальна	0,92	0,93	0,93	0,96	0,69	0,69	0,65	0,64	0,66	0,66	-0,26
Демографічна	0,94	0,93	0,94	0,94	0,94	0,93	0,92	0,91	0,92	0,89	-0,05
Продовольча	0,97	0,99	0,99	0,99	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,98	+0,01
Виробнича	0,96	0,98	0,97	0,99	0,82	0,79	0,98	0,95	0,98	0,99	+0,03
Інтегральний індекс	0,76	0,71	0,78	0,78	0,69	0,64	0,63	0,59	0,58	0,62	-0,14

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 2.19
Інтегральні значення економічної безпеки Луганської області та її складових у 2010–2019 рр.

Складові	Роки										2019/2010, +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Макроекономічна	0,93	0,94	0,93	0,93	0,61	0,46	0,46	0,48	0,47	0,46	-0,47
Фінансова	0,91	0,87	0,84	0,26	0,84	0,83	0,55	0,17	0,40	0,47	-0,44
Зовнішньоекономічна	1,00	1,00	1,00	1,00	0,88	0,78	0,91	0,51	0,55	0,59	-0,41
Інвестиційно-інноваційна	0,66	0,65	0,63	0,67	0,35	0,33	0,35	0,21	0,21	0,25	-0,41
Енергетична	0,46	0,26	0,43	0,46	0,49	0,67	0,56	0,74	0,78	0,78	+0,32
Соціальна	0,94	0,94	0,94	0,92	0,62	0,56	0,55	0,55	0,57	0,53	-0,41
Демографічна	0,92	0,92	0,94	0,93	0,96	0,95	0,94	0,95	0,95	0,94	+0,02
Продовольча	0,98	0,99	1,0	0,99	0,99	0,85	0,87	0,89	1,0	0,96	-0,02
Виробнича	0,71	0,96	0,96	0,96	0,76	0,58	0,94	0,85	0,89	0,96	+0,25
Інтегральний індекс	0,81	0,75	0,79	0,74	0,65	0,61	0,61	0,49	0,55	0,56	-0,25

Джерело: розраховано авторами

них показників для Донецької області (рис. 2.7). Окрім того, переважно провалилися саме економічні компоненти безпеки.

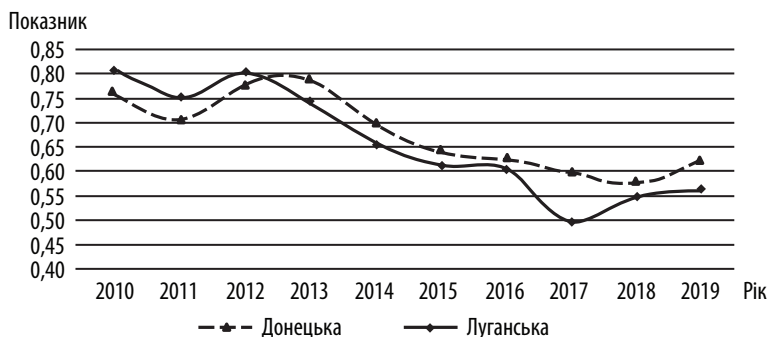

Рис. 2.7. Інтегральні значення економічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Джерело: розраховано авторами

Примітно, що у 2010–2011 рр. рівень економічної безпеки Луганської області був вищим, ніж для Донецької області.

Проте починаючи з 2012 р. стан безпеки регіону почав погіршуватися, причому швидшими темпами, ніж Донецької області. Найбільш критичним став 2017 р., коли рівень економічної безпеки Луганської області становив 0,49. У 2018–2019 рр. почалося певне покращення економічної безпеки Донбасу, що, щоправда, характерне й для економіки України загалом.

Зробимо інший важливий висновок, який полягає в тому, що рівень економічної безпеки Донецької та Луганської областей до початку війни на Донбасі був високим і значною мірою перевищував середньодержавне значення. Отже, вторгнення з боку РФ мало не тільки воєнне підґрунтя, але й значною мірою – гібридно-економічне.

У процесі проведення розрахунків один із етапів методики стосувався обчислення вагових коефіцієнтів індикаторів і вагових коефіцієнтів субіндексів економічної безпеки. Ці результати мають достатньо високе прикладне значення, оскільки дозволяють ідентифікувати ком-

поненти безпеки з вищим рівнем впливу на узагальнюючий показник та навпаки.

Щодо Луганської області, то з інформації, наведеної на рис. 2.8 та на рис. Д.1 Додатка Д, можна констатувати, що здебільшого позначаються на економічній безпеці регіону зміни в таких її структурних складниках, як інвестиційно-інноваційна (рівень впливу 14,4 %), макроекономічна (14,3 %) та соціальна (14,2 %).

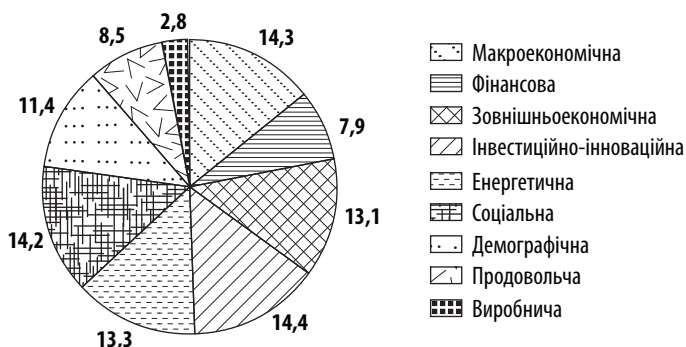

Рис. 2.8. Вагові коефіцієнти складових економічної безпеки Луганської області, зважені значення за 2010–2019 рр.

Джерело: розраховано авторами

Ідентифіковано дуже низький вплив виробничої складової – лише на рівні 2,8 %. Порівняно нижчим є також вплив продовольчої безпеки – 8,5 %. Проте це не означає, що цим складовим потрібно приділяти меншу увагу. У цьому часовому періоді їх вплив був нижчим, однак ситуація у найближчій перспективі може змінитися. Це *по-перше*. *По-друге*, отримані результати вкотре підтверджують більш суттєвий вплив чинника війни на послаблення саме економічного потенціалу та безпеки України порівняно, наприклад, з соціальною та гуманітарною сферами.

Щодо вагомості структурних складових економічної безпеки Донецької області (рис. 2.9), то певною мірою простежується схожість ситуації – чи не найвищим є вплив макроекономічної (15,0 %), соціальної (14,9 %), інвестиційно-інноваційної (14,9 %), енергетичної (13,2 %) складових безпеки.

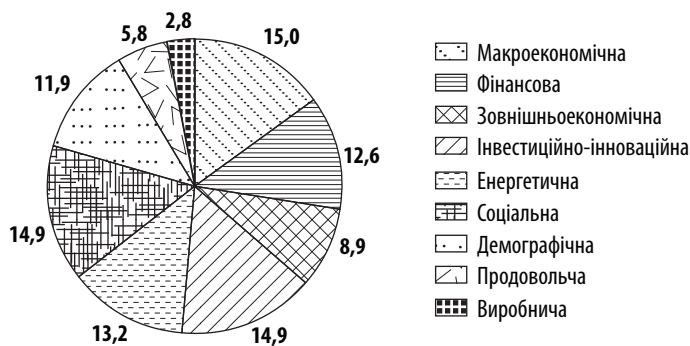

Рис. 2.9. Вагові коефіцієнти складових економічної безпеки Донецької області, зважені значення за 2010–2019 рр.

Джерело: розраховано авторами

Приблизно на однаковому рівні перебували вагомості демографічної, продовольчої та виробничої компонент. Натомість ідентифіковано розбіжності у фінансовій та зовнішньоекономічній складових безпеки.

Якщо у Донецькій області вплив фінансової безпеки значно вищий, ніж для Луганської області, то ситуація з зовнішньоекономічною компонентою безпеки зворотна.

Інформацію відносно визначених коефіцієнтів вагомості всіх індикаторів, що використовувалися під час аналізування стану економічної безпеки Донецької та Луганської областей, наведено у табл. В.1 Додатка В.

З метою оцінювання сили зв'язку між складовими економічної безпеки Донецької та Луганської областей та складовими економічної безпеки України проведено кореляційний аналіз, результати якого (включно зі значеннями коефіцієнтів, які підтверджують статистичну значущість одержаних даних) наведено у табл. 2.20.

При цьому прийнято рішення про застосування певною мірою інноваційного підходу, відмінність якого від аналогічних практик полягає в тому, що оцінювалася кореляція не між значеннями відповідних

Таблиця 2.20
Результати дослідження сили зв'язку між складовими економічної безпеки Луганської, Донецької областей та України, 2014–2019 рр.

Складові економічної безпеки	Показники							
	Луганська область				Донецька область			
	r	R ²	t-test	p-level	r	R ²	t-test	p-level
Макроекономічна безпека	0,4226	0,1786	0,9324	0,4039	0,4329	0,1874	0,9606	0,3912
Фінансова безпека	0,3984	0,1587	0,8687	0,4340	-0,1162	0,0135	-0,2339	0,8265
Зовнішньоекономічна безпека	0,1474	0,0217	0,2981	0,7804	0,3398	0,1155	0,7226	0,5099
Інвестиційно-інноваційна безпека	-0,6485	0,4206	-1,7040	0,1636	-0,2684	0,0720	-0,5572	0,6071
Енергетична безпека	-0,5421	0,2939	-1,2902	0,2665	0,7376	0,5441	2,1848	0,0942
Соціальна безпека	0,5700	0,5700	0,5700	0,5700	-0,0789	0,0062	-0,1582	0,8819
Демографічна безпека	-0,1356	0,0184	-0,2737	0,7979	-0,0578	0,0033	-0,1157	0,9135
Продовольча безпека	-0,3932	0,1546	-0,8552	0,4406	0,2390	0,0571	0,4924	0,6483
Виробнича безпека	0,4326	0,1872	0,9597	0,3915	0,3164	0,1001	0,6671	0,5412
Економічна безпека (інтегральний показник)	0,2967	0,0880	0,6214	0,5680	0,5782	0,3344	1,4175	0,2293

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка Б

Примітка: курсивом виділено помірний зв'язок, жирним шрифтом – помітний зв'язок; курсивом і жирним – сильний зв'язок за шкалою Чеддока;

r – коефіцієнт кореляції; R² – коефіцієнт детермінації; t-test – критерій Стюдента; p-level – ймовірність помилок.

коефіцієнтів, а між *темпами зростання* значень складових економічної безпеки Донецької і Луганської областей та *числовими значеннями* складових економічної безпеки України. Саме за рахунок цього виявлено не стільки залежність між змінними як *безпосередньо вплив* динаміки рівнів тих, чи інших параметрів економічної безпеки Донбасу на відповідні їм компоненти економічної безпеки України.

Отже, ідентифіковано прямий позитивний вплив рівня економічної безпеки Донецької та Луганської областей на рівень економічної безпеки України, що є додатковим свідченням достатньо суттєвого впливу дестабілізації ситуації на Донбасі на національну економіку країни.

При цьому вплив з боку економіки Донецької області істотніший та має вищий рівень ймовірності. Зокрема, відповідний коефіцієнт кореляції становив 0,58 (відповідна залежність для економіки Луганської області становила 0,29). Коефіцієнт детермінації зв'язку становив 0,33, що вважається достатньо високим значенням не тільки при аналізуванні щільності зв'язку, але й при прогнозуванні впливу факторів між собою.

З-поміж структурних компонент економічної безпеки ідентифіковано наявність прямого зв'язку між складовими макроекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, виробничої та демографічної безпеки для Луганської області та макроекономічної, зовнішньоекономічної, енергетичної, продовольчої і виробничої безпеки для Донецької області.

Найбільш статистично значущим виявився зв'язок між енергетичною безпекою Донецької області та енергетичною безпекою України. Ймовірність такого зв'язку становить 54 %. Помітним вважається і зв'язок між соціальними складовими безпеки Луганської області та України (при ймовірності у 57 %).

Також виявлено помітний зв'язок за складовими інвестиційно-інноваційної та енергетичної безпеки Луганської області і України. Проте напрям такого зв'язку обернений. Реверсний зв'язок також виявлено за демографічною і продовольчою безпекою Луганської області та України, а також фінансовою, інвестиційно-інноваційною, соціальною та демографічною безпекою Донецької області та України. На наш погляд, це суперечливо, і такі моделі не слід враховувати при моделюванні чи

прогнозуванні взаємозв'язків регіональної безпеки та економічної безпеки держави.

Одержані дані, скоріше, обумовлені певними незбігами індикаторів, що застосовувалися нами при обчисленні економічної безпеки Донецької та Луганської областей і Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України при розрахунках економічної безпеки України.

Такі припущення, зокрема, підтвердилися після побудови рівнянь попарної регресії між складовими безпеки Донецької і Луганської областей та України. Так, у *табл. 2.21* наведено лише ті рівняння регресії, значення коефіцієнтів достовірності яких прийнятні і які можуть використовуватися в цілях прогнозування впливу зміни значень одних факторів на інші.

Таким чином, було відсіяно низку складових. Відповідно, залишилися рівняння регресії економічної безпеки Луганської області та України, економічної безпеки Донецької області та України, макроекономічної безпеки Донецької області та України, фінансової безпеки Луганської області й України, інвестиційно-інноваційної безпеки Луганської області й України, енергетичної безпеки обох областей та України, соціальної безпеки Луганської області та України.

Все ще з від'ємними коефіцієнтами регресії залишилися рівняння залежності інвестиційно-інноваційної та енергетичної безпеки Луганської області та України. Проте така ситуація пояснюється критично швидкими і високими темпами погіршення ситуації за вказаними складовими економічної безпеки в Луганській області на тлі суттєво нижчої динаміки погіршення значень відповідних складових в Україні в цілому. Окрім того, за 2014–2019 рр. високою мірою послабився вплив економіки Луганщини на економіку України саме за вказаними характеристиками, що й викривило напрям зв'язку. На нашу думку, моделі за цими двома складовими безпеки потрібно відхилити та не враховувати під час здійснення прогнозування впливу зміни економічної безпеки Донбасу на економічну безпеку України.

На наступному етапі аналізу було здійснено, як на наш погляд, успішну спробу поглиблення дослідження причинно-наслідкових зв'язків між

Таблиця 2.21
Емпіричні оцінки залежності складових економічної безпеки України від складових економічної безпеки Луганської і Донецької областей, 2014–2019 рр.

Складові економічної безпеки	Рівняння регресії	
	Луганська	Донецька
1	2	3
Макроекономічна		$MS_t^{ua} = 0.118 + 0.256 MS_t^d$ (0.256) (0.267*)
Фінансова	$FS_t^{ua} = 0.370 + 0.024 FS_t^l$ (0.035) (0.028*) $R^2 = 0.159$ DW = 0.83	
Інвестиційно-інноваційна	$IS_t^{ua} = 0.384 + 0.075 IS_t^l$ (0.043 ***) (0.044 *) $R^2 = 0.421$ DW = 2.406	
Енергетична	$ES_t^{ua} = 0.667 + 0.136 ES_t^l$ (0.116) (0.105*) $R^2 = 0.294$ DW = 0.764	$ES_t^{ua} = -0.432 + 0.955 ES_t^d$ (0.435) (0.437 ***) $R^2 = 0.544$ DW = 0.927
Соціальна	$ES_t^{ua} = -0.432 + 0.955 ES_t^d$ (0.435) (0.437 ***) $R^2 = 0.544$ DW = 0.927	

Закінчення табл. 2.21

1	2	3
Економічна безпека (інтегральний показник)	$IntES_t^{ua} = 0.401 \quad 0.074 \quad IntES_t'$ $R^2 = 0.088 \quad DW = 0.744$	$IntES_t^{ua} = 0.221 \quad 0.257 \quad IntES_t^d$ $R^2 = 0.334 \quad DW = 0.700$

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка Б у програмному забезпеченні EVIEWS 11)

Примітка: FS_t' і ES_t^{ua} – рівень фінансової безпеки Луганської області та України у t -період часу відповідно; SS_t' і SS_t^{ua} – рівень соціальної безпеки Луганської області та України у t -період часу відповідно; FS_t' , ES_t^d , ES_t^{ua} – рівень енергетичної безпеки Луганської, Донецької областей та України у t -період часу відповідно; IS_t' , IS_t^{ua} – рівень інвестиційно-інноваційної безпеки Луганської області та України у t -період часу відповідно; $IntES_t'$, $IntES_t^d$, $IntES_t^{ua}$ – рівень економічної безпеки Луганської, Донецької областей та України у t -період часу відповідно

тенденціями зміни економічної безпеки Донбасу та економічною безпекою України. Для цього проведено аналіз із застосуванням множинної регресії, де залежними змінними виступили *темпи зміни значень складових* економічної безпеки окремо Донецької та окремо Луганської областей, а залежними – *значення інтегральних індексів* економічної безпеки України. Отримані результати (табл. 2.22 для Луганської області та табл. 2.23 для Донецької області) дозволи більш системно оцінити відповідні зв'язки та сформувані рівняння множинних регресій.

Так, у таблицях наведено відповідні значення виключно для складових, вплив яких на економічну безпеку України статистично значущий та особливо високий. Зокрема, для Луганської області – це макроекономічна, демографічна, продовольча та інвестиційно-інноваційна компоненти.

При цьому виявлено обернений вплив на економічну безпеку країни демографічної складової, тоді як інші субіндекси мають прямий вплив на зміцнення економічної безпеки України.

У нижньому рядку таблиці наведено отриману модель множинної регресії. Зокрема, згідно з отриманими результатами, існує достатньо висока вірогідність того, що при підвищенні рівня продовольчої безпеки Луганської області на 1 % рівень економічної безпеки України зросте на 0,41 %; при підвищенні рівня інвестиційно-інноваційної безпеки – на 0,15 %, а макроекономічної безпеки – на 0,08 %.

Отримані залежності характеризуються достатньо високим рівнем статистичної значущості, що підтверджується значеннями параметрів множинної регресійної моделі, наведеними в таблиці.

Щодо впливу економічної безпеки Донецької області на економічну безпеку України, то виявлено високу щільність зв'язку зі такими компонентами, як фінансова, виробнича та зовнішньоекономічна. Причому напрям зв'язку з усіма складовими безпеки виявився прямим, що закономірно.

Так, при підвищенні рівня фінансової безпеки Донецької області на 1 % рівень економічної безпеки України зростає на 0,64 %; при підвищенні рівня виробничої безпеки – на 0,64 %; при підвищенні рівня зовнішньоекономічної безпеки – на 0,47 %.

Таблиця 2.22

Результати множинної регресії залежності економічної безпеки України від складових економічної безпеки Луганської області, 2014–2019 рр.

Складові економічної безпеки	Параметри рівняння регресії				Частинна кореляція			
	Регресійний коефіцієнт	Стандартна похибка оцінки	t – критерій Стьюдента, t(2)	Рівень значущості	Частинні коефіцієнти	Напів-частинні коефіцієнти	Коефіцієнти детермінації	
	Константа	6,4607	0,2280	28,3327	0,0225			
	Макроекономічна безпека	0,0817	0,0102	8,0245	0,0789	0,9923	0,2026	0,6377
	Демографічна безпека	-6,3364	0,2328	-27,2179	0,0234	-0,9993	-0,6873	0,9099
	Продовольча безпека	0,4050	0,0165	24,5308	0,0259	0,9992	0,6194	0,8299
	Інвестиційно-інноваційна безпека	0,1605	0,0079	20,3788	0,0312	0,9988	0,5146	0,8588
Параметри множинної регресійної моделі								
Коефіцієнт кореляції	0,99968113							
Коефіцієнт детермінації	0,99936235							
Скоригований коефіцієнт детермінації	0,99681177							
Стандартна похибка регресії	0,00070							
F-критерій Фішера	391,82 > F _{табл} при df = 4,1							
Модель множинної регресії:								
$IntES_t^{ua} = \frac{6.461}{(0.228 **)} + \frac{0.082}{(0.010 **)} MS_t^I - \frac{6.336}{(0.233 **)} DS_t^I + \frac{0.405}{(0.017 **)} PS_t^I + \frac{0.161}{(0.008 **)} IIS_t^I$								

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка Б

Примітка: 1) MS_t^I – рівень макроекономічної безпеки Луганської області у t -період часу; DS_t^I – рівень демографічної безпеки Луганської області у t -період часу; PS_t^I – рівень продовольчої безпеки Луганської області у t -період часу; IIS_t^I – рівень інвестиційно-інноваційної безпеки Луганської області у t -період часу;

2) дослідження проведено методом покрокової регресії з F-включенням за допомогою програмного забезпечення Statistica 7

Таблиця 2.23

Результати множинної регресії залежності економічної безпеки України від складових економічної безпеки Донецької області, 2014–2019 рр.

Складові економічної безпеки	Параметри рівняння регресії				Частинна кореляція			
	Регресійний коефіцієнт	Стандартна похибка оцінки	t – критерій Стьюдента, t(2)	Рівень значущості	Частинні коефіцієнти	Напів-частинні коефіцієнти	Коефіцієнти детермінації	
	Фінансова безпека	0,6388	0,3263	1,9578	0,1894	0,8106	0,6196	0,9406
	Виробнича безпека	0,6406	0,3486	1,8379	0,2075	0,7925	0,5816	0,8242
	Зовнішньоекономічна безпека	0,4719	0,5234	1,3394	0,3124	0,6876	0,4239	0,8067
Параметри множинної регресійної моделі								
Коефіцієнт кореляції	0,89426707							
Коефіцієнт детермінації	0,79971359							
Скоригований коефіцієнт детермінації	0,49928398							
Стандартна похибка регресії	0,070761							
F-критерій Фішера	0,28484 > F _{табл} при df=3,2							
Модель множинної регресії:								
$IntES_t^{ua} = \frac{0.639}{(0.326)}FS_t^d + \frac{0.641}{(0.349)}IS_t^d + \frac{0.472}{(0.523)}FES_t^d$								

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка Б

Примітка: 1) FES_t^d – рівень зовнішньоекономічної безпеки Донецької області у t -період часу; IS_t^d – рівень виробничої безпеки Донецької області у t -період часу; FS_t^d – рівень фінансової безпеки Донецької області у t -період часу;
 2) дослідження проведено методом покрокової регресії з F-включенням за допомогою програмного забезпечення Statistica 7

Отже, можемо констатувати наявність достатньо сильного зв'язку між безпосередньо економічними складовими безпеки Донецької області та економічної безпеки України.

Отримані залежності характеризуються достатньо високим рівнем статистичної значущості, що підтверджується значеннями параметрів множинної регресійної моделі, наведеними в таблиці.

Відповідно, як перша, так і друга модель мають всі підстави, щоб бути використаними при моделюванні, а також прогнозуванні наслідків на зміни економічної безпеки України в ситуації з покращенням ідентифікованих складових економічної безпеки Донбасу. А це, на наш погляд, має високе прикладне значення для розвитку державної політики миротворення в Україні.

2.3. Державна політика миротворення в системі економічної безпеки України

Потрібно визнати, що з початку збройного конфлікту на сході України, а також після анексії АР Крим органами державної влади реалізовано цілий комплекс заходів, спрямованих як на реінтеграцію тимчасово окупованих територій, так і на мінімізацію негативного впливу ризиків і загроз воєнної та гібридної агресії задля збереження траєкторії сталого цілісного соціально-економічного розвитку країни і її регіонів. Впроваджені заходи та використані засоби загалом можна об'єднати в групи: організаційно-управлінські, інституційно-правові, стратегічно-програмні, оперативно-тактичні, міжнародної підтримки та допомоги.

Передусім йдеться про організаційно-управлінські дії, метою яких стало удосконалення інституційно-організаційної системи державного управління відповідними процесами, зокрема, за рахунок створення і наділення широкими повноваженнями нових державних структур, відповідальних за політику реінтеграції. Саме таким шляхом пішов уряд країни, прийнявши у 2014 р. Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державного агентства з питань відновлення Донба-

су» [48]. Відповідно, було створено Державне агентство з питань відновлення Донбасу як центральний орган державної виконавчої влади, безпосередньо відповідальний за політику країни щодо Донецької та Луганської областей, захисту прав та реалізації інтересів місцевого населення, розбудову та збереження інфраструктури, промислових та інших об'єктів, підприємств та організацій.

Ключові завдання, що покладалися на агентство доцільно об'єднати у два ключових напрями. *По-перше*, це відновлення розвитку промисловості та промислових об'єктів, елементів соціальної і транспортної інфраструктури, інших систем життєдіяльності, а також забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та осіб, що залишилися проживати на територіях, які зазнали пошкодження унаслідок проведення так званої антитерористичної операції. *По-друге*, це обґрунтування пропозицій щодо формування і реалізації державної політики в частині відновлення Донбасу.

Як можемо констатувати, статус державного органу влади, відповідального за реінтеграцію окупованих територій, був недостатньо високим, а питання безпосередньої реінтеграції, не говорячи про прямі функції та обов'язки в частині інституційних, організаційних, економічних, інформаційних, суспільно-психологічних та інших аспектів політики реінтеграції, не були прописаними у відповідному положенні про агентство. На нашу думку, саме ці два чинники стали визначальними відносно того, що діяльність агентства не забезпечила очікуваних результатів.

Практично аналогічним шляхом відносно політики реінтеграції анексованої АР Крим пішов уряд України, прийнявши у 2015 р. Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної служби України з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [49], якою було утворено відповідну державну службу. До ключових завдань, які покладалися на службу, відносилися: захист прав і свобод громадян, у тому числі корінних народів і національних меншин, а також збереження державних активів. На нашу думку, вказаних завдань як для уможливлення формування і реалізації повноцінної політики реінтеграції окупованих територій недостатньо, і на державну службу слід було

покласти значно ширшу відповідальність, а також посилити можливості цієї структури.

Дійшовши такого висновку, включно з розумінням системності впливу та національного рівня масштабності проблеми війни і окупованих територій, урядом країни у 2016 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій» [50], якою, власне, й було створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України – центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію державної політики, що стосується і Донбасу і Криму, а також прилеглих до них територій.

Таким чином, було значно підвищено статус державної структури в цій сфері (до рівня окремого міністерства), а повноваження міністра підняті в ранг Віце-прем'єр-міністра України; до місії міністерства були додані питання забезпечення інформаційного суверенітету держави.

Зауважимо, що головними завданнями Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України визначено: захист прав, задоволення потреб і реінтеграція населення; відновлення територіальної цілісності країни; координація гуманітарної допомоги; розбудова миру, розвиток тимчасово окупованих і прилеглих до них територій, забезпечення інформаційної незалежності, захист державних активів та ін. [64].

Як окремий аспект можна виділити діяльність міністерства з організації та проведення наукових досліджень із формування державної політики у сфері розбудови миру, попередження і врегулювання конфліктів. Ініціативи щодо проведення відповідного конкурсу (для науковців закладів вищої освіти та науково-дослідних установ і організацій) розпочалися наприкінці 2019 р. Проте наразі інформація щодо як проведення конкурсу, так і впровадження результатів наукових досліджень не набула широкого розголосу.

Вочевидь, що функціонування міністерства та його відомчих структур є лише так званою постійною надбудовою організаційно-управлінської системи державних органів формування і реалізації політики

реінтеграції окупованих та постконфліктних територій. Активовано та здійснюються заходи й на так званій тимчасовій основі всередині країни, так і на зовні.

Щодо внутрішніх майданчиків, то це Рада національної безпеки і оборони України, профільні комісії Верховної Ради України, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Рада реформ при Президентові України, Офіс реформ Кабінету Міністрів України, періодичні та постійно діючі комунікаційно-експертні майданчики при низці громадських і наукових організацій.

Щодо зовнішніх майданчиків, то це переважно Тристороння контактна група з мирного врегулювання ситуації на сході України, а також Організація Об'єднаних Націй, Європейський Парламент, парламентські асамблеї Ради Європи, НАТО, ОБСЄ, ГУАМ та ін.

Надалі ведемо мову про інституційно-правові аспекти політики реінтеграції тимчасово окупованих територій. Закономірно, що Україна, як правова держава, одразу після анексії АР Крим та воєнного вторгнення на Донбасі прийняла низку нагальних нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію викликів, ризиків і загроз насамперед соціально-економічного розвитку і збереження цілісності країни. Це, зокрема:

- закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014 р.), «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» (2014 р.), «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (2014 р.), «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (2014 р.), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.), «Про особливості державної політики зі забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (2018 р.);
- постанови Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського

Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» (2015 р.), «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» (2015 р.), «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» (2015 р.), «Про особливості державної політики зі забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (2019 р.), «Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань формування і реалізації державної політики щодо відновлення територіальної цілісності та забезпечення суверенітету України» (2020 р.), «Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту» (2021 р.);

- укази Президента України, рішення та розпорядження інших органів влади, положення яких стосуються різних аспектів реінтеграції окупованих територій та локалізації викликів і загроз воєнної і гібридної агресії.

Зауважимо, що, крім нормативно-правових актів внутрішнього характеру, Україною прийнято цілий комплекс інституційних рішень у частині зовнішніх нормативно-правових положень. Загалом вони зводяться до міждержавних заяв стосовно захисту прав людини, запобігання дискримінації, вчинення з боку РФ низки міжнародних злочинів, комерційних арбітражних позовів, запровадження санкцій і т. ін.

Таким чином, Україна достатньо системно використовує власні інституційно-правові можливості відносно деокупації та реінтеграції територій, захисту прав та інтересів громадян і т. ін. Водночас стратегічний аспект аналізування сформованого нормативно-правового забезпечення деокупації в руслі політики миротворення, на нашу думку, дає підстави до визнання його дещо однобоким, та, скоріше, тактично, а не стратегічно орієнтованим. Дійсно, питання людського розвитку,

життя і здоров'я, усунення соціальної вразливості та забезпечення соціальної захищеності громадян, повернення майна і активів держави, громад, суб'єктів господарювання враховані. Водночас відсутня система нормативно-правових актів покликана забезпечити невідворотність процесів деокупації та реінтеграції захоплених територій, включно з дієвими економіко-правовими засобами впливу, за яких подальша окупація територій критично витратомістка та в рази фінансово і економічно невігідна, участь всіх органів виконавчої влади у плануванні та реалізації політики системної деокупації.

Реалізуються в Україні й стратегічно-програмні заходи державної політики, що мають миротворчий характер. Так, одразу у 2014 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження «Про затвердження плану заходів з організації відновлення пошкоджених (зруйнованих) об'єктів соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності на території Донецької та Луганської областей» [91]. Фактично уряд країни дуже швидко відреагував на збройну агресію та прийняв план дій, що розцінюємо позитивно. Проте, з іншої сторони, прискіпливий аналіз визначених у Плані заходів дає підстави для висновку про відсутність стратегувального характеру цього документа, а також певну неконкретність, невизначеність заходів, які потрібно реалізувати, і це в умовах активної фази бойових дій, що вважаємо достатньо критичною помилкою керівництва держави на той момент часу.

Підтвердженням такого висновку є зміст заходів, яких налічувалося 11. А це – робота штабів з відновлення інфраструктури та забезпечення життєдіяльності населених пунктів, виділення коштів з резервних фондів, спрощена процедура затвердження документації на реконструкцію існуючих і будівництво нових доріг, визначення переліку будівельних організацій, які будуть залучатися, організаційно-технічне забезпечення фахівців зі проектування будівель, складання переліку інфраструктурних об'єктів, що потребують відновлення, організаційні питання виділення коштів на покращення інфраструктури, сприяння залученню ресурсів з фондів міжнародної технічної фінансової допомоги.

Надалі у 2017 р. було прийнято Державну цільову програму відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, генеральною метою якої стало миробудівництво засобами забезпечення соціально-економічного розвитку громад, покращення соціальної стабільності і якості життя, розвитку економічної діяльності [89]. Цим документом фактично визнано наявність достатньо вагомих недоліків попереднього плану заходів та визначено альтернативний (і, як зазначалося в документі, більш ефективний) шлях реінтеграції Донбасу, ідея якого – у модернізації всіх аспектів життєдіяльності східних регіонів України на засадах сталого розвитку. Передбачалися: відновлення критичної, загальної та соціальної інфраструктури, пошкодження регіональних господарських комплексів, зростання соціальної стійкості, миру та громадської безпеки.

Як на наш погляд, принциповим прорахунком положень цієї програми та попереднього плану заходів стала певна несфокусованість ключової мети, стратегічних завдань і безпосередніх рішень на вирішенні проблемних аспектів функціонування саме територій збройного конфлікту, а не в цілому східних областей країни, що принципово відмінно. Документи абсолютно не передбачали ні економічних санкцій, ні економічного стимулювання, відповідно, окрім суто технічних аспектів підтримки життєдіяльності, не завдавали жодного імпульсу в руслі реінтеграції окупованих територій та проактивного стимулювання соціально-економічного зростання прилеглих територій.

Важливо згадати й про Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб і впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року [98]. Цей документ, хоча й стратегічний, мав інший (не загальнонаціональний економіко-безпековий) характер. Його призначення – в мінімізації та локалізації наслідків і проблем, які супроводжують процеси внутрішньої вимушеної міграції населення, яке до збройного конфлікту проживало у Донецькій та Луганській областях, а також АР Крим. Одразу зауважимо, що сильною стороною аналізованого стратегічного планового документа стало обґрунтування механізмів подолання бар'єрів та гарантування прав і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, причому за такими

визначальними напрямками, як: (1) доступність житла, (2) захищеність права приватної власності, (3) справедливе пенсійне та соціальне забезпечення, (4) повноцінність освітніх послуг, (5) прозоре та рівне конкурентне середовище на ринку праці й у сфері зайнятості, (6) реалізація права на медичне обслуговування.

Потрібно вказати, що зазначена державна цільова програма реалізується й по нині. Проте аж на сьомому році збройного конфлікту на вищих щаблях державної влади в Україні було констатовано на відсутності стратегічного бачення (офіційно інституціоналізованого) розвитку подій (і, відповідно, державної політики) забезпечення миру, єдності і суверенності країни. Текст розробленої стратегії затверджено Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [95]. Чи не вперше було прийнято виважене політико-управлінське рішення і у тексті Стратегії стверджено про факт наявності саме війни та саме з РФ: «... збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2014 році, призвела до тимчасової окупації Російською Федерацією невід'ємних частин території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, окремих районів у Донецькій та Луганській областях, створивши перший у Європі після Другої світової війни прецедент спроби анексії частини території однієї держави іншою».

Серед пріоритетних напрямів державної політики у Стратегії визначено окремий блок – «Економічна політика», в якому вказано на орієнтири: введення санкцій, ініціювання санкцій інших держав, визначення збитків та активна позовна діяльність, втілення стратегії випереджального розвитку громад і територій, соціально-економічна активізація на прилеглих територіях. Інакше кажучи, положення Стратегії фактично обмежуються перерахуванням низки доступних сфер-інструментів економічної політики; не являють собою чітко виставлених стратегічних цілей, критеріїв, термінів і засобів їх досягнення; не закріплюють суб'єктів, відповідальних за їх досягнення; не передбачають сценаріїв траєкторії розвитку ситуації, що, на нашу думку, потрібно вважати до-

статньо суттєвими вадами стратегічного планування загалом та економічної реінтеграції окупованих територій зокрема, забезпечення проактивного розвитку постокупованих територій (у тому числі як такого собі достатньо вагомого pull-фактора мотивації населення непідконтрольних територій до «повернення», посилення прихильності та привабливості до України).

Попри появу Стратегії лише у 2021 р., потрібно визнати, що окремі питання соціально-економічної реінтеграції тимчасово окупованих територій та прилеглих до них районів Донецької і Луганської областей порушувалися й у інших чинних стратегічних і програмних документах країни. Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки окремий розділ приділено наслідкам збройної агресії РФ проти України та тимчасовій окупації частини її території, визначенню негативних соціальних, економічних, гуманітарних та інших наслідків для південних і східних регіонів країни, а також інших областей через втрату коопераційних відносин, посилення міграційного навантаження за рахунок активного збільшення чисельності внутрішньо переміщених осіб [88].

Але, попри достатньо значну увагу до проблеми регіонального розвитку в умовах воєнної агресії на сході країни та анексії АР Крим, певних революційних заходів та кроків на шляху до миробудівництва чи економічного стимулювання такого процесу стратегією передбачено не було. Ці питання згадуються лише у заходах напряду «Відновлення та розбудова територій, структурна перебудова економік регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» оперативної цілі 1 «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)». Але тут також передбачаються інструменти достатньо пасивної державної політики, як-от: «... продовжити виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах країни; ...визначити стратегічні орієнтири (власне, для чого тоді розроблено стратегію регіонального розвитку?); ... сприяти формуванню об'єктів бізнес-інфраструктури; ... залучати інвестиції та впроваджувати інноваційні рішення; ... забезпечити населення соціальними та адміністративними послугами, мережею Інтернет

і т. ін.». Як бачимо, стратегією не передбачаються нові більш якісні та ефективні рішення (чи політики в цілому) відносно поетапної економічної реінтеграції Донбасу та АР Крим, розвитку політики й економіки миробудівництва.

У проєкті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [99] питання економічної реінтеграції Донбасу та АР Крим також порушується лише опосередковано, а саме у Національному плані дій на 2017–2020 роки зі впровадження Стратегії, де передбачено захід «Забезпечити цілеспрямоване розв’язання конфліктів, пов’язаних з тимчасовою окупацією частини території України, проведенням антитерористичної операції та наступною деокупацією». Проте закладено лише інформаційну реінтеграцію, відновлення телерадіомовлення на тимчасово окупованих територіях, протидію зовнішній пропаганді та вирішення «потенційних» конфліктів.

Ми знову змушені констатувати про вкрай пасивний характер державної політики, в той час як проблема війни – ключовий системоутворюючий чинник подальшого функціонування і розвитку країни в цілому та кожного громадянина зокрема, нагальна загроза національної безпеки.

Відповідно, нарізла актуальність вироблення, у першу чергу, стратегічного бачення розвитку ситуації з миробудівництвом, а вже надалі – прийняття і реалізації механізмів, інструментів і засобів оперативно-тактичного характеру. Питанню миробудівництва має бути приділено окремий потужний розділ у національних документах стратегічного характеру, не говорячи вже про те, що миробудівництво має стати основою всіх положень такого штибу документів.

Натомість в Указі Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [116] такої цілі, як утвердження в країні миру, просто немає. Згадується лише: «п. 16) сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях». І це в країні, на території якої відбувається активна фаза бойових воєнних дій, частина країни не контролювана, а частина – анексована; війна

стала чинником – перешкодою європейської та євроатлантичної інтеграції країни.

У руслі зазначеного, позитивно, що в Стратегії національної безпеки України серед домінантних пріоритетів державної політики визначено таке: «Україна прагне миру. Мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави» [96]. Питання миробудівництва, як невідкладне і першочергове, прописане з-поміж напрямів та завдань цього документа, що, як на наше бачення, цілком слушно й відповідає провідним національним інтересам нашої країни.

Але, знову ж таки, наголошуємо на тому, що в Стратегії визначено лише концептуальне бачення питання. Наповнення ж його реальним змістом і змістовними кроками наразі не здійснено практично в жодній із стратегій чи програм соціально-економічного розвитку України.

Закономірно, що, попри прийняття стратегій і програм миробудівництва, протидії збройному конфлікту та усунення його негативних соціальних, економічних, гуманітарних, інфраструктурних та інших наслідків, в Україні за 2014–2021 рр. реалізовано й низку оперативно-тактичних заходів.

Насамперед варто зазначити державну фінансову підтримку через місцеві бюджети Донецької і Луганської областей, а також офіційні трансфери від ЄС та урядів інших держав, міжнародних організацій (табл. 2.24).

Так, офіційні трансфери від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, що були виділені для Донецької області, у 2015–2016 рр. перевищила 100 млн грн. У значно більших обсягах фінансувалися офіційні трансфери від органів державного управління України. Зокрема, за 2014–2019 рр. обсяги трансфертів збільшилися у Донецькій області на 40,5 % (на 3,4 млрд грн) та у Луганській області на 23,3 % (на 1,0 млрд грн). Високими були й показники рівня офіційних державних трансфертів у загальній структурі доходів бюджетів Донецької та Луганської областей – у середньому 44–57 % та 56–63 % відповідно.

Таблиця 2.24

Офіційні трансферти місцевих бюджетів Донецької та Луганської областей у 2014–2019 рр.

Показники	Роки						Відхилення (%, +/-)	
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2014	2019 / 2018
Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, млн грн	-	63,1	39,1	3,1	-	0,8	...	...
Офіційні трансферти від органів державного управління, млрд грн	8,4	9,5	9,2	13,9	13,5	11,8	140,5	87,4
Частка офіційних трансфертів від органів державного управління у загальних доходах місцевих бюджетів, %	46,4	57,2	51,1	53,9	50,9	44,5	-1,9	-6,4
Офіційні трансферти від органів державного управління, млрд грн	4,3	3,3	3,9	4,9	5,8	5,3	123,3	91,4
Частка офіційних трансфертів від органів державного управління у загальних доходах місцевих бюджетів, %	56,6	61,1	60,9	61,3	63,0	58,2	+1,6	-4,8

Джерело: [23; 24]

Проте у значно більших обсягах були виділені кошти з боку суб'єктів неофіційного об'єднання країн та організацій Міжнародної коаліції на підтримку незалежності та територіальної цілісності України, утвореного одразу після анексії з боку РФ АР Крим. Лише безпосередньо у 2014 р. учасниками об'єднання було виділено 7 млн євро (від Німеччини), 5 млн євро (Європейської Комісії), 7 млн дол. США (Дитячого фонду ООН), 50 тис. євро (Болгарії), 45 тис. євро (Польщі), 18 тис. дол. США (Міжнародного комітету Червоного Хреста) [81].

У 2015 р. проведено Міжнародну інвестиційну конференцію на підтримку України, на якій було узгоджено орієнтовний загальний необ-

хідний обсяг міжнародної фінансової технічної допомоги на відновлення територій Донбасу в обсязі 1,5 млрд дол. США та ще понад 300 млн дол. США на попередження гуманітарної катастрофи [54].

Низку важливих і необхідних кроків здійснено й у напрямі відбудови транспортної інфраструктури Донбасу. Актуальність цієї проблеми особливо загострилася після збройної агресії РФ, особливо за ситуації, коли виявилось, що воєнний конфлікт – лише складова загальної стратегії гібридної агресії проти України. У цьому випадку йдеться про вплив на послаблення логістично-транзитного потенціалу України між Європою та Азією, адже у підсумку активної фази конфлікту було пошкоджено чи знищено понад: 1600 об'єктів залізничної інфраструктури та 1,6 тис. км експлуатаційної довжини магістральної мережі залізниць, близько 10 % загального парку пасажирського рухомого складу; 1,5 км автомобільних доріг; 35 мостів і шляхопроводів; 5 морських торговельних портів; 2 міжнародних аеропорти та 28 об'єктів керування повітряним рухом [86].

Отже, позитивно, що владними структурами різних рівнів ініційовано та реалізовано низку заходів, орієнтованих на реінтеграцію транспортної інфраструктури Донбасу до єдиної транспортної системи України, включення заходів з розвитку транспортної системи Донбасу до стратегічних і тактичних планових документів модернізації вітчизняної транспортно-логістичної системи, узгодження розвитку транспортних та енергетичних мереж Донбасу і прилеглих територій, залучення фінансової допомоги країн-донорів і міжнародних фінансових організацій до підтримки проектів зі відновлення та розвитку транспортної інфраструктури Донецької і Луганської областей, її інтеграції до загальнодержавної транспортно-логістичної інфраструктури.

Зазначимо й втілення низки заходів у руслі відновлення житлового фонду та розвитку соціальної інфраструктури, проблематику якого підсилило пошкодження близько 7,5 тис. житлових будинків, 2,5 тис. об'єктів водо-, електро- та газопостачання. Регіональними органами влади сусідніх областей здійснено заходи з розробки та впровадження типових проектів із будівництва житла економ-класу, відшкодування частини їх вартості, залучення приватних інвесторів і впровадження

інструментів державно-приватного партнерства, використання можливостей міжнародної співпраці у сфері відбудови житлового фонду, житлово-комунальної та іншої інфраструктури прилеглих до непідконтрольних районів територій Донецької та Луганської областей. У цьому аспекті потрібно виділити реалізацію: Надзвичайної кредитної програми для відновлення України з Європейським інвестиційним банком, загальним обсягом фінансово-кредитної підтримки понад 200 млн євро (спрямованої на підтримку будівництва та реконструкції житла, розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, вирішення житлових і побутових проблем внутрішньо переміщених осіб) [83]; Програми розвитку ПРООН, що спільно реалізується урядами Японії та України зі відбудови житлових об'єктів Краматорська, Слов'янська та низки інших населених пунктів Донецької області з фінансуванням близько 6 млн дол. США; Програми спільного з урядом Німеччини незв'язаного фінансового кредиту обсягом 500 млн євро з цільовим призначенням відновлення інфраструктури донецького регіону.

Оперативно-тактичні заходи, що планувалися та реалізувалися центральними і регіональними органами влади, також стосувалися й створення нових робочих місць і забезпечення зайнятості населення на прилеглих до тимчасово окупованих територій країни. Увагу до цього аспекту проблеми було привернуто через суттєві втрати робочої сили як країни в цілому у підсумку окупації частини території й населення (про це йшлося у п.р. 2.1), так і на прилеглих до тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей у підсумку погіршення їх економічної та інвестиційної привабливості.

Загалом, за даними [86], було призупинено діяльність близько 50 % великих підприємств та 75 % суб'єктів МСП Донбасу, а це майже 1 млн осіб штатних працівників. Соціально-трудова проблема загострилася й через необхідність працевлаштування великої кількості ВПО.

У цьому контексті зазначаємо як позитивне явище реалізацію ініційованої Міжнародною організацією міграції програми підтримки внутрішньо переміщених осіб (взяли участь Німеччина, США, Норвегія, Швейцарія та ін. країни) у близько 15 областях країни. Заходи програми були орієнтовані на зниження рівня неформальної праці, покращення

структурних характеристик зайнятості, зниження рівня прихованого і часткового безробіття, сприяння в навчанні та підвищенні рівня професійної кваліфікації кадрів, вирішення проблем зайнятості у монофункціональних містах Донбасу.

В Україні реалізовано низку заходів й у напрямі професійної перепідготовки та забезпечення зайнятостю внутрішніх мігрантів, які здійснювалися згідно з відповідною державною цільовою програмою [90; 97]. Окрім надання гуманітарної допомоги населенню на визволених територіях Донецької і Луганської областей, безпосереднього навчання і перекваліфікації як внутрішньо переміщених, так і осіб, які проживають поруч воєнних дій, програмою був передбачений комплекс правового, соціально-економічного, медичного, транспортного, побутового, організаційно-інформаційного забезпечення та культурно-патріотичного виховання.

Однак оперативно-тактична діяльність органів влади різних рівнів у частині миротворчості та зміцнення економічної безпеки держави інструментами економічного стимулювання реінтеграції та забезпечення соціально-економічного розвитку територій конфлікту є недостатньою.

У сучасному тісному глобалізованому світі наявний високий потенціал застосування міжнародної підтримки в протидії неправомірній воєнній агресії однієї країни відносно іншої. Саме цю можливість Україна використовує якнайкраще та визначила її наріжним каменем своєї політики вгамування агресора. Як прямим, так і опосередкованим підсумком звернень вищих органів законодавчої влади до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, парламентських асамблей Ради Європи, НАТО, ОБСЄ, ГУАМ, урядів та національних парламентів провідних держав світу, починаючи з 2014 р. й по нині, стали санкції, що були введені понад 40 країнами і наднаціональними союзами, зокрема ЄС, США, Канадою, Японією, Норвегією, Швейцарією, Австралією, Новою Зеландією та ін.

Попри міф про те, що санкції втрачають свою силу, малодієві, а коаліційні партнери з року в рік втрачають інтерес як до конфлікту на території України, так і до продовження санкцій, низка фактів свідчать

про зворотне. Так, у 2019 р. США продовжили антиросійські санкції; у 2020 р. Рада ЄС пролонгувала заборону підприємствам на інвестування в проекти на території тимчасово окупованої АР Крим, а також здійснювати імпорт продукції (товарів, робіт, послуг) з АР Крим; у 2020 р. уряд Великої Британії ввів персональні санкції, включно зі замороженням банківських активів, проти громадян РФ у рамках «Акту Магнітського» [121, с. 274].

Водночас наслідки санкцій суттєві: зниження прибутковості, збитки та призупинення діяльності низки великих стратегічних російських підприємств, скорочення обсягів зовнішньоторговельних операцій та зменшення частки РФ у світовому і європейському торговельному балансі, призупинення імпорту до РФ передових технологій та технологічних інновацій, звуження експортного потенціалу, виникнення труднощів у фінансовій і пенсійній системах країни, зростання внутрішнього боргу, обмеження джерел зовнішніх запозичень, нестабільність курсу російського рубля та ін.

Звернімо увагу на те, що, попри санкційну підтримку Україна, у тому числі за власної ініціативи, отримує зовнішню фінансову й консультативно-дорадчу допомогу.

Зокрема, за фінансової та інституційної підтримки низки міжнародних фінансових, технічних, економічних та громадських організацій Представництва ООН та Групи організацій Світового Банку в Україні були створені Цільові фонди багатьох партнерств як інструмент фінансової підтримки проектів з миротворення, відбудови об'єктів інфраструктури територій, а також надання допомоги і підтримки громадян, що постраждали внаслідок збройної агресії, а також до сьогодні реалізується Державна цільова програма «Відновлення та розбудова миру в східних регіонах України» [89].

Узагальнення виявлених та охарактеризованих вище позитивних аспектів і прорахунків державної політики миробудівництва в Україні наведено на *рис. 2.10*.

Напрями політики	Здобутки політики	Прорахунки, недоліки політики	Наслідки прорахунків
Організаційно-управлінський	Створення МінТОГ; активна комунікація та вироблення управлінських рішень на внутрішніх і зовнішніх комунікаційних майданчиках	Функціональна (складові безпеки) та управлінська (функції управління) нерівномірність і некомплексність системи керування процесами	Недостатня участь функціональних владних структур у формуванні політики щодо економічної реінтеграції тимчасово невідконтрольних територій
Інституційно-правовий	Прийняття системи НПА на всіх рівнях управління для мінімізації ризиків і загроз соціально-економічного розвитку, цілісності країни, захисту громадян; прийняття звернень до провідних світових організацій та держав	Відсутність системи НПА забезпечуючих невідворотність процесів деокупації та реінтеграції території і населення, перетворення ситуації збройного конфлікту у фінансово та економічно критично не вигідний для агресора	Незадіяння інституційно-економічних чинників, стимулів та мотивів деескаляції конфлікту, переходу до миротворення і економічного відновлення території
Стратегічно-програмний	Прийняття Планів та Програм заходів відновлення інфраструктури та систем життєдіяльності на тимчасово невідконтрольних і прилеглих до них територіях. Стратегії деокупації та реінтеграції, інтеграції ВПО; врахування чинника ТОГ у інших державних та регіональних стратегіях і програмах	Все ще несформованість стратегічного бачення розвитку процесів та умов припинення воєнних дій, забезпечення розвитку економіки миробудівництва; формування на такій основі системи стратегічних завдань, а також тактичних заходів та засобів їх досягнення	Збереження статусу кво та затягнення в часі збройного конфлікту на території країни; реалізація політики, орієнтованої виключно на підтримку постраждалих осіб, збереження локальних масштабів конфлікту, мінімізацію його зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз
Оперативно-тактичний	Реалізація заходів фінансової підтримки Донбасу, ВПО; відбудова транспортної інфраструктури; відновлення житлового фонду та соціальної інфраструктури; створення нових робочих місць і забезпечення зайнятості	Відсутність короткострокових цільових програм соціально-економічного розвитку прикордонних територій, соціально-економічної реінтеграції ТОГ	Низькі темпи розвитку та відновлення потенціалу економіки Донбасу, підвищення рівня якості життя та забезпечення соціальної захищеності населення; недостатня ефективність політики т.зв. прихованого стимулювання до реінтеграції населення ТОГ
Міжнародної підтримки	Ініціювання потужних міжнародних санкцій проти країни – агресора; наявність позитивних практик використання міжнародного правосуддя для захисту прав і повернення активів; отримання міжнародної технічної фінансової та консультативної допомоги	Низькі темпи впровадження і поширення в країні міжнародних практик протидії корупції; відмиранню коштів, виведенню капіталів, активізації сепаратистських настроїв, незаконній діяльності організацій, формування системи протидії гібридним загрозам	Затягування процесу входження країни до Організації Північноатлантичного договору, Європейського Союзу, ін. міжнародних міжурядових організацій з безпеки та розвитку

Рис. 2.10. Переваги та недоліки державної політики миротворення в Україні, їх наслідки

Джерело: авторська розробка

Висновки до розділу

Сучасні соціально-економічні передумови миробудівництва та забезпечення економічної безпеки України складні. Економічне зростання держави на початку ХХІ ст. було нестійким, а стає нарощування ВВП, промислового виробництва, інвестицій, підвищення рівня якості життя, скоріше, – перманентними. Попри становлення базових засад ринкової економіки та орієнтацію на демократизацію суспільства і вільну конкуренцію, для країни все ще характерними залишаються такі системні проблеми, як корупція, тінізація та виведення капіталу за кордон, монополізація, «просідання» прошарку середнього класу і підприємницького потенціалу (йдеться про малий і середній приватний бізнес), бідність і погіршення якості життя населення, значні міжрегіональні деформації та диспропорції в ключових параметрах соціально-економічного розвитку, що не сприяє єдності країни.

Планування та реалізація політики миробудівництва і забезпечення економічної безпеки України актуалізуються та водночас ускладнюються воєнною агресією з боку РФ та системним гібридним втручанням, яке реалізується за напрямками (сферами): економічний, інформаційний, інфраструктурний, соціально-психологічний, адміністративно-управлінський, правовий, що посилює важливість формування та впровадження політики адекватної системної протидії негативним наслідкам соціально-економічного розвитку країни, своєчасного виявлення і нейтралізації гібридних загроз, активізації процесів реінтеграції окупованих територій та населення.

Ключовими соціально-економічними перешкодами миротворення і гарантування економічної безпеки України на сучасному етапі розвитку є: зменшення обсягів та уповільнення темпів зростання ВВП; малі обсяги експорту і мала частка його високотехнологічного сегмента; обмеженість зовнішніх і внутрішніх інвестицій, непрозорість джерел їх залучення; високий рівень прихованого безробіття на недостатня зайнятість населення, активізація процесів зовнішньої трудової міграції, що переростає в стаціонарну, еміграцію родин, міграцію бізнесу та

інтелектуального капіталу; високий рівень державного боргу; інституційні, галузеві та інноваційно-технологічні диспропорції структури національного господарства; наявність проявів корупції, рейдерства та незахищеність права приватної власності; недостатньо високий рівень якості життя населення та значна частка внутрішньо переміщених осіб.

З використанням авторської методики розраховано інтегральні значення економічної безпеки (та її макроекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, енергетичної, соціальної, демографічної, продовольчої та виробничої складових) Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр. Ідентифіковано суттєве зниження рівня економічної безпеки аналізованих регіонів, що за часом збіглося з (та було значною мірою обумовлено) активною фазою збройного конфлікту на сході країни (2014–2015 рр.) та тривало до 2017 р., після якого почалося певне покращення ситуації. Вищий рівень спаду став характерним для Луганської області (за 2012–2017 рр. інтегральний індекс економічної безпеки регіону знизився з 0,79 до 0,49 (на 0,30 в. п.)), тоді як зниження рівня економічної безпеки Донецької області було більш пологим (з 0,78 до 0,59 (на 0,19 в. п.)).

Ідентифіковано, що зовнішня гібридна агресія здебільшого позначилася на погіршенні економічних компонент безпеки, зокрема – макроекономічної (коефіцієнт вагомості становив 14,3 % для Луганської та 15,0 % для Донецької областей), інвестиційно-інноваційної (14,4 % та 14,9 % відповідно), енергетичної (13,5 % та 13,2 % відповідно). Хоча вагомість впливу складової «соціальна безпека» також виявився високим – 14,2 % для Луганської області та 14,9 % для Донецької області.

Доведено, що погіршення параметрів економічної безпеки Донецької і Луганської областей після початку воєнних дій на Донбасі і по нині (2014–2019 рр.) в значній мірі обумовило зниження рівня економічної безпеки України. Наявність такого впливу підтверджується результатами попарного кореляційного аналізу сили зв'язку між складовими економічної безпеки (темпи зростання індексів складових) Луганської, Донецької областей та України (значення індексів складових), а також формування множинної регресії, де залежною змінною висту-

пили інтегральні значення економічної безпеки України, а незалежними – темпи зростання індексів складових економічної безпеки Донецької і Луганської областей. Сформовані рівняння множинної регресії показують високу щільність зв'язку і, відповідно, впливу на економічну безпеку України таких складових економічної безпеки Луганської області, як макроекономічна (коефіцієнт регресії 0,08), продовольча (0,41), інвестиційно-інноваційна (0,16) (прямий вплив) та демографічна («мінус» 6,3) (реверсний вплив) та таких складових економічної безпеки Донецької області, як фінансова (0,64), виробнича (0,64), зовнішньоекономічна (0,47) (прямий вплив). Прикладне значення цих результатів полягає у використанні рівнянь в цілях прогнозування впливу процесів миротворення на Донбасі на зміцнення економічної безпеки України.

Якість та ефективність державної політики миробудівництва в частині збереження цілісності та економічної безпеки держави, локалізації конфлікту, мінімізації критичних ризиків та загроз можна визнати задовільною. Водночас у сенсі досягнення миру, відновлення докризових темпів економічного зростання та якості життя населення, реалізації виробничо-ресурсного потенціалу тимчасово окупованих територій та розвитку економіки миробудівництва – незадовільною. Попри комплекс позитивних практик в організаційно-управлінській, інституційно-правовій, стратегічно-програмній, оперативно-тактичній сферах та в напрямі залучення міжнародної підтримки, в країні так і не вибудовано належної функціонально-управлінської системи керування процесами миробудівництва, не прийнято нормативно-правових актів, які б забезпечували незворотність деокупації та реінтеграції Донбасу й АР Крим, відсутні детальний покроковий стратегічний план досягнення миру та короткострокові цільові програми соціально-економічного розвитку конфліктних і приконфліктних територій, Україна й надалі залежна від гібридного зовнішнього втручання переважно з причин прихованої зовнішньої політико-фінансової залежності, «зрощування» олігархату та влади, пасивно-декларативної політики у сфері протидії корупції, виведення капіталів, відмивання коштів тощо.

Наслідки вказаних недоліків державного регулювання миробудівництва і забезпечення економічної безпеки України все більше прояв-

ляються у вигляді обмеженої участі функціональних владних структур у формуванні політики соціально-економічної реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій, незадіяння інституційно-економічних чинників, стимулів і мотивів деескалації конфлікту, переходу до миротворення і економічного відновлення територій, збереження статусу кво та затягнення в часі збройного конфлікту, погіршення потенціалу економіки Донбасу і критичного зниження рівня якості життя населення, затягування строків входження країни до НАТО, ЄС та інших міжнародних організацій з безпеки і розвитку, повноцінної євроінтеграції загалом.

Розділ 3 **ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
МИРОТВОРЕННЯ ДЛЯ ЗМІЩЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

3.1. Стратегічні пріоритети державної політики миротворення у контексті забезпечення економічної безпеки

Економічний розвиток України відбувається в умовах інтенсивного посилення гібридних загроз, що суттєво перешкоджає його нарощуванню та адаптації держави до глобалізаційних тенденцій. Відповідно, значна частина ресурсів держави повинна використовуватися для протидії таким загрозам і недопущення зниження темпів економічного розвитку і рівня стабільності економіки. Поряд з ресурсним забезпеченням у державі необхідно реалізовувати системні структурні й інституційні реформи, завданнями яких буде здійснення перебудови та досягнення необхідної самодостатності економіки. Отже, у результаті нарощування ресурсного потенціалу та реалізації системних змін відбувається становлення економіки миробудівництва, яка відповідатиме параметрам забезпечення економічної безпеки держави.

Характер миробудівництва передбачає розвиток економіки, що здатний протидіяти зовнішній війсьній агресії та системному гібридному втручанню. Йдеться, з одного боку, про подолання системно-структурних деформацій та зниження впливу перешкод соціально-економічного розвитку, а з іншого – зменшення негативних соціально-економічних наслідків та проблем сталого розвитку держави. Особливо складно вирішити проблеми, що мають досить системний характер і тривалий період існують в державі. Зокрема, для України не можна вважати успішною державну політику стосовно подолання тінізації та монополізації економіки, корупції та бюрократизації, боргової залежності, зовнішньої трудової міграції та бідності населення.

Становлення економіки миробудівництва є тривалим процесом і вимагає чіткого визначення стратегічних орієнтирів. Основна відмінність такої державної політики від інших напрямів управління економікою полягає у виділенні як загальнонаціональних пріоритетів, так і пріоритетів стосовно непідконтрольних і прилеглих до воєнного конфлікту територій. Насамперед важливо налагодити систему державного регулювання стосовно досягнення загальнонаціональних пріоритетів,

яка дозволить ефективніше підійти до вирішення проблем окупованих і прилеглих територій.

На противагу постійному посиленню гібридних загроз, економіка України зберігає позитивний темп зростання та вдало намагається пристосуватися до глобалізаційних тенденцій. Саме економічний розвиток держави варто розглядати як стратегічний імператив мотивації для реінтеграції непідконтрольних територій. До головних стратегічних завдань, які потребують швидкого вирішення, варто віднести проблеми відсутності цілісної системи сприяння розвитку конкуренції з боку держави й ефективного державного регулювання сфери монополій. Монополізація споживчих ринків і зловживання монопольним становищем призводить до гальмування модернізаційних змін, викривлення конкурентних відносин і зростання корумпованості економічної системи. Так, за різними оцінками, лише близько у 50,0 % вітчизняних товарних ринків побудовано конкурентні відносини, що призводить до втрати близько 20,0 % ВВП держави [86, с. 347].

Окрім демонополізації, важливо цілеспрямовано протидіяти тінізації економіки. Відповідно, в рамках державного регулювання важливо підвищити якість податкового та митного адміністрування, запровадити економічні стимули для детінізації доходів і формалізації зайнятості, розширити сфери безготівкових розрахунків. зазначимо позитивні зміни щодо зниження рівня тінізації економіки України, зокрема, за останнє десятиліття показник на початку 2021 р. досягнув найнижчого значення, що склало 30,0 %, при цьому лише за останній рік зниження склало 4,0 в. п. [122, с. 2].

Попри те, що рівень тінізації економіки України знижується, боротьбу з корупцією не можна вважати високоефективною. У певних напрямках спостерігається уповільнення реалізації запланованих кроків, зокрема, це стосується реформування судової системи, публічних закупівель, системи приватизації, державних фондів. Проте потрібно визнати, що за останні роки в державі реалізовано багато реформ для зниження рівня корупції. Підтвердженням цього є зниження позиції України в рейтингу сприйняття корупції, зокрема зі 142 місця у 2015 р. до 117 місця у 2020 р. Лише за останній рік нашої державі вдалося по-

кращити свої позиції та зрости на три рейтингові місця [61]. Надалі в державі для посилення внутрішньої стійкості до зовнішніх гібридних загроз потрібно активізувати реалізацію низку інституційних змін, зокрема, щодо посилення прозорості бюджетної політики, створення антикорупційних судів, поширення електронного адміністрування, покращення якості менеджменту в секторі державних підприємств.

Важливим стимулом реінтеграції непідконтрольних територій є зміцнення конкурентоспроможності національного виробництва на внутрішньому та зовнішніх ринках. Проте для досягнення таких результатів необхідно вирішити низку стратегічних завдань, що стосуються: (1) модернізації та більш повного використання виробничо-ресурсних потужностей і матеріально-технологічної бази вітчизняного промислового комплексу; (2) забезпечення доступу національних виробників до довгострокових кредитних ресурсів; (3) впровадження досягнень передових науково-технологічних розробок у створення та виробництво нової наукомісткої високотехнологічної вітчизняної продукції; (4) зменшення обсягів і частки споживання імпортованих товарів, покращення зовнішньоторговельного балансу; (5) підвищення рівня зайнятості населення та якості задоволення їх споживчих потреб. Важливо, щоб усі позитивні ринкові зміни в економіці України активно доносилися до населення на непідконтрольних територіях. Доречно змінити підходи до інформаційної пропаганди та гуманітарної підтримки, через які можливо ефективно висвітлювати економічний поступ держави.

Позитивно для забезпечення економічного розвитку держави варто оцінювати нарощування експортного потенціалу та покращення місця в системі міжнародного поділу праці. Хоча в останні роки обсяг українського експорту зростає, але цього недостатньо щоб забезпечити достатній рівень економічної безпеки держави. Так, більш ніж половина експорту нашої держави становлять товари з низькою доданою вартістю, виробництво яких не вимагає значного технологічного оснащення. Це пов'язано здебільшого із відсутністю в експортоорієнтованих виробників належної державної інвестиційної, інформаційно-маркетингової, інноваційної-технологічної та іншої підтримки. Від-

повідно, у рамках державної політики миробудівництва варто передбачити: (1) збільшення державного фінансування експортного виробництва товарів з високою доданою вартістю; (2) розширення функцій Експортно-кредитного агентства; (3) створення спеціальних експортних зон; (4) вдосконалення системи експортного контролю; (5) посилення маркетингово-промоційної підтримки вітчизняного експорту. Тут варто виділити роль підприємств із Донецької та Луганської областей, які відрізняються потужним сировинним потенціалом і мають бути активно залучені до розвитку національного експортного виробництва. Очевидно, що зростання фінансово-економічних результатів таких підприємств матиме позитивний ефект для переміщення суб'єктів бізнесу із непідконтрольних територій та водночас стимулюватиме переміщення населення на підконтрольні території цих регіонів.

Також Україна володіє потужним потенціалом для розширення участі в міжнародному поділу праці. Це засвідчується індексом глобальної конкурентоспроможності, де нашій державі за окремими критеріями вдається щороку покращувати рейтингові позиції. Зокрема, упродовж 2018–2020 рр. серед 141 досліджуваної країни позитивна динаміка спостерігається стосовно розвитку ринків товарів (з 73 місця на 57 місце) та праці (з 66 на 59), інституційного розвитку (з 110 на 104), зростання якості освіти (з 46 на 44), покращення бізнес-середовища (з 86 на 85), та незмінними залишаються позиції стосовно розширення масштабів внутрішнього ринку (47 місце) і інфраструктурного забезпечення економіки (57 місце). Водночас зберігається досить багато проблем у інших сферах економіки, зокрема, йдеться про забезпечення макроекономічної стабільності (у 2020 р. зайнято 133 місце), фінансової стійкості економіки (136), розвитку охорони здоров'я (101). А це створює значні загрози економічній безпеці держави, при тому, що рівень зовнішнього гібридного впливу лише щороку посилюється.

Попри те, що Україні вдається здійснювати інституційні реформи, але їх якість та ефективність недостатня для становлення економіки миробудівництва. Йдеться про високий рівень тероризму (132) та організованої злочинності (118), відсутність належного захисту прав майнової (128) та інтелектуальної (118) власності, соціального захисту (118), низьку якість стандартизації та документообігу (118), високий

рівень залежності суддів (105) та корупції (104), перманентну стабільність політики уряду (115) [146].

Суттєво пришвидшити реінтеграцію непідконтрольних територій може інноваційно-технологічне зростання держави. Відповідно, у рамках державної політики миробудівництва необхідно передбачити розроблення та впровадження механізму державної підтримки інноваційної діяльності, забезпечення довгострокового планування та інвестицій держави в інновації, створення та розвиток індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, техніко-технологічних кластерів та інших об'єктів інноваційної інфраструктури.

Зазначимо високу здатність України розвивати власний глобальний інноваційний потенціал, що підтверджується відповідним міжнародним індексом. Лише за останній рік нашої державі вдалося покращити рейтингові позиції на дев'ять місць і зайняти у 2020 р. 47 місце із 129 досліджуваних країн. Загалом упродовж 2010–2020 рр. рейтинг Україна зріс на 30 місць. Зокрема, зберігається позитивна динаміка щодо покращення знань і результатів наукових досліджень (з 32 місця у 2018 р. на 28 місце у 2020 р.), рівня креативності інноваційної діяльності (з 49 на 42), бізнес-досвіду (з 51 на 47). Водночас у нашої державі тривалий час не вдається вирішити проблеми щодо інституційного (101) та інфраструктурного (97) забезпечення інноваційного розвитку, розширення ринкових інноваційних відносин (90) [147].

Задля успішного становлення економіки миробудівництва важливо продовжувати реалізацію змін у тих економічних сферах, що сьогодні відзначаються позитивними результатами. Очевидно, що це матиме позитивний вплив і на рівень економічної безпеки держави. Зокрема, реалізація системних змін, що здатна стимулювати реінтеграцію непідконтрольних територій, дозволяє суттєво покращити збалансованість макроекономічного середовища та платіжного балансу, а отже, забезпечити зростання обсягів ВВП, купівельного споживчого попиту, рівня зайнятості та продуктивності праці населення, якості його трудового життя.

Окрім загальнонаціональних змін, варто органам державного управління сконцентрувати ресурси та зусилля стосовно забезпечення

відновлення і активного соціально-економічного зростання прилеглих до воєнного конфлікту територій. Також важливе значення має покращення інвестиційної привабливості територій, зростання ділової активності та масштабів комерційної господарської діяльності населення, розвиток і поширення місцевих підприємницьких ініціатив.

Відмінністю східних регіонів України є їхній потужний сировинно-ресурсний потенціал, що дозволяє забезпечувати промислово-виробничі потреби усієї держави. Безумовно, що в умовах гібридного протистояння та втрати частини територій складно відновити попередні темпи соціально-економічного розвитку. Тут варто виділити необхідність державної підтримки, зокрема, формування на прикордонних територіях зон пріоритетного економічного розвитку, де суб'єктам бізнесу буде спрощено системи реєстрації, отримання дозволів і ліцензій на підприємницьку діяльність, адміністрування податків і знижено їх розміри і кількість, надаватиметься пряме бюджетне кредитування. Головою перевагою таких зон слід розглядати створення умов для підвищення рівня доступу підприємств до фінансів.

Відповідно, до стратегічних завдань органів державного управління слід віднести забезпечення ефективного гарантування кредитів через створення низки фінансово-інвестиційних структур (кредитно-грантових організації, страхових, позабюджетних, венчурних фондів), а також впровадження та розвиток альтернативних форм інвестиційної підтримки, поширюючи нетрадиційні фінансові інструменти (лізинг, селенг, факторинг, вексельні розрахунки).

Інвестиційну привабливість прилеглих до воєнного конфлікту територій варто розцінювати стосовно створення необхідних умов для залучення зовнішніх інвестицій, накопичення та примноження вітчизняного інвестиційного капіталу, досягнення достатньої ефективності державного інвестування. Так, залучення зовнішнього інвестування доречно здійснювати через впровадження промоційних кампаній із просування інвестиційного потенціалу територій, реалізацію механізмів податкового стимулювання інвесторів (компенсація податкових витрат, запровадження посадкових канікул), лібералізацію транскордонних інвестиційних платежів.

На підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей доречно запровадити пільговий режим стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності. Так, окрім традиційних інструментів податкового стимулювання, раціонально впровадити системи страхування від військових і політичних ризиків, відкрити представництва міжнародних комерційних арбітражів для захисту інвестицій, створити Консорціумний фонд для відновлення транспортної та соціальної інфраструктури, підтримки масштабних інвестиційних проєктів.

Важливо місцевим органам державного регулювання в умовах близькості до воєнних дій утримати та поступово нарощувати інвестиційний капітал і для цього: (1) зменшити масштаби тінізації шляхом введення нульової декларації на інвестування тіньового капіталу; (2) підвищити ефективність використання інвестиційного капіталу через впровадження податку на виведений капітал замість податку на прибуток, надання можливості підприємствам формувати статутний капітал за рахунок залучених коштів; (3) забезпечити розвиток локального ринку альтернативного кредитування; (4) впровадити механізми спрощеної процедури випуску акцій малого та середнього бізнесу.

Очевидно, що в умовах гібридного протистояння основний тягар інвестування перекладено на державу, і тому важливо забезпечити його максимальну ефективність. Тут пріоритетне значення мають інструменти державно-приватного партнерства, публічного бюджетування з позитивною фінансовою та економічною віддачею, відбору, моніторингу й аналізу державних інвестиційних проєктів.

У міру загострення воєнної агресії та посилення гібридного втручання економіка Донецької та Луганської областей відчуває критичний брак власних ресурсів, що можуть нарощуватися шляхом підвищення ділової активності та зростання якості трудового життя населення. Так, органам місцевого самоврядування варто взяти на себе обов'язки стосовно: (1) забезпечення ефективної координації розвитку місцевого підприємництва з іншими регіонами держави; (2) підтримки підприємницької діяльності серед ветеранів АТО/ОСС; (3) розвитку підприємницької культури у громадянському суспільстві; (4) відновлення та розбудови територіальної підприємницької інфраструктури; (5) розвитку

підприємницьких компетенцій та фінансової грамотності місцевого населення; (6) реалізації менторських програм із залученням нетипових для підприємництва категорій громадян (переселенців, постраждалих від воєнних дій, колишніх військовослужбовців); (7) створення локальних бізнес-об'єднань малого і середнього підприємництва.

Не менш важливими та сприятливими для становлення економіки миробудівництва є заходи щодо покращення соціальних стандартів життя постраждалого від воєнного конфлікту населення, які доречно сконцентрувати щодо посилення адресності соціальних послуг, стимулювання малозабезпечених сімей до самозабезпечення, удосконалення професійної орієнтації населення. Генеральне значення слід віднести реалізації молодіжної політики на прилеглих до непідконтрольних районів територій Донецької та Луганської областей, яка передбачатиме: (1) підвищення рівня економічної активності та професійного розвитку місцевої молоді; (2) розвиток культури територіального молодіжного підприємництва; (3) надання пільгового молодіжного кредитування для отримання освіти та придбання житла; (4) посилення інтеграції та участі місцевої молоді в суспільно-громадському житті усієї держави; (5) зміцнення соціальної згуртованості місцевої молоді для боротьби із гібридним втручанням у національну економіку та її соціальну сферу.

У підсумку пріоритетне значення при реалізації державної політики миробудівництва належить створенню сприятливої екосистеми для ефективного використання соціального та демографічного потенціалу громади, що проживає на прилеглих до воєнного конфлікту територіях. Зокрема, важливо створити необхідні умови для зниження рівня соціальної вразливості територій та вирівнювання диспропорцій рівня якості життя, відновлення людського потенціалу засобами ефективної соціальної та міграційної політики. А це дозволить досягнути необхідного рівня забезпечення економічної безпеки держави.

Становлення економіки миробудівництва визначається не лише просторово-територіальними особливостями, а також потребує визначення галузевих характеристик. Насамперед йдеться про галузі, що забезпечують зростання ВВП і здатні здійснювати виробництво технологічної продукції з високою доданою вартістю. Так, для важкої

промисловості пріоритетне значення має реалізація галузевозначущих інноваційно-інвестиційних проєктів зі створення нового складного виробництва кінцевої продукції. Відповідно, органам державного управління важливо забезпечити: (1) стимулювання залучення інвестицій через реалізацію програми державно-приватного партнерства; (2) доступність виробників інноваційної продукції до фінансово-кредитних і бюджетно-грантових ресурсів; (3) створення та розвиток виробничо-технологічних платформ (об'єднань) інноваційної діяльності (індустріальних парків, технополісів, бізнес-інкубаторів, інноваційних кластерів); (4) освоєння промисловими підприємствами регенеративного (циркулярного) виробництва з високим ступенем енерго- та ресурсоефективності. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємств легкої промисловості систему державного управління варто сконцентрувати стосовно підтримки: (1) розвитку внутрішньої ресурсно-сировинної бази; (2) техніко-технологічної модернізації виробництва та створення нових виробничих потужностей; (3) створення максимально повного виробничого циклу виготовлення продукції; (4) розвитку мережі просування та популяризації вітчизняної продукції. Крім того, в державі необхідно створити стійкий внутрішній попит на вітчизняну промислову продукцію, а також забезпечити інтеграцію промислово-виробничого комплексу до глобальних ланцюгів вартості та масштабну експансію експорту товарів вітчизняного походження на світові ринки.

Забезпечення потреб суспільства в продовольстві належної якості та продовольчої безпеки держави загалом визначається рівнем розвитку агропромислового комплексу. Попри високий конкурентний потенціал комплексу, переважна частка вітчизняної сільськогосподарської продукції є з низькою доданою вартістю. Так, у структурі рослинництва (займає 79,0 % у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва) частка продукції, що йде на подальшу переробку, в середньому не перевищує 20,0 %. Таким чином, у системі державного регулювання пріоритетне значення має: (1) стимулювання виробників сільськогосподарської продукції нарощувати потужності переробки власновирощеної продукції; (2) розвиток сільськогосподарських кластерів із замкнутим технологічним циклом виготовлення продукції кінцевого споживання;

(3) фінскальне, бюджетне та інше стимулювання виробництва високо-маржинальних культур і тварин з високим ступенем продуктивності; (4) розвиток сільськогосподарської кооперації та інших форм об'єднань малих виробників (фермерських господарств) для збільшення ступеня переробки їхньої продукції.

Також вагоме місце у становленні економіки миробудівництва займає сфера будівництва, що дозволяє ефективно забезпечити організаційну та ресурсно-фінансову взаємодію усіх видів економічної діяльності. Так, економічне зростання галузі варто пов'язати зі збільшенням обсягів виконаних будівельних робіт, введених в експлуатацію загальних площ житла та інвестицій в основний капітал будівництва. Все це вимагає від органів державного управління забезпечити: (1) розроблення та реалізацію державних програм житлового будівництва; (2) покращення системи державно-приватного партнерства при оновленні фондів житлово-комунального господарства; (3) створення та розвиток регіональних фондів фінансово-кредитної підтримки житлового будівництва; (4) дерегуляцію дозвільних і погоджувальних процедур будівництва і прийняття об'єкта в експлуатацію; (5) посилення контролю та нагляду за новим будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом об'єктів житлового господарства. Особливо важливою є державна підтримка у відновленні та будівництві нових житлових об'єктів на територіях, що постраждали від воєнного конфлікту. Тут доречно державним органам влади взяти на себе головні координаційні функції у залученні недержавних інвестиційних інституцій, пайових інвестиційних агенцій, міжнародних грантодавчих установ, благодійних організацій з виконання будівельних робіт.

Несформованість якісної інфраструктури галузей науки, освіти, охорони здоров'я та системи фінансової забезпеченості їх інноваційного розвитку суттєво знижує рівень економічної безпеки держави та перешкоджає становленню економіки миробудівництва. Галузі сфери послуг першочергового піддаються системному гібридному втручанню, а тому повинні володіти необхідним ресурсним потенціалом для протистояння. Йдеться про необхідність державної підтримки суб'єктам галузей сфери послуг стосовно: (1) формування мережі інформаційно-

консультаційних і дослідно-маркетингових центрів з питань підвищення конкурентоспроможності послуг; (2) створення локальних інтегрованих систем для інноваційно-технологічної співпраці між сферами матеріального виробництва і послуг; (3) створення державно-приватних платформ зі спільної розробки та впровадження галузевих інноваційних проєктів; (4) збільшення пропозиції бюджетно-грантового кредитування інвестиційних проєктів співпраці між промислово-виробничими підприємствами та підприємствами із надання послуг; (5) поглиблення співробітництва з міжнародними фінансово-інвестиційними структурами для фінансування інноваційних проєктів.

Реалізація такого комплексу змін дозволить мобілізувати фінансові ресурси та їх ефективність використання для підтримки розвитку галузей миробудівництва, а також сформувати інвестиційно-інноваційну інфраструктуру та здійснити технологічну модернізацію національної економіки. Отже, варто очікувати суттєвого фінансового та інноваційно-технологічного зміцнення економічної безпеки держави та успішної реалізації економічного потенціалу суб'єктів галузей миробудівництва в умовах протидії гібридним загрозам та зміни зовнішньоекономічного вектора держави.

Безперечно, що задля активного протистояння зовнішній війсьній агресії та системному гібридному втручанню необхідно домогтися найширшої міжнародної підтримки. Так, пріоритетне значення має використання потенціалу міжнародного співробітництва для налагодження і легалізації економічних відносин з суб'єктами непідконтрольних територій. Першочергово варто сформувати міжнародні консультативно-дорадчімайданчики посередництва стосовно налагодження економічних відносин з суб'єктами непідконтрольних територій. У міру налагодження такого інформаційного простору та комунікацій важливо домогтися розроблення тимчасових нормативно-правових регламентів, які забезпечать узгодження системних розбіжностей та процедурних формальностей стосовно обмежень товарного обміну між підприємствами по різні сторони лінії розмежування, а також створення відповідної ринкової інфраструктури, що дозволяє підтримувати торговельно-економічні зв'язки та забезпечувати нарахування і сплату податків (зборів) до

бюджетів. Також відповідні інституції можуть ефективно забезпечувати вирішення низки стратегічних інформаційно-аналітичних завдань, зокрема, організації системного аналізу фінансово-економічного стану підприємств із невідконтрольованих територій, здійснення моніторингу соціально-економічних тенденцій на невідконтрольованих територіях, проведення якісного оцінювання втрат національної економіки від військової агресії та окупації частини територій.

Попри це, що з окупованими територіями припинено економічні відносини, функціонування підприємств за таких умов можливе в міру використання переваг офшорних юрисдикцій. Проте це призводить до того, що відбувається нелегальне виведення капіталу й активів, здійснюються нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції, уможлиблюється «відмивання» доходів тіньового та нелегального походження, розширюються можливості фінансування тероризму та сепаратизму. На невідконтрольованих територіях створено сприятливі умови для незаконного обігу контрабанди та фальсифікату, збільшення шахрайських схем відшкодування з державного бюджету України боргів підприємств із реєстрацією на відконтрольованій території. За таких обставин від державних органів управління вимагається: (1) налагодити інтеграційні зв'язки з головними міжнародними інституціями та регіональними європейськими організаціями у боротьбі з «відмиванням» тіньових доходів; (2) гармонізувати «антиофшорне» законодавство відповідно до вимог міжнародних організацій; (3) запровадити міжнародні стандарти щодо автоматичного обміну податковою інформацією; (4) забезпечити розвиток системи інформаційної взаємодії між Україною та її міжнародними торговельними партнерами, (5) покращити рівень міжнародної довіри до вітчизняних інституцій деофшоризації та детінізації економіки.

Відомо, що, попри зростання тінізації економіки та поширення корупції, погіршується захист соціально-трудових прав і свобод, відповідальність роботодавців за дотриманням трудового законодавства, якість життя населення. Для недопущення такої ситуації в державі необхідно сформувати дієздатну інституційну систему контролю ринку праці, виходячи із соціально-економічних норм трудового життя. Вод-

ночас у міру гібридного протистояння забезпечити ефективність такого контролю досить складно на непідконтрольних територіях. Отже, пріоритетне значення для державної політики реінтеграції окупованих територій має отримання допомоги та підтримки з боку міжнародних організацій із просування і захисту прав людини. Зазначимо, що Україна є активним учасником низки міжнародних правозахисних організацій при підтриманні міжнародного миру та безпеки, вирішенні соціально-економічних і гуманітарних проблем, забезпеченні прав людини та соціальної єдності. Таким чином, задля детінізації ринку праці та посилення захисту прав населення на непідконтрольних територіях через використання потенціалу міжнародних правозахисних організацій необхідно домогтися: (1) збільшення обсягів залучення безробітного населення із зони воєнного конфлікту на ринок праці підконтрольних територій; (2) розширення можливостей соціальної відповідальності підприємств на непідконтрольних територіях; (3) імплементації міжнародних підходів щодо сприяння самозайнятості економічно активної частини населення на тимчасово окупованих територіях; (4) розширення доступу населення на непідконтрольних територіях до інфраструктури ринку праці та соціально-побутової сфери на прилеглих підконтрольних територіях.

У результаті відповідного комплексу змін, де передбачається налагодження і легалізація економічних відносин з суб'єктами непідконтрольних територій, варто очікувати посилення якості виробничої та зовнішньоекономічної сфери забезпечення економічної безпеки держави. Зокрема, успішно можна досягнути достатнього рівня забезпечення ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу галузей реального сектора економіки та їх розширеного відтворення, а також диверсифікації міжнародних економічних зв'язків і зовнішньої торгівлі.

У період гібридного протистояння наша держава зазнала значних втрат, а особливо людського та соціального капіталу. В Україні з'явилися нові верстви населення – внутрішньо переміщені особи, що потребують швидкої та якісної державної підтримки. Отже, важливо передбачити при реалізації державної політики становлення економіки миробу-

дівництва задіяння соціально-психологічного чинника для реінтеграції невідконтрольних територій шляхом високої соціальної захищеності та реалізації людського потенціалу внутрішньо переміщених осіб.

Зазначимо, що в Україні для врегулювання проблем внутрішньо переміщених осіб розроблена та діє розгалужена законодавчо-правова база. Проте поряд з ухваленням Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [87], Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [92], Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року [98] та інших нормативно-правових документів, за різними експертними оцінками, їх дотримання є неналежним, малорезультативним і часто із порушенням законодавчо-правових норм [100]. Негативно, що більшість законодавчо-правових ініціатив держави, які були розроблені на перших етапах воєнного протистояння, з одного боку, не забезпечені стабільним фінансуванням, а з іншого – частково втратили актуальність і потребують суттєвого удосконалення. Зокрема, в Україні не розроблено нову Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та починаючи із середини 2017 р. відсутні будь-які документи, які б стосувалися організації державної підтримки покращення життя внутрішньо переміщених осіб. Отже, від органів державного управління вимагається активізувати діяльність щодо пришвидшення інтеграції внутрішньо переміщених осіб, у контексті чого забезпечити розроблення та реалізацію державних регіональних програм їх соціального захисту.

Також важливо забезпечити підвищення рівня якості трудового життя внутрішньо переміщених осіб. Тут першочергово необхідно створити умови для професійного навчання та підвищення конкурентоздатності на вітчизняному ринку праці, що може суттєво полегшити пошук внутрішньо переміщеним особам привабливого робочого місця. Актуальне значення мають заходи щодо запровадження в системі соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам механізмів, які стимулюють самозабезпечення та самореалізацію.

Значна частина внутрішньо переміщених осіб до початку воєнного конфлікту займалася підприємницькою діяльністю, а тому одним із пріоритетних завдань державної політики миробудівництва є забезпечення широкої підтримки для її відновлення. Зокрема, важливо для таких осіб забезпечити ефективне державне гарантування кредитів, стимулювати розвиток бізнес-об'єднань серед внутрішньо переміщених осіб, створювати та розширювати виробничо-технологічні і торговельно-логістичні платформи за їх участі, впровадити маркетингово-інформаційні програми популяризації та просування виготовленої ними продукції на внутрішній і зовнішній ринки.

Суттєво ускладнює соціально-економічну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб відсутність належної пропозиції робочих місць і можливостей для працевлаштування. Отже, від органів державного управління вимагається забезпечити стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць та розширення практик запровадження нових форм працевлаштування і організації праці внутрішньо переміщених осіб, створення і розширення мережі фондів розвитку інтелектуально-творчої та високопродуктивної праці внутрішньо переміщених осіб, ініціювання програм розвитку державно-приватного соціального партнерства за участі внутрішньо переміщених осіб.

Безперечно, що реалізація людського потенціалу внутрішньо переміщених осіб дозволяє розширити економічні потужності виробничого комплексу, розвивати конкурентоспроможні напрями та сфери інноваційної діяльності, розширити місткість внутрішнього ринку. Відповідно, й внутрішньо переміщені особи отримують можливість достатньою мірою забезпечити продовольчі потреби, їх збалансований розвиток, постійну доступність соціально значущих товарів (послуг) та розширення ринкового попиту на продуктиві інновацій. У підсумку варто очікувати на поступ внутрішнього ринку та зміцнення продовольчої безпеки, а також посилення економічного потенціалу для протидії гібридним загрозам.

Соціально-економічний розвиток України відбувається в умовах посилення залежності національної та регіональних економік від кон'юнктури зовнішніх ринків, у тому числі від держав, які здійснюють

воєнну та гібридну агресію. Отже, державна політика становлення економіки миробудівництва має бути направлена на зниження зовнішньої економічної залежності, що стимулюватиме зростання резистентності національного господарства відносно протидії гібридним загрозам. Для забезпечення необхідних змін важливо посилити та підвищити ефективність використання потенціалу міжнародних інституцій, діяльність яких передбачатиме збільшення політико-економічного тиску на незаконні адміністрації на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, важливо домогтися посилення військової присутності Північноатлантичного альянсу поблизу наших кордонів з європейськими державами, нарощування з боку США та ЄС санкційного режиму стосовно держав, що забезпечують військову та фінансову підтримку незаконним окупаційним адміністраціям, ведення судових процесів в іноземних юрисдикціях (Міжнародному суді ООН, Міжнародному кримінальному суді, Європейському суді з прав людини) щодо неправомірного захоплення частини територій України та запровадження й розширення санкцій проти держави-агресора.

Поряд з економічними санкціями важливо Україні домогтися поглиблення політико-дипломатичної ізоляції незаконних адміністрацій та держави-агресора. Відповідно, вдається звузити масштаби дезінформації і гібридної пропаганди, обмежити міжнародні економічні зв'язки та дестабілізувати фінансову стійкість економіки агресора. Доречно домогтися обмеження дипломатичних зв'язків держави-агресора з лояльними до них європейськими державами, у яких агресору вдається ефективно підтримувати популістські рухи та поширювати євроскептичні настрої і внутрішні суперечності у ЄС.

Будь-яка держава у міжнародній економіці критично залежна від кон'юнктурних змін на світовому ринку технологій та капіталу. Зокрема, обмеження можливостей доступу на такі ринки суттєво погіршує економічний розвиток і знижує конкурентоспроможність держави. Тому для України важливо залучитися підтримкою міжнародних інституцій для забезпечення таких обмежень стосовно держави-агресора, адже в міру їх досягнення можна досягнути зменшення обсягів фінансування терористичних організацій на непідконтрольних територіях,

припинення постачання сучасної військової техніки при організації воєнної агресії, послаблення соціально-гуманітарної та фінансово-економічної підтримки окупованих територій та, відповідно, посилення внутрішнього соціального невдоволення до окупаційних адміністрацій та держави-агресора.

Для України важливо в міру посилення міжнародного санаційного впливу на державу-агресора та пришвидшення реінтеграції окупованих територій домогтися позитивних змін і в забезпеченні економічної безпеки держави, а особливо в контексті зменшення ресурсно-сировинної залежності від держави-агресора. Особливо важливо для України за підтримки міжнародних партнерів забезпечити посилення енергетичної незалежності, зростання енергоефективності та ощадності економіки.

Таким чином, стратегічні пріоритети державної політики становлення економіки миробудівництва та забезпечення економічної безпеки України варто пов'язувати із досягненням соціально-економічного розвитку держави загалом та посиленням деокупації і реінтеграції непідконтрольних територій (рис. 3.1).

Ефективність реалізації державної політики становлення економіки миробудівництва та забезпечення економічної безпеки визначається значною кількістю економічних та організаційних умов і чинників, вплив яких у міру збереження зовнішньої воєнної агресії та системного гібридного втручання складно спрогнозувати, оцінити і врегульовувати. Отже, необхідно розробити відповідний механізм, що поєднуватиме інструменти, заходи, засоби, форми і методи впливу, за якими можливо забезпечити становлення економіки миробудівництва та досягнення необхідного рівня економічної безпеки держави, і це визначило предмет наступного підрозділу дослідження.

3.2. Механізми реінтеграції окупованих регіонів України в умовах гібридної агресії

Як уже зазначалося, політика миробудівництва значно складніша за формування і реалізацію державного регулювання соціально-економічного розвитку країни за стандартних умов миру і вну-

Рис. 3.1. Стратегічні пріоритети державної політики становлення економіки виробництва та забезпечення економічної безпеки України

Джерело: авторська розробка

трішньої, нехай і перманентної, стабільності. За ситуації воєнного конфлікту проблематика підвищення рівня якості життя, а також соціалізації національного господарства та результатів його функціонування накладається на цілий комплекс зовнішніх викликів і чинників, вплив на більшість з яких якщо не обмежений, то взагалі неможливий, недоступний. Воєнні конфлікти, навіть внутрішні соціально-суспільні загострення, що набувають статусу збройних, сепаратистських, які призводять до відокремлення (адміністративно-територіального чи суспільно-економічного) територій чи цілих регіонів, ініційовані та підтримуються з огляду на інтерес якоїсь зі сторони, часто зовнішньої. Причому такий інтерес суттєво вагомий, що проявляється у потужній фінансовій, організаційній, інформаційній, гуманітарній та іншій ресурсній підтримці, а в підсумку – задіянні всіх можливих зусиль, достатніх аби зіткнення відбулося, розгорілося до необхідних масштабів, призвело до розколу нації, зміни суспільно-політичного ладу, дестабілізації ситуації, захоплення територій та активів, зміщення внутрішніх та/чи зовнішніх кордонів країни і т. ін.

За умови, коли бенефеціари воєнного конфлікту головню зовнішні – РФ, як це характерно для нинішньої України, уряд країни, формуючи та надалі реалізуючи політику миротворення, об'єктивно не має повноцінних можливостей для впливу на цілу низку обставин, умов, причин і їх наслідків, як-от, наприклад, здійснення державного управління та місцевого самоврядування, вплив на перебіг економічних процесів, надання соціальної підтримки та захисту населення, провадження інформаційно-пропагандистської діяльності; врешті-решт, реалізації повного спектра заходів, спрямованих на забезпечення національної самоідентифікації населення тимчасово непідконтрольних територій.

Такі обставини обумовлюють вже згадану критично високу складність втілення та повноцінного досягнення результатів політики миротворення, а також висувують на перший план такі принципи державної політики, як:

- стратегічний характер;
- послідовність, етапність формування і реалізації;

- системність взаємопов'язаних заходів;
- поліфункціональність і різнобічний характер;
- збереження архітекτονіки регулюючих засобів.

Власне, зазначені принципи повною мірою характерні для такого інституту державного регулювання економіки, як механізм. Відомо, що економічний механізм являє собою поєднання низки інструментів, засобів і заходів, які реалізують у строго визначеній послідовності заради поступового поетапного перетворення об'єкта регулювання, допоки не буде досягнуто генеральної мети, а також головних і другорядних цілей, які були визначені напередодні реалізації цього механізму. Механізм обов'язково має визначений склад суб'єктів регулювання з відповідними завданнями. При цьому також і чітко визначений інструментарій, а також ресурсне підґрунтя, зі забезпеченням і використанням якого, власне, і відбувається необхідний вплив суб'єктів управління на об'єкти регулювання.

У контексті реалізації політики миробудівництва в Україні не видається іншої альтернативи, як формування та задіяння довгострокового етапного механізму реалізації виваженої державної політики. Одночасно чітко кристалізуються його два крила – організаційна й економічна підсистеми (напрями).

Перша відповідає за удосконалення та формування ефективної повноцінної організаційно-управлінської системи керування процесами, здійснення організаційних заходів, формування інституціонального забезпечення, виконання безпосередніх функцій управління, з-поміж яких невід'ємною вбачається функція контролю (як ефективності, так і своєчасності перебігу відповідних процесів, досягнення системних змін).

Друга – за економічні реформування, перетворення, формування середовища економічної свободи, а також надання потрібних стимулів для економічних агентів, населення і всього суспільства до раціональної поведінки у руслі несприйняття корупції, нечесного підприємництва, на противагу – розвитку на інноваційних засадах, справедливої конкуренції, демократизації суспільства та утворення й розширення здорового середнього класу.

Поєднання організаційного та економічного аспектів видається найбільш раціональним і дієвим, таким, що обидві сили лише підсилюють дію один одного, стаючи здебільшого невід'ємними складовими єдиного цілого регулюючого впливу, підсилюючи переваги та послаблюючи слабкі місця підсистем, за які вони відповідають. До прикладу, багато гарних ініціатив, зокрема, законодавчих, спрямованих на розвиток конкуренції, стимулювання інноваційно-технологічної активності, створення нових суб'єктів малого і середнього бізнесу, регіонального розвитку, створення кластерів та підтримки реального сектора економіки не узгоджені між собою, належним чином не координуються, не мають єдиного центру управління та контролю. Навпаки: в Україні створено низку органів влади, сам факт наявності яких уже позитивний, проте ці структури провідною мірою не реалізують проактивної економічної політики, не здійснюють заходи з посилення мотивації економічних агентів і суспільства в цілому до раціональної поведінки у руслі покращення ключових макроекономічних пропорцій.

Отже, у загальній композиції пропонованого механізму державної політики забезпечення миротворення в Україні й зміцнення економічної безпеки держави має чітко простежуватися два магістральних напрями: (1) організаційний; (2) економічний. Кожен із них матиме власні завдання, відповідно до поетапної реалізації яких визначаються відповідні кроки, які, з одного боку, принципово важливі і без реалізації яких не відбудеться досягнення інтегральної мети механізму, а з іншого – кожен наступний етап, власне, опирається на попередній і об'єктивно практично неможливий без досягнення попередніх змін. До прикладу, чи можливо повною мірою забезпечити економічне зростання та повноцінно реалізувати потенціал окремого регіону країни (наприклад, Донбасу) без системних реформ в економіці та суспільстві країни назагал?! Очевидно – ні. Отже, вкотре слід наголосити на тому, що механізм державної політики в аналізованій сфері базується на поетапних перетвореннях. Відповідні зміни сьогодні створюють передумови для наступних реформ і структурних зрушень на завтра.

Як і в будь-якому напрямі державної політики ключовою у плані ініціювання та запуску необхідних процесів є роль центральних орга-

нів державної влади. Тим паче якщо йдеться про таку архівідповідальну справу, як миротворення та гарантування економічної безпеки держави. Ініціатива і вся організаційно-управлінська робота має виходити від Президента України (видача указу «Про активізацію державної політики економіки миробудівництва в системі заходів зі зміцнення економічної безпеки України» (де буде визначено суб'єктів реалізації політики, встановлено їх конкретні завдання, терміни виконання, засоби контролю)), Верховної Ради України (прийняття закону «Про засади державної економічної політики в сфері становлення економіки миробудівництва в Україні» (яким інституціалізуються загальні положення, термінологія та поняття політики миробудівництва у нашій країні, сфери дії НПА та принципи державної політики у цій царині, засади планування політики, стратегічні етапи, цілі та завдання регулювання, механізми реалізації політики на центральному та регіональному рівнях, а також відповідальними органами державної влади та управління, нормативно-методичні та управлінські засади контролю перебігу політики та її ефективності)), Кабінету Міністрів України (розробка та реалізація Стратегії економічної політики становлення економіки миробудівництва в Україні (з чітко визначеними етапами, критеріями відповідності їх проходження, механізми та інструментами державної політики, відповідальними виконавцями, ресурсним забезпеченням), а також низки галузевих програм зі заходами, пов'язаними зі проходженням ключових етапів державної політики у межах її організаційного блоку (підсистеми організаційно-економічного механізму державної політики миротворення в Україні в умовах гібридної агресії) та економічного блоку (підсистеми), Ради національної безпеки і оборони України (прийняття рішення про доповнення стратегій і програм розвитку Донецької та Луганської областей України заходами організаційно-економічного механізму державної політики миротворення в Україні).

Прийняття наведених НПА дозволить належною мірою активізувати політику миробудівництва, а також вибудувати повноцінну організаційно-управлінську систему її реалізації з виконанням всіх базисних функцій – аналізування, планування, організації, мотивації, регулювання та контролю. Позаяк, якість політики і її ефективність зрос-

тають в рази за умови залучення до цих процесів представників усіх груп суспільства. Йдеться передусім про громадські організації, елементи інфраструктури безпеки й інші суб'єкти господарювання, особливо великого бізнесу та які спеціалізуються на виробництві продукції, наданні послуг, необхідних як ресурсне забезпечення виконання відповідних завдань, визначених у ході реалізації державної політики, зокрема, безпосередньо на території Донецької та Луганської областей.

Важливо саме на принципах публічно-приватного партнерства підійти до формування архітекτονіки та інструментарію політики миротворення в Україні, а також визначення обсягів та джерел залучення її ресурсного забезпечення. Це дозволить залучити краще представництво сторін при плануванні, а також контролі реалізації політики, покращити можливості відносно ресурсного забезпечення заходів, спрямованих на мобілізацію потенціалу економічної безпеки та конкурентоспроможності економіки країни, її реінтеграцію в умовах гібридної окупації, відновлення потенціалу макроекономічного зростання та стабілізації соціальної сфери всіх регіонів, передусім постраждалих територій.

Таким чином, конфігурація організаційно-економічного механізму державної політики миротворення передбачає ідентифікацію її суб'єктів, елементів, а також послідовних етапів (завдань, покрокових критично важливих змін), які передбачається пройти за організаційним та економічним напрямками державного регулювання, що в підсумку забезпечить досягнення головного підсумкового результату – становлення соборної національної економічної системи, суспільства зі здоровою і конкурентоспроможною економікою, інтегрованими регіонами, відсутністю конфліктів і зорієнтованістю на реалізацію єдиних, спільних цілей розвитку країни та її економіки (рис. 3.2). Саме такою має бути інтегральна місія упровадження організаційно-економічного механізму і ключовою в її ідеї є єдність – суспільна, організаційна, економіко-господарська тощо. В іншому разі виникатимуть різного роду та різної сили конфлікти, які не тільки не сприятимуть, але й перешкоджатимуть процесам згуртування економіко-ресурсного та іншого потенціалу нації і країни задля подальшого максимально ефективного використання в цілях розвитку.

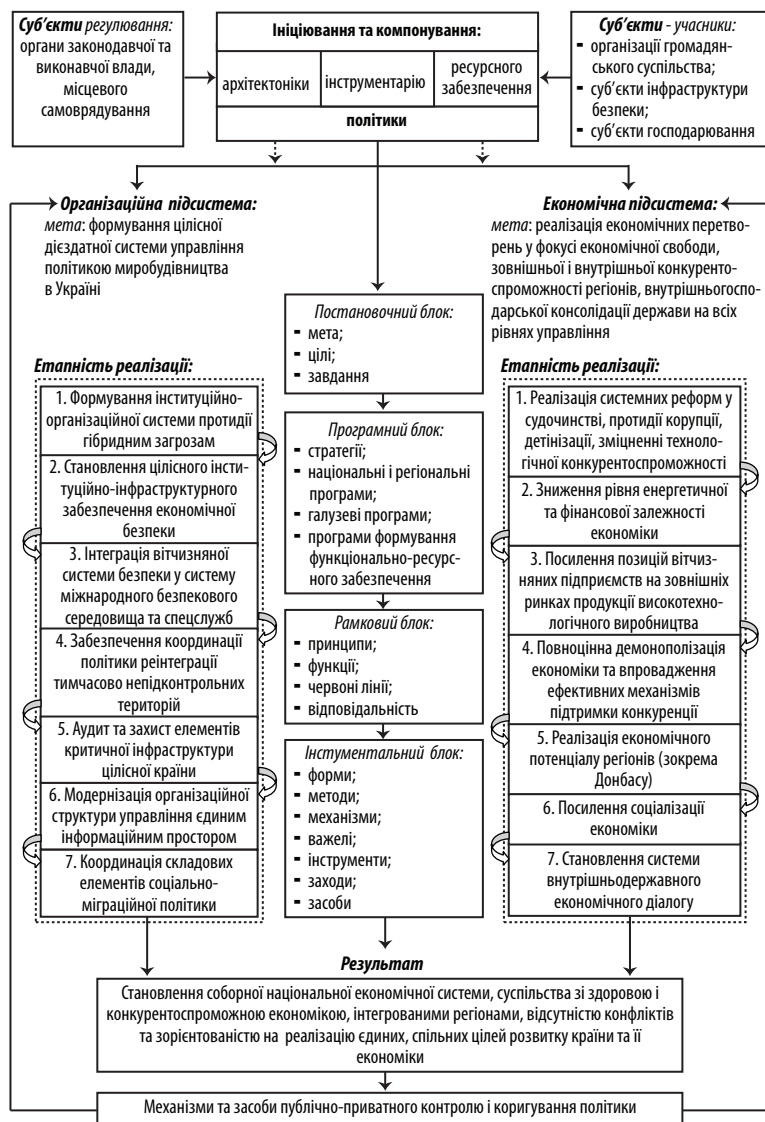

Рис. 3.2. Організаційно-економічний механізм державної політики миротворення в Україні в умовах гібридної агресії

Джерело: авторська розробка

Інструментарій державної політики (а саме як його склад, так і структура) апіорі не можуть бути константами та мають логічно змінюватися, модифікуватися залежно від поточної ситуації, а також проходження тієї чи іншої стадії організаційно-економічного механізму, зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, активізації дії ризиків і загроз воєнній та економічній безпеці держави. За будь-якого випадку елементи інструментарію державного регулювання формуються за блоками: постановочний (відповідає за ідентифікацію мети, стратегічних і тактичних цілей та завдань), програмний (формування національних і регіональних стратегій та програм), рамковий (встановлення певних «запобіжників» перебігу політики та обрання її раціональних механізмів і інструментів, скерування процесів у бажане русло), інструментальний (визначення конкретних кроків і дій, що будуть втілені).

Отже, у межах реалізації організаційно-економічного механізму передбачено два напрями – організаційний та економічний. Головне завдання організаційного крила – формування (суттєве удосконалення існуючої) організаційно-управлінської системи державного керування перебігом реалізації політики (та досягнення її результатів) миротворення в Україні.

Для того, аби повною мірою реалізувати це завдання, слід на першому етапі сформувати (покращити існуючу) інституційно-організаційну систему протидії гібридним загрозам. Ідея цього кроку полягає в такому. В Україні насправду здійснено низку критично важливих організаційно-управлінських дій у напрямі реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій Донбасу – створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій України, започатковано діяльність Міжвідомчої Комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні, щороку організовуються і реалізуються заходи Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України. До прикладу, лише у 2019 р. було реалізовано 155 заходів з відновлення критичної інфраструктури та соціальних послуг в основних сферах, 17 – заходів з економічного відновлення та 19 – з розвитку соціальної стійкості і розбудови миру [55]. Водночас таку стратегію можна назвати скоріше політикою відшкоду-

вання наслідків. Це найгірша з типів стратегій забезпечення економічної безпеки держави. Значно ефективнішою є стратегія прогнозування, коли своєчасно розпізнаються ризики і загрози та плануються і реалізуються заходи з їх недопущення чи, принаймні, мінімізації негативних наслідків.

Відповідно, Україні слід перейти до більш комплексної і системної політики протидії зовнішній (але також і внутрішній) гібридній агресії. Для цього має бути сформовано відповідну інституційно-організаційну основу. Найбільш доречним видається створення міжурядового органу (в ідеалі – окремого міністерства) з управління державною політикою у сфері протидії гібридному впливу. По-перше, цей орган забезпечив би належну комунікацію та координацію діяльності різних міністерств у сфері протидії гібридним загрозам, зокрема, за напрямками: інформаційної політики, економіки, фінансів, енергетики тощо; по-друге, міг би реалізувати завдання: диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків і відносин, забезпечення стабільності функціонування та незалежності фінансової системи, удосконалення параметрів системи соціальної безпеки, задіяння «драйверів» економічного розвитку, посилення енергетичної незалежності та підвищення рівня енергоефективності і енергоощадності, формування системи і забезпечення вищого рівня функціональної спроможності елементів критичної інфраструктури, посилення функціонально-структурної інтеграції просторово-територіальних господарських комплексів.

Власне, наступним етапом реалізації заходів організаційного блоку запропонованого нами механізму вбачається розбудова цілісного інституційно-інфраструктурного забезпечення економічної безпеки в Україні. Зокрема, потребують становлення і підсилення його елементи, пов'язані з організацією інформаційної безпеки та захисту Big Data, фізичної безпеки, безпеки активів та інтелектуальної власності, інших безпекових послуг.

Покращення інфраструктури економічної безпеки в Україні не тільки сприятиме своєчасній нейтралізації як гібридних, так і ринкових внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз, але також й реалізації заходів у руслі формування і ефективного використання економічного потен-

ціалу економічних агентів, відповідно, – галузей, регіонів та держави в цілому. Проте важливо наступний – третій етап організаційного блоку механізму миротворення в Україні ув'язати з активною політикою у напрямі інтеграції вітчизняної системи безпеки у систему міжнародного безпекового середовища та спецслужб. З *одного боку*, це дозволить розвивати політику у сфері економічної безпеки держави відповідно до сучасних світових прогресивних практик, зміцнити позиції вітчизняних спецслужб, а з *іншого* – напрацьовувати спільні практики з протидії шпигунству з боку РФ на європейському континенті, тиску на РФ в частині переходу до мирного врегулювання збройного конфлікту на сході України.

На нашу думку, наступним етапом має стати покращення координації політики реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій нашої країни. Зокрема, ми вважаємо, що визріла актуальність створення в структурі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України окремого директорату з питань координації державної політики реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій України, завдання якого б полягали в узгодженні, плануванні та спільній реалізації заходів у цій сфері. Адже на нині здебільшого не ув'язані в єдину чітко сплановану політику заходи, що реалізуються міністерствами, наприклад, культури й інформаційної політики, розвитку громад та територій, соціальної політики, економіки, цифрової трансформації, з питань розвитку стратегічних галузей промисловості.

Попри забезпечення цілісності державної політики у сфері миротворення та реінтеграції Донецької і Луганської областей, можна було б досягти і єдності у провадженні діяльності органів влади в частині посилення системи захисту об'єктів критичної інфраструктури (п'ятий етап організаційного блоку механізму державної політики миротворення). Йдеться про підприємства й організації таких видів економічної діяльності, як хімічна та харчова промисловість, транспорт і зв'язок, фінансовий сектор, інформаційно-комунікаційні технології, охорона здоров'я, житлово-комунальний комплекс, що стратегічно важливі для функціонування й економічної безпеки держави, її територій.

Покращення організаційно-управлінських аспектів у сфері безпеки й економіки буде недостатньою умовою належного розвитку організа-

ційного блоку державної політики миротворення, коли не набуде свого повноцінного поширення й на інформаційний простір. На сьогодні, попри певні успіхи, зокрема, щодо очищення інформаційного простору країни від низки гібридизованих ЗМІ, покращення суспільного мовлення та доступності мовлення вітчизняних телевізійних й радіоканалів на підконтрольних територіях Донецької і Луганської областей, введення в дію мовного закону тощо, інформаційна політика країни як інструмент миротворення й реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій все ще не має своєї високої ефективності, а на непідконтрольних територіях національне українське ефірне телерадіомовлення практично відсутнє.

Ситуація вимагає ув'язки шостого етапу реалізації заходів організаційного блоку пропонованого механізму з модернізацією організаційної структури управління єдиним інформаційним простором. У цьому керунку першочерговими заходами мають стати: (1) підвищення рівня статусності Міжвідомчої комісії з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення, збільшення повноважень та завдань цієї структури та підпорядкування її або безпосередньо Прем'єр-міністру України або в разі створення пропонованого нами керівнику міжурядового органу (міністерства) з управління державною політикою у сфері протидії гібридному впливу; (2) розробка та прийняття Закону України «Про відновлення та захисту телерадіопростору України», яким були б утверджені конкретні цілі, завдання, відповідальні виконавці, а також засоби і заходи, що мають бути реалізованими для повноцінного покриття країни теле- та радіомовленням; (3) створення спеціалізованих програм і відкриття спеціалізованих телевізійних і радіоканалів спеціально для громадян Донбасу та реалізація заходів з їх транслявання на території Донецької і Луганської областей, як тимчасово окупованих, так і суміжних; (4) формування стандартів, принципів та ідеології висвітлення інформації про Україну, а також проведення антитерористичної операції, стратегічні аспекти розвитку країни та безпосередньо Донецької і Луганської областей, специфіку та характеристичні аспекти російської інформаційної пропаганди та її наслідки.

Потрібно зауважити та наголосити на тому, що існування збройного конфлікту на сході України має не тільки критичні наслідки для безпеки національної економіки, але й для соціальної стійкості нашої держави. Йдеться про безпосередні втрати та каліцтва на фронті, руйнування родин, зубожіння населення на прилеглих до воєнних дій територіях, великі обсяги внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з проблемами їх економічної адаптації та соціальної захищеності. Отже, вважаємо, що сьомий етап організаційного блоку заходів організаційно-економічного механізму державної політики миротворення в Україні в умовах гібридної агресії потрібно ув'язати з покращенням координації складових елементів соціально-міграційної політики.

Ключовими положеннями тут, на нашу думку, мають стати заходи державної міграційної та соціальної політики. Щодо міграційної складової, то слід реалізувати заходи, які дозволять досягти таких результатів: усунення загроз трудової і стаціонарної міграції у сфері зайнятості; розширення на внутрішньому ринку праці таких форм зайнятості, як дистанційна, фрілансерство, самозайнятість у цифровій сфері; усунення структурних диспропорцій на ринку праці. Цьому сприятиме покращення інституційно-інфраструктурної компоненти вітчизняного та внутрішньорегіональних ринків праці, вирівнювання рівня оплати праці та стандартів соціально-трудова відносин в Україні порівняно з країнами ЄС, активізація зайнятості на територіях сільських і віддалених поселень тощо.

У частині державної соціальної політики необхідно, в першу чергу, покращити інститут їх обліку та контролю. Йдеться не лише про місце перебування чи тимчасового проживання, а про зайнятість, рівень оплати праці, наявність інших доходів, задоволеність соціально-трудова життям тощо. Така інформація дозволить розуміти критичність та міру поширення проблемних ситуацій з ВПО в Україні та її регіонах. Надалі важливо прийняти окрему державну програму забезпечення постійним житлом ВПО зі спрощеними механізмами будівництва і придбання, наявним й доступним фінансово-кредитним забезпеченням. По-третє, Кабінету Міністрів України потрібно ініціювати прийняття та реалізацію в областях з великою чисельністю ВПО спеціальних програм

соціально-економічної адаптації та інтеграції ВПО. В доповнення цього слід також активно працювати над залученням зовнішньої міжнародної технічної фінансової та іншої допомоги для реалізації заходів у сфері підтримки ВПО.

Метою реалізації заходів економічного крила є забезпечення економічних перетворень в Україні, причому системного характеру, які б дозволили максимально гарантувати економічну свободу (щодо вільного підприємництва, торгівлі, соціально-трудових відносин, рівного і справедливого оподаткування, прозорих та ефективних державних витрат, вільного інвестування та здійснення фінансових виплат, належного захисту прав власності, відсутності корупції, особливо в системі державної виконавчої, адміністративної та судової влади), досягти повноцінної реалізації геоекономічного потенціалу держави задля зміцнення внутрішньої (внутрішній ринок, внутрігосподарська та фінансова система, суб'єкти господарювання та домогосподарства) і зовнішньої (нарощення обсягів експорту та розширення частки на світових ринках товарів і послуг) складових конкурентоспроможності національної і регіональних економік та, як передумова і як наслідок, – консолідації нації навколо ідеї економічного патріотизму.

Першим кроком на шляху до таких успіхів має стати реалізація системних реформ у судочинстві, протидії корупції, детінізації економіки, а також зміцненні технологічної конкурентоспроможності національного господарства. Власне, на ці критичні вади соціально-економічної системи України вказують всі без виключення зовнішні партнери та особливо союзники. Застаріла нереформована судова система призводить до існування та в окремі періоди поширення такого ганебного явища для національної економіки, як рейдерство, коли у незаконний спосіб справедливих власників майна (бізнесу) позбавляють права власності та/чи доступу до відповідних активів, втрачаються інвестиції, неправомірно використовується право приватної, чи, наприклад, інтелектуальної власності.

Аналогічно наявність системної (такої, що проникає на всі рівні господарських і навіть суспільних відносин, у сфери життєдіяльності суспільства, структурні складові та компоненти соціально-економічного

розвитку) тінізації економічних відносин в Україні спотворює конфігурацію системи елементів і відносин в національній економіці, робить її такою, що абсолютно не відповідає практикам ефективного ринкового регулювання та саморегулювання.

До того ж системна тінізація підсилюється ще й системною корупцією, зокрема в органах влади, внаслідок чого вимивається значна частка бюджетних коштів, неефективно використовуються активи та ресурси системи державної і комунальної форм власності, збитковими є державні підприємства, у т. ч. монополісти на ринку тощо, чиниться адміністративний тиск на інший бізнес.

Отже, без викорінення зазначених системних вад національної економіки України апріорі неможливо вести мову про наступні кардинальні зміни і зрушення, реалізацію політики миробудівництва, адже без цього Україна не зможе критично якісніше відрізнитися від ситуації в РФ та на тимчасово непідконтрольних територіях Донецької і Луганської областей. Позаяк, демонтаж згаданих вад має супроводжуватися проактивною політикою технологізації української економіки, її цифрової трансформації та утвердження принципів положень реіндустріалізації, Індустрії 4.0. Це єдиний стратегічно вірний і вивірений шлях до розвитку внутрішнього виробництва, повноцінного імпортозаміщення та нарощування експорту продукції (послуг). До того ж для цього в Україні все ще наявний інтелектуально-кадровий та інший ресурсний потенціал.

Ми переконані, що побороти системну тінізацію економічних відносин в Україні складно, але все ще можливо. Однак для цього мають бути створені всі необхідні інституційні й організаційно-економічні умови, які дозволять істотно скоротити обсяги тіньового та сірого секторів, наростити офіційну економіку. Відповідні положення державної політики подолання системної тінізації національної економіки України мають бути прописаними у такому документі, як Концепція системної детінізації країни. Ключовими імперативами державної політики (одночасно – орієнтирами та завданнями) мають стати: повна деофшоризація податків, тотальна відкритість і прозорість переміщення товарів (послуг) через митний кордон країни, декриміналізація економічних відносин, повне подолання корупції у вищих органах державної влади, усу-

нення проявів нелегальної господарської діяльності, виведення з «тіні» необліковуваних операцій, ресурсів та активів.

Одночасно і подальший і паралельний розвиток політики протидії системній тінізації економіки вбачається у формуванні та реалізації в країні ефективного та якісного антикорупційного механізму. Потрібно, аби його інструменти та засоби були орієнтовані на покращення інституціонального середовища протидії корупції, впровадження багаторівневої системи страхування і контролю, відповідальності у сфері надання публічних адміністративних послуг, цифровізації відносин фізичних і юридичних осіб з представниками органів влади, формування повноцінної мережі електронного урядування на всіх рівнях управління.

У частині зміцнення технологічної конкурентоспроможності національної економіки України вищим органам влади потрібно працювати над активізацією процесів технологічного зростання підприємств, галузей та секторів, підвищенням загального рівня інноваційно-технологічної активності, створенням прозорого та ефективного ринку інтелектуальної власності, покращенням інституційної інфраструктури стимулювання впровадження технологічних інновацій, покращенням ресурсного забезпечення (особливо інтелектуально-кадрового та фінансово-інвестиційного) інноваційно-технологічної діяльності, покращенням параметрів конкуренції та ведення бізнесу.

Реалізація визначених заходів, беззаперечно, забезпечить запуск процесів економічного відродження та поживлення. Однак національна економічна система обтяжена низкою залежностей, з-поміж яких провідні позиції обіймають фінансова та енергетична. Країна практично не в змозі самостійно обслуговувати власні зовнішні та внутрішні зобов'язання, а також фінансувати видатки бюджету (особливо за ситуацій війни та необхідності значного фінансування армії і оборони, подальшого відновлення військових потужностей і обороноздатності країни, розвитку воєнно-оборонного комплексу) без кредитів МВФ, інших міжнародних фінансових організацій. З іншого боку, Україна все ще залежна від постачання природного газу з РФ навіть після гібридного реформування схем його реверсного постачання з країн ЄС на протипагу прямим поставкам з РФ.

Отже, наступним стратегічним завданням організаційно-економічного механізму державної політики миротворення в Україні має стати зниження рівня, а в ідеалі, – повне усунення залежності національної економіки від зовнішнього кредитування та постачання енергоресурсів. Щодо *першого*, то цьому частково сприятиме виконання першого завдання, особливо в частині детінізації економічних відносин, що дозволить суттєво наростити бюджетну спроможність країни та регіонів. Але надалі потрібно працювати й над деофшоризацією податків і ліквідацією тіньового імпорту (зловживання на митниці). Відомо, що зі застосуванням офшорних схем з України щорічно виводиться понад 10 млрд дол. США, які практично не оподатковуються, а обсяги безмитного імпорту сягають ще близько стільки є. Отже, закриття цих джерел виведення капіталів за кордон і ввезення товарів на митну територію України, відповідно, ухилення від сплати податків, дозволить забезпечити додаткові надходження лише до державного бюджету в обсягах близько 8–10 млрд дол. США, що практично нівелює залежність економіки та соціальної сфери країни від зовнішньої фінансової підтримки.

Забезпечення економічної свободи та вільної конкуренції на ринках, підсилене фінансовою і енергетичною незалежністю країни створить сприятливий ґрунт для активізації підприємництва, внутрішнього та зовнішнього інвестування, досягнення високої привабливості національної економіки, у тому числі за рахунок зростання економічної ефективності господарювання, розміщення тут виробництв і бізнесів; покаже різницю в якості життя та ефективності господарських процесів порівняно з територіями (країнами) зі збереженими тоталітарними підходами і принципами управління, не демократично сформованими адміністраціями тощо.

Однак це лише підґрунтя для реалізації *третього* етапу перетворень у частині економічного блоку організаційно-економічного механізму миротворення в Україні – посилення позицій вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках. Причому йдеться про ринки економічно розвинених країн, де конкуренція відбувається не за сировинні товари, а з-поміж продукції (послуг) з високим рівнем доданої вартості та гли-

биною переробки, інноваційності і технологічності. Переважно це країни ЄС, Північної Америки.

Для цього в Україні слід надалі розвивати й ефективно використовувати експортний потенціал держави. Цього можна досягнути засобами, з *одного боку*, повної лібералізації умов та проактивної державної політики стимулювання (доступне фінансово-кредитне забезпечення, організаційно-технічна допомога, забезпечення інженерними та іншими комунікаціями, послуги консалтингу і т. ін.), створення і розвитку нових виробництв (за достатнього контролю якості і безпечності продукції), а з *іншого* – допомоги і сприяння безпосередньо в експорті продукції (послуг), покращенні його інфраструктури.

Відповідно, пріоритетами й одночасно завданнями державної політики доречно визначити покращення інституційно-правового базису фінансово-економічної підтримки суб'єктів реального сектора економіки – виробників-експортерів; прийняття і реалізацію «вертикалі» стратегій та державної, регіональних і галузевих програм фінансово-інвестиційного забезпечення підприємств-експортерів; розширення бюджетно-фінансової підтримки та становлення її інфраструктури; ефективне використання фінансових можливостей від співпраці України та ЄС; фінансову підтримку шляхом заміщення частини витрат експортерів при виході на високорозвинені ринки, зокрема ЄС. Йдеться також й про активне інтегрування та конвергенцію вітчизняної системи стандартизації і сертифікації до міжнародних норм і стандартів.

Важливо створити стимули і можливості для залучення до цих процесів функціонально-інфраструктурних елементів. Йдеться про:

- створення і розвиток кредитно-фінансових організацій для фінансової підтримки зовнішньоекономічної діяльності (важливим є долучення до цих процесів філій і дочірніх структур вітчизняних банків за кордоном для залучення зовнішнього фінансового ресурсу);
- ширше використання можливостей інвестиційного сектора за рахунок долучення до співпраці провідних закордонних інвестиційних корпорацій, а також створення (в стратегічній перспективі) вітчизняної корпорації закордонних приватних інвестицій;

- посилення участі страхової сфери у мінімізації ризиків зовнішньоекономічної та торговельної діяльності, забезпеченні доступу виробників-експортерів до фінансово-кредитних ресурсів, у тому числі шляхом створення страхових гарантійних фондів;
- використання і підтримку лізингових програм як засобу просування продукції на зовнішні ринки, що дозволяють вигідно підмінити окремі критичні параметри зовнішньоторговельних угод;
- ширше застосування альтернативних фінансових інструментів, якими є, наприклад, факторинг, форфейтинг.

Реалізація експортного потенціалу національної економіки України дозволить суттєво наростити обсяги ВВП та експорту, збільшити бюджетні поступлення та створити нові конкурентоспроможні робочі місця, виступить потужним драйвером економічного пожвавлення не тільки в реальному секторі економіки, але й інших видах економічної діяльності. Однак для підсилення подальшого макроекономічного ефекту важливо реалізувати четвертий етап організаційно-економічного механізму – повну демонополізацію економіки та забезпечення здорової конкуренції у всіх секторах і сегментах внутрішнього ринку. Це дозволить розвиватися всім галузям економіки, у тому числі на регіональному та місцевому рівнях; забезпечить формування більш якісної й ефективної просторово-галузевої структури національної економічної системи.

Реалізація цього завдання потребує ефективізації діяльності Антимонопольного комітету України. Фактично ця структура має всі необхідні повноваження для повноцінної реалізації конкурентної політики. Але стан економічної конкуренції на більшості ринках товарів і послуг в Україні не є задовільним. Хоча декларується, що в країні всі ринки конкурентні та частка одного суб'єкта господарювання не перевищує 35 %, насправді для багатьох ринкових сегментів характерна ситуація з так званою прихованою монополізацією, коли ринок контролюють 3–4 наче різних, але насправді афільованих між собою суб'єктів господарювання.

Отже, слід активізувати роботу у напрямі впровадження більш прогресивних зарубіжних практик з економічного аналізу ринкової конку-

ренції, ідентифікації рівня реальної конкуренції, вжиття відповідних заходів та притягнення до відповідальності суб'єктів господарювання, які порушують принципи і правила ринкової конкуренції.

Вкажімо на те, що після реалізації перших чотирьох етапів економічного блоку аналізованого механізму економіка країни набуде всіх ознак, необхідних для сталого зростання. Це також дозволить наростити фінансово-ресурсні можливості для реалізації програм і заходів з відновлення соціально-економічного розвитку та реалізації потенціалу Донецької і Луганської областей як *п'ятого етапу* стратегічних кроків на шляху реформування національного господарства країни. Відповідний інструментарій державного регулювання у цьому керунку більш детально висвітлено у наступному підрозділі дослідження.

На *шостому етапі* державної політики доречно буде максимальною мірою спрямувати частину капіталу, сформованого в економічній системі реформованої країни, на підвищення рівня соціалізації економіки країни та її регіонів. Йдеться про підвищення рівня оплати праці (принаймні, до середнього рівня аналогічних за обсягами ВВП на душу населення країн ЄС), повну легалізацію та детінізацію зайнятості і соціально-трудових відносин, підвищення рівня якості і безпеки робочих місць, максимального поширення соціального страхування, модернізацію соціальної інфраструктури та системи споживчих послуг.

Підсумковим *сьомим етапом* розвитку економічного блоку організаційно-економічного механізму державної політики миротворення в Україні, на нашу думку, має стати становлення системи внутрішньодержавного економічного діалогу як постійно діючої площадки комунікації, узгодження економічних й суспільних інтересів, ініціювання заходів у руслі сталого розвитку країни та її регіонів. У якості сторін комунікації виступають представники владних повноважень, суб'єкти господарської діяльності та їх асоціації, організації громадянського суспільства. Така політика одночасно спрямована й на протидію ризикам і загрозам гібридної агресії, адже передбачає посилення єдності суспільно-економічного середовища країни.

У низці досліджень таку форму взаємодії справедливо називають інституційним тристороннім партнерством. Ініціатива відносно ство-

рення такого типу структур (онлайн або офлайн) може надходити від будь-якої зі сторін, але важливо, аби Верховною Радою України були прийняті доповнення до базового закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», а саме – передбачено новий напрям регулювання в аналізованій сфері, який стосується інституційної тристоронньої взаємодії, а також відповідне забезпечення для поширення комунікації на регіональному, галузевому та інших рівнях. Особливо актуальним стане налагодження економічного діалогу з-поміж суб'єктів, які знаходяться на території Донецької і Луганської областей, з *одного боку*, та інших територій України – з *іншого*.

Попри цю ініціативу, важливо вести мову про подальше удосконалення вітчизняного законодавства, що визначає економіко-правове середовище підприємництва, стимулювання створення та розвитку інституцій та удосконалення інституціонального середовища бізнесу, утвердження формальних і неформальних інститутів, запровадження стратегічного програмування та здійснення моніторингу стану розвитку та повноцінності інституційного середовища підприємництва.

На нашу думку, послідовна реалізація заходів паралельно за економічним та організаційним блоками дозволить критично змінити стан миробудівництва в Україні та забезпечити досягнення генерального результату у вигляді становлення єдиної соборної конкурентоспроможної національної соціально-економічної системи з належною мірою інтегрованими розвиненими і стабільними регіонами. Вважаємо, що це найкраща альтернатива стимулювання реінтеграції тимчасово окупованих територій, їх повернення та досягнення швидкого економічного і соціального відновлення.

Політика держави у будь-якій сфері може бути неефективною, якщо не буде налагоджено функції її належного контролю. Отже, важливо впровадити механізми та засоби публічно-приватного контролю і коригування політики. Йдеться про інституціалізацію періодичного моніторингу реалізації запланованих заходів. Такий моніторинг мають проводити незалежні аудиторські компанії, а його результати мають розголошуватися широкій громадськості і слугувати критеріями якості роботи

центральных, регіональних й місцевих органів влади щодо формування й реалізації політики миробудівництва в Україні.

3.3. Інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку та відновлення потенціалу окупованих регіонів

Зі зміною векторів зовнішньоекономічної політики та ескалації гібридної агресії відбулася переорієнтація стратегічних завдань у забезпеченні соціально-економічного зростання економіки України. Попри необхідність формування макроекономічної стабільності, розвитку зовнішньоторговельного потенціалу, посилення інвестиційної привабливості та зміцнення конкурентоспроможності економіки, важливим стратегічним завданням для нашої держави є відновлення територіальної цілісності, деокупація і реінтеграція тимчасово непідконтрольних територій. Відповідно, все більше посилюється залежність успішного виконання низки стратегічних завдань розвитку держави зі здатністю ефективно протистояти та під час гібридної агресії продовжувати реалізовувати економічні програми, у тому числі на регіональному рівні.

Світовий досвід і тривалий період збройного конфлікту на сході України підтверджує, що деокупація територій військовим шляхом малоефективна та може тривати довгий час. Головною передумовою пришвидшення реінтеграції населення й територій на сході України варто розглядати розбудову конкурентоспроможної економіки, а також зміцнення економічної та соціальної безпеки. Зокрема, важливо створити такі умови, які передбачатимуть надання нових можливостей населенню для забезпечення комфортного та стабільного проживання в регіоні, економічного відновлення та підвищення якості і стандартів життя.

Також дуже важливо перетворити Донецьку та Луганську області на території з особливими економіко-правовими умовами, що передбачатиме активне стимулювання розвитку приватного підприємництва, реалізацію галузево значущих інноваційно-інвестиційних проєктів, у тому

числі з виробництва нових видів продукції з високою доданою вартістю. Водночас такі умови в подальшому можуть бути масштабовані й на інші регіони країни.

За будь-яких макроекономічних умов необхідно забезпечити розбудову нової конкурентоспроможної економіки, зокрема, створюючи нові стимули для соціально-економічного розвитку Донецької та Луганської областей, адже і за наявних обставин все ще залишається достатній потенціал для соціально-економічного зростання. Йдеться про збереження, попри руйнування, потужної ринкової інфраструктури, високоякісного людського потенціалу, природно-сировинних ресурсів. При формуванні інструментарію стимулювання соціально-економічного відновлення постраждалих територій слід врахувати сильні сторони та на їх основі забезпечити відновлення потенціалу макроекономічного зростання (рис. 3.3).

Все це потребує значних фінансово-інвестиційних ресурсів і високоякісної організації управління процесами налагодження нового виробництва, розбудови ринкової інфраструктури, інноваційно-технологічної підтримки, розширення територіально-просторового розміщення об'єктів торгівлі, залучення якісного інтелектуально-кадрового ресурсу. У новітній історії України вже доводилось спрямовувати чимало зусиль для відновлення та побудови нових об'єктів інфраструктури.

Проте цього разу мета державного управління незрівнянно важливіша – посилення єдності та цілісності держави, відновлення виробничих потужностей та покращення соціальної стабільності і якості життя на постраждалих територіях.

Зусилля органів державного управління варто сконцентрувати навколо забезпечення розвитку реального сектора економіки постраждалих територій та її реіндустріалізації. До початку воєнного конфлікту у Донецькій та Луганській областях було зосереджено основний промислово-виробничий потенціал національної економіки і його втрата стала суттєвою загрозою економічній безпеці України.

Отже, відновлення виробничих потужностей реального сектора економіки постраждалих територій має, окрім регіонального значення, важливе загальнодержавне значення.

Рис. 3.3. Стратегічні завдання та інструменти стимулювання соціально-економічного розвитку постраждалих територій України і відновлення потенціалу їх макроекономічного зростання

Джерело: авторська розробка

Одним із стимулів економічного зростання базових видів підприємницької діяльності є забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції. Тут вимагається від органів виконавчої регіональної влади забезпечити бюджетну та позабюджетну інвестиційну підтримку, розширити доступ до фінансово-кредитних ресурсів, удосконалити інститути дозвільної та ліцензійної систем. При цьому місцевим підприємствам необхідно впроваджувати енерго-, ресурсоощадні й екоефективні технології, переорієнтуватися на європейські стандарти якості продукції, розширити масштаби та збільшити частку інноваційної продукції. Важливо відновити та розширити інноваційно-технологічні партнерські взаємозв'язки з науково-дослідними та проектно-конструкторськими інститутами (лабораторіями), навчально-освітніми організаціями, венчурними компаніями та інвестиційними фондами, іншими суб'єктами, здатними долучитися до модернізації промислово-виробничого потенціалу.

Налагодження місцевими підприємствами виробництва конкурентоспроможної продукції дозволяє забезпечити розвиток експортного потенціалу територій. Важливо, щоб регіональні органи державного управління активно підтримували розвиток зовнішньоекономічної кооперації, інтегрування місцевого бізнесу у світову систему господарювання, започаткування нових практик співпраці місцевих виробників та іноземних торговельно-посередницьких структур. Також необхідно працювати над імплементацією міжнародних стандартів якості виробництва, розбудовою недержавної системи контролю якості та безпечності продукції, скороченням тіньового сектора, зниженням рівня монополізованості ринків.

Задля створення позитивного іміджу постраждалих територій та забезпечення присутності місцевих виробників на міжнародних ринках необхідно налагодити маркетингово-промоційну підтримку. Доречним є створення регіонального (зонального) експортно-консалтингового агентства, що займатиметься інформаційною підтримкою експорту та розвитком ділових навичок експортерів, сприятиме їх виставково-ярмарковій діяльності за кордоном, організацією транскордонних транспортно-логістичних потоків експорту, захистом місцевих виробників на зовнішніх ринках.

Для налагодження замкнутого типу виробництва продукції з високою доданою вартістю потрібно, аби підприємства застосовували прогресивні технології та мали доступ до сучасної інноваційної інфраструктури. Отже, для стимулювання інноваційної діяльності на постраждалих територіях необхідно створити індустріально-технологічні та проектно-інжинірингові парки, які дозволятимуть розробляти прогресивні проекти, залучати для їх реалізації фінансові інвестиції, апробувати технологічні новинки та формувати ефективну систему комерціалізації, охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Зазначимо позитивну тенденцію щодо їх створення. Зокрема, у Донецькій та Луганській областях функціонують чотири такі парки (Лиманський (створений у 2017 р.), Техносіті (2018 р.), АзовАква-Інвест (2019 р.), Східний регіон (2020 р.)), але їх робота в основному пов'язана з наданням інформаційно-консультаційних і маркетингово-аналітичних послуг та значним чином залежить від обсягів бюджетного фінансування.

Постраждалі території володіють потужним агропромисловим потенціалом. Попри захоплення частини територій, площа сільськогосподарських угідь на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей перевищує 3,5 млн га (майже 8,0 % сільськогосподарських угідь України). Зазначимо, що на початку 2019 р. частка сільського господарства у ВДВ Луганської області складала 22,0 %, Донецької – 5,0 %. Отже, важливе стратегічне значення для економіки регіону має розвиток сучасного сільського агропромислового виробництва. А це вимагає державної підтримки, особливо в контексті надання фінансово-кредитних ресурсів для забезпечення сільськогосподарських виробників необхідною інфраструктурою для покриття господарських потреб, технологічного і технічного переоснащення фермерських та особистих господарств населення, розвитку дорадчих служб та сільськогосподарської кооперації, інтеграції сімейних господарств у ринкові механізми функціонування агропромислового комплексу, стимулювання вирощування енергетичних сільськогосподарських культур та ін.

Відомою є залежність соціально-економічного розвитку від інноваційно-технологічної активності. Завдяки стимулюванню інноваційно-

технологічної діяльності варто очікувати відновлення позицій та зміцнення конкурентоспроможності виробничого комплексу, створення сучасних територіально-галузових інноваційно-технологічних виробничо-господарських платформ, зростання інвестиційної привабливості та капіталізації економіки територій, розширеного відтворення та більш ефективного використання ринкової інфраструктури. У перспективі постраждали території можуть перетворитися на базовий в державі економічний майданчик для розширення інноваційно-технологічного співробітництва та активізації розвитку стратегічних галузей економіки, створення привабливого інституціонального середовища для реалізації моделі Індустрії 4.0, пришвидшення вертикально-функціональної інтеграції галузових виробничих і посередницьких структур, створення локальних виробних системи зі спеціалізацією на виготовленні продукції для задоволення виняткового (ексклюзивного) попиту.

Іншим стратегічним завданням для органів державного управління в міру становлення економіки миробудівництва слід вважати відновлення виробничо-господарської інфраструктури постраждалих територій. Однозначно, що держава не в змозі самотійно вирішити це завдання й повинна домогтися залучення як вітчизняного бізнесу, так і іноземних партнерів. Зокрема, критично важливою є фінансово-інвестиційна, техніко-технологічна, інформаційно-комунікаційна підтримка, особливо у ситуаціях, за яких необхідно володіти певним досвідом, сучасним обладнанням та технологіями.

Насамперед необхідно забезпечити відновлення та розбудову пошкодженої мережевої інфраструктури передачі електроенергії. Так, важливо наростити виробничу потужність генеруючих електростанцій, збільшити пропускну спроможність електромереж, скороти втрати електроенергії при її постачанні кінцевим споживачам. У кінцевому результаті вдасться покращити надійність електропостачання, у тому числі на прилеглих до конфлікту територіях, знизити тривалість ремонтних робіт при відновленні електропостачання та посилити привабливість постраждалих територій для промислових підприємств із потребами генерування значного обсягу електроенергії.

Перспективне значення для Донецької та Луганської областей має стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел.

Про це свідчить таке: на початку 2021 р. в регіоні частка виробництва електроенергії, яка виробляється з відновлювальних джерел, у загальному обсязі споживання не перевищувала 1,0 %, при тому, що в Україні цей показник складає майже 10,0 %. Досягнення середньодержавного значення показника можливо забезпечити через будівництво високомагнетронної газової генерації, використавши для цього потужності функціонуючих у регіонів трьох теплоелектростанцій та компресорних станцій загальнонаціональної газотранспортної системи.

Важливим напрямом стимулювання соціально-економічного розвитку постраждалих територій є пришвидшення розвитку цифрової інфраструктури та формування інформаційного суспільства. Так, органам державного управління важливо забезпечити: підвищення рівня покриття мобільним і фіксованим Інтернетом, покращення системи хмарних послуг із зберігання та обчислення, підвищення якості державних електронних сервісів, посилення міжнародного обміну інформацією, покращення сфери електронних платежів, підвищення рівня комп'ютеризації об'єктів соціальної інфраструктури.

Ключове значення для постраждалих територій має забезпечення доступу бізнесу та населення до широкосмугового Інтернету. Пріоритетність таких заходів засвідчується низьким його рівнем, зокрема, за даними вибірових спостережень, у понад 60,0 % сіл та селищ Донецької і Луганської областей відсутній інтернет-доступ. А це суттєво перешкоджає створенню в регіоні нових можливостей для реалізації людського капіталу, розвитку «цифрових» індустрій, стимулювання бізнесу до цифрових форматів співпраці. Також без цього не варто розраховувати й на посилення цифрової трансформації системи освіти, охорони здоров'я, наукової діяльності.

Наслідком збройної агресії РФ стала втрата для Донецької та Луганської області свого транзитного потенціалу, ускладнення міжрегіонального транспортно-логістичного сполучення, збільшення ризиків і загроз для забезпечення безпечного транспортування вантажів і перевезення пасажирів. Особливо значною є втрата авіасполучення, зокрема, аеропорти в Донецьку та Луганську цілковито знищені, Краматорську та Северодонецьку – не здатні обслуговувати пасажирів. Для відновлен-

ня авіасполучення регіону та розвитку малої авіації придатним є летовище в Маріуполі, але у нього відсутній сертифікат аеродрому та він має близьке розміщення до лінії розмежування воєнного конфлікту (майже 30 км). Водночас розташування Краматорського аеропорту є більш привабливе та при проведенні його реконструкції дозволяє розпочати безпечне цивільне авіасполучення. Альтернативою для організації в регіоні цивільної авіації з міркувань безпеки є аеропорт в Бердянську (90 км від Маріуполя). Також доречно розпочати й будівництво нового аеропорту, зокрема, для цього можна обрати Святогірськ, Ізюм чи інше місто східної України. Очевидно, що для здійснення таких робіт необхідні значні обсяги інвестицій і їх нагромадження доречно організувати через використання капіталу недержавних інвестиційних інституцій, розширення програм співпраці з міжнародними фінансово-інвестиційними інституціями та банківськими структурами.

Розвиток авіасполучення дозволяє на постраждалих територіях сформуванню конкурентоспроможні умови для розвитку бізнесу та активізації інноваційно-технологічної діяльності, підвищити інвестиційну привабливість місцевого промислово-виробничого комплексу, розширити його експортні можливості, пришвидшити відновлення втрачених і створити нові сфери реалізації виробничих потужностей усіх галузей регіональної економіки. Водночас місцеве населення отримає можливості для задоволення поточних та формування перспективних споживчих потреб, підвищення рівня ділової активності та розвитку підприємницьких ініціатив, підвищення пропозиції праці та розширення сфери трудової зайнятості, розширення освітньо-професійних та фахово-кваліфікаційних навиків.

Поряд із відновленням авіасполучення необхідно розпочати й розбудову та модернізацію автомобільної і залізничної мережі. Зокрема, пріоритетне значення має: (1) розбудова автошляху Маріуполь-Северодонецьк через Краматорськ, Маріуполь-Бердянськ через Урзуф, Маріуполь-Сартана-Чермалик; (2) будівництво залізничної перетинки між гілками Попасна-Куп'янськ, Кіндрашівська-Лантратівка та нової окремої гілки Курахово-Південнодонбаська; (3) модернізація залізничної гілки Запоріжжя-Волновах; (4) електрифікація залізничної ді-

лянки Сіверськ-Лисичанськ. У міру здійснення таких будівельних робіт необхідно передбачити використання енергоощадних видів транспорту, створення розгалуженої системи транспортно-логістичних центрів, впровадження високошвидкісних систем руху та сучасних інформаційних технологій контролю його безпеки, створення та розширення радіальних маршрутів пасажирського транспорту.

У результаті цього варто очікувати на відновлення транзитного потенціалу регіону та забезпечення його інтегрування в міжнародні транспортні системи, зниження вартості та тривалості вантажних перевезень, підвищення мобільності населення, збільшення туристичного потенціалу. Також важливо, що можна домогтися безперешкодного постачання з підконтрольних територій вугілля для Луганської ТЕС, підвищення надійності енергопостачання територій близьких до лінії розмежування воєнного конфлікту, зменшення споживання імпортного природного газу та його заміщення вибудованим місцевим вугіллям, а отже, знизити рівень енергозалежності від країни-агресора.

Із початку воєнного конфлікту суттєво знизився рівень завантаженості морських портів в Азовському морі, зокрема, обсяги перевалювання у Маріупольському морському порту зменшилися понад у два рази – із 15,5 млн т (2013 р.) до 7,0 млн т (2020 р.). При цьому зберігаються високі ризики й подальшого зменшення показника, зокрема, це обумовлено, з *одного боку*, незаконним блокуванням РФ заходу суден у Керченську протоку (їх кількість із початку введення в експлуатацію Керченського мосту (2018 р.) перевищила 150 суден, включно із великовантажними суднами типу *Rapamax*), а з *іншого* – внутрішньовиробничими проблемами порту, а саме відсутністю під'їзних та об'їзних автошляхів, повноцінного залізничного сполучення, використанням застарілого обладнання, постійним відтермінуванням днопоглиблювальних робіт. Таким чином, задля забезпечення розвитку Маріупольського морського порту необхідно передбачити: (1) диверсифікацію вантажопотоку та залучення нових видів вантажів; (2) будівництво нової господарської інфраструктури (зернового терміналу, олійного комплексу, терміналу навалювальних вантажів, складських приміщень); (3) модернізацію автотранспортного та залізничного сполучення; (4) збільшення

глибини підхідного каналу та причалів порту, принаймні для прийняття суден з осадкою у понад 10 м.

Соціально-економічний розвиток постраждалих територій та відновлення потенціалу їх макроекономічного зростання значною мірою залежить від рівня ділової активності населення та масштабування підприємництва. Тут важливо першочергово забезпечити відновлення базової інфраструктури підтримки підприємництва, що передбачатиме започаткування діяльності регіональної мережі муніципальних бізнес-інкубаторів, фондів інвестиційного розвитку, транспортно-логістичних торговельних центрів європейського зразка, спеціалізованих венчурних фондів фінансово-кредитної підтримки бізнесу, коопераційних інтеграційних об'єднань із замкнутим виробничо-технологічним циклом, інформаційно-комунікаційних майданчиків просування продукції місцевого виробництва, центрів новітніх технологій із здатністю забезпечити імплементацію результатів їх роботи в інноваційну діяльність місцевих виробничих підприємств, мережі асоціативних підприємницьких організацій для забезпечення економічного захисту та підтримки підприємництва.

Наразі внутрішні бюджетно-фінансові можливості держави, а особливо постраждалих територій, не дозволять оптимально забезпечити інвестування підприємницьких проєктів, що визначає необхідність залучення міжнародних фінансово-інвестиційних партнерів, розширення масштабів транскордонного інноваційного співробітництва, налагодження нових зовнішньоекономічних інформаційно-комунікаційних зв'язків. Так, залучення міжнародної технічної допомоги дозволить місцевим суб'єктам реального сектора економіки активно стимулювати впровадження інновацій та результатів НДДКР, що передбачатиме створення таких інфраструктурних об'єктів: (1) технопарків та бізнес-інкубаторів, які займатимуться реалізацією пілотних інвестиційно-інноваційних проєктів; (2) науково-технічних кластерів, що спеціалізуватимуться на розвитку прогресивних видів економічної діяльності; (3) техніко-впроваджувальних спеціальних економічних зон розвитку виробництва із високим техніко-технологічним потенціалом; (4) територіально-галузевих науково-виробничих об'єднань для

розвитку науково-технологічного та виробничо-інвестиційного співробітництва; (5) державно-приватних платформ зі спільної розробки та впровадження інновацій і технологічних продуктів.

Фінансово-інвестиційна підтримка відіграє ключову роль у становленні та розширенні внутрішнього високотехнологічного виробництва, забезпеченні конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємницької діяльності. Як засвідчує світовий досвід, одним із прогресивних інструментів забезпечення такої підтримки є перехід до практики складання інтерактивних інвестиційних карт та реалізації інвестиційних проєктів за рахунок публічно-приватного партнерства. Зокрема, стимулюватиме розвиток такого формату партнерських відносин на постраждалих територіях створення регіональних підрозділів низки державних організацій із здійснення інвестиційної діяльності, а саме ДУ «Офіс із залучення та підтримки інвестицій», Ради бізнес-омбудсмена, Агенції з питань державно-приватного партнерства. Доречно здійснити об'єднання підрозділів державних структур з управління інвестиційною діяльністю, долучити місцеві підприємства і створити Регіональну службу інвестора, що забезпечуватиме розроблення та поширення інвестиційних програм (проєктів), пошук перспективних інвестиційних об'єктів, підвищення інвестиційної привабливості території, раціональний розподіл бюджетного інвестування, розбудову інвестиційної інфраструктури, розширення сфер інвестиційних інтересів підприємств різних видів економічної інноваційної діяльності, страхування інвестиційних ризиків.

Розроблення інтерактивних інвестиційних карт постраждалих територій передбачатиме презентацію потенційного розміщення привабливих для інвестування виробничо-господарських об'єктів та забезпечення їх промоційного представлення через інформаційно-комунікаційні інтернет-платформи, що дозволить покращити управління інвестиціями, оптимізувати процедури відбору інвестиційних проєктів, організувати розроблення та проведення їх економічного аналізу, запровадити моніторинг інвестиційних ризиків і загроз.

Здійснення ефективної державної політики з розвитку економіки миробудівництва вимагає потужного інформаційно-аналітичного забез-

печення, у контексті якого можливо виявити напрями інституціонального та структурного реформування. Так, із початку воєнного конфлікту було припинено аналіз і моніторинг низки аспектів підприємницької діяльності, а особливо щодо її легкості, відповідальності, прозорості та ін. Саме завдяки моніторингу та діагностиці легкості ведення бізнесу на постраждалих територіях можливо визначити ключові проблеми та потреби розвитку підприємництва, узгодити програмно-нормативне регулювання бізнесу, відповідність проєктованих заходів у міру необхідності застосування інструментів стимулювання ділової активності населення, ступінь ефективності стимулювання підприємництва.

Здійснюючи стимулювання соціально-економічного розвитку постраждалих територій, важливо домогтися покращення міжфункціональної координації та взаємодії органів влади, населення та бізнесу. Від такого економічного діалогу варто очікувати таких результатів:

- розширення джерел фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення внутрішньорегіонального виробництва;
- забезпечення прозорості, послідовності й передбачуваності регіональної політики соціально-економічного розвитку;
- розвиток і поширення місцевих підприємницьких ініціатив шляхом організації інтеграційних та кооперативних процесів;
- посилення стабільності й ефективності функціонування внутрішньорегіонального і локальних ринків, збільшення частки продукції вітчизняного та місцевого виробництва;
- удосконалення систем просторово-територіального стратегічного планування і програмування регіональної політики відновлення зруйнованої інфраструктури.

Однією із пріоритетних сфер державного управління є ринок праці, у межах якого узгоджуються інтереси усіх сторін соціально-трудового партнерства. Отже, в міру становлення на постраждалих територіях економіки миробудівництва в системі забезпечення економічної безпеки держави важливо здійснити модернізацію регіонального ринку праці та забезпечити розвиток нових сфер зайнятості населення. Тут головне – надати місцевому населенню можливості для підвищення

рівня зайнятості та продуктивності праці, розширення сфер підприємництва та самозайнятості, відновлення та розширення інтелектуальних здібностей і умінь, задоволення перспективних потреб і розвитку освітньо-професійних навиків.

Модернізація ринку праці постраждалих територій потребує належного фінансування освітніх, науково-дослідних, просвітницьких та інших інвестиційних програм. Водночас за умов обмеженості інвестицій доречно започаткувати систему грантів, здатних забезпечити, з одного боку, навчання та підвищення професійно-кваліфікаційного рівня робочої сили, а з іншого – розширити співпрацю освітніх і науково-дослідних структур зі суб'єктами реального сектору економіки. Тут вкрай важливо органам регіональної влади домогтися підтримки міжнародних грантових фінансових структур, недержавних фондів, благодійних організацій.

Також варто зауважити, що в Україні недостатньою є підтримка проєктів із розвитку самозайнятості, соціального бізнесу, що також є суттєвим інструментом конкурентоспроможності та економічної безпеки. Для постраждалих територій такого типу проєкти мають пріоритетне значення, реалізація яких дозволить вирішити низку важливих основних і супутніх завдань, а саме: (1) залучення суб'єктів підприємництва до участі в поліпшенні соціально-економічного розвитку територій; (2) підвищення пропозиції праці та покращення трудової зайнятості населення; (3) формування та розвиток інтелектуально-кадрового потенціалу; (4) стимулювання інтелектуальної творчої діяльності та забезпечення дієвого захисту їх результатів; (5) досягнення належного рівня соціальної безпеки й захисту; (6) розширення соціальної відповідальності бізнесу. Підтримка держави повинна проявлятися у фіскальному стимулюванні соціально орієнтованих підприємств, організаційно-управлінській допомозі при проходженні дозвільно-погоджувальних процедур соціально значущого бізнесу, маркетингово-промоційній підтримці реалізації проєктів соціалізації.

Розвиток альтернативних і нестандартних форм зайнятості населення має актуальне значення на постраждалих територіях України, адже в результаті поширення нових форм зайнятості варто очікувати на підви-

щення трудової мобільності, пришвидшення працевлаштування, зростання рівня укомплектування трудових вакансій. А це вимагає першочергово удосконалення законодавчо-правового регулювання соціально-трудова відносин, покращення інституційно-організаційної структури управління умов праці, зміни методичних підходів до контролю та моніторингу такої зайнятості населення. Доречно стимулювати укладання трудових договорів з нефіксованим робочим часом, за умовами якого заздалегідь не встановлено конкретний час трудової зайнятості працівника; дистанційну зайнятість, що передбачає виконання працівниками віртуальної роботи з передачею результатів за допомогою телекомунікаційних технологій; фріланс, у межах якого праця виконується віддалено від підприємства. Також варто розпочати налагоджувати систему колективних і довірчих соціально-трудова відносин, реалізацію соціальних інновацій. У результаті вдається врахувати інтереси усіх сторін соціально-трудова відносин та досягнути низки позитивних змін на внутрішньорегіональному ринку праці.

Розвиток нових сфер трудової зайнятості передбачає налагодження партнерства населення зі стейкхолдерами ринку праці, що дозволяє у підсумку створити конкурентоспроможні робочі місця. Задля досягнення цього необхідно впровадити ефективну державну політику зайнятості, у якій і буде сформовано підбір необхідних засобів та інструментів зі: (1) створення інституційних і фінансових можливостей для самозайнятості та приватного підприємництва; (2) надання державних дотацій підприємствам при створенні нових робочих місць для соціально вразливих верств населення, впровадженні систем управління якістю у сфері праці та соціальної безпеки; (3) розроблення комплексу заходів щодо детінізації зайнятості, розвитку соціального страхування, посилення безпеки праці; (4) створення спільних фондів реалізації проєктів із забезпечення навчання, більш якісними освітніми послугами; (5) запровадження практик використання фондів покриття трудових та соціальних ризиків, центрів розвитку державно-приватного соціального партнерства.

Для забезпечення необхідних темпів відновлення потенціалу макроекономічного зростання постраждалих територій необхідно

створити інформаційний простір у якому вдало поєднуватиметься сукупність соціально-економічних зв'язків і відносин між усіма членами громадянського суспільства, створюватимуться передумови для покращення розвитку підприємств та інших суб'єктів регіонального споживчого ринку, координуватиметься фінансово-інвестиційна, інноваційно-технологічна, соціально-трудова та інша діяльність суб'єктів бізнесу.

Актуальне значення для відновлення постраждалих територій має розвиток регіональної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, становлення інформаційного суспільства. Наразі мешканці Донецької та Луганської областей не мають усіх технічних можливостей для надійного доступу до вітчизняного теле- та радіопродукту, а особливо виражено це на територіях уздовж та за лінією розмежування. Отже, першочергово важливо розробити інформаційні паспорти населених пунктів, які б містили інформацію про стан розвитку телерадіомовлення, якість поширення телекомунікаційного сигналу, характер споживання інформаційних продуктів населенням. Необхідно одночасно розвивати інфраструктуру для налагодження мовлення вітчизняних телевізійних каналів, зокрема, через альтернативні способи їх передачі (розвиток волоконно-оптичних кабельних мереж, супутникових систем зв'язку). Для територій в межах лінії розмежування актуально забезпечити доступ до україномовного ефірного мовлення через запуск некодованих телевізійних каналів.

Негативно, що попри втрату значних передавальних потужностей, існують і внутрішні перешкоди для розвитку українського мовлення на території Донецькій та Луганській областях. Так, уже тривалий час телевізійний ринок регіону є монополізований компанією «Зеонбуд», яка не виконує зобов'язання щодо забезпечення стабільного українського мовлення та зміни параметрів отримання телевізійного сигналу. За таких умов доречно розпочати створення державного регіонального телевізійного провайдера, через якого вдасться налагодити ефективну роботу системи оповіщення населення про надзвичайні ситуації та загалом посилити інформаційну безпеку території, протидію потужній російській пропаганді.

Така ситуація створює перешкоди для розвитку регіональної економіки, адже в міру відсутності доступу місцевого населення до достовірної інформації, органами влади та місцевого самоврядування досить складно здійснювати розроблення та реалізацію проєктів із розвитку самозайнятості, соціального підприємництва та покращення соціальної інфраструктури.

У процесі реалізації політики становлення економіки миробудівництва органам державного управління доцільно стимулювати впровадження маркетингових проєктів розвитку постраждалих територій. Так, використання маркетингово-інформаційного інструменту дозволяє забезпечити: (1) популяризацію місцевих товарних марок; (2) розвиток регіонального інформаційно-комунікаційного простору; (3) демонополізацію регіонального ринку та формування здорового конкурентного середовища; (4) раціональний та структурно збалансований розвиток сфери товарного обігу; (5) акумулювання локального ресурсного потенціалу для пришвидшення розвитку і зміцнення конкурентоспроможного виробництва. Визначальною є роль держави, а отже, і розвиток державно-приватного партнерства, що стосуватиметься:

- створення спеціальних інтернет-порталів, де можна було б розміщувати необхідну інформацію про розроблення та реалізацію проєктів із відбудови інфраструктури, а також забезпечити ведення діалогу з представниками бізнесу, громадськими організаціями, населенням щодо розв'язання важливих для регіону завдань;
- проведення ярмарків, виставок, форумів, конференцій, що слугуватимуть виставковими майданчиками, на яких відбуватиметься маркетингова промоція виробничо-експортного комплексу регіону;
- створення інформаційно-консультаційних та дослідно-маркетингових центрів, що займатимуться впровадженням програм популяризації місцевих інноваційних розробок;
- створення маркетингово-збутових підприємств для поглиблення виробничо-торговельних зв'язків суб'єктів з постраждалих територій з представниками інших регіонів нашої держави.

Важливе значення для стимулювання соціально-економічного розвитку постраждалих територій має створення та розвиток мережі інформаційно-комунікаційних центрів забезпечення електронного урядування. Завдяки цьому можна очікувати на: (1) спрощення та оптимізацію засобів адміністративного регулювання підприємницької діяльності; (2) посилення цифровізації сфери державного контролю бізнес-середовища; (3) забезпечення прозорості та відкритості доступу бізнесу до публічних баз даних; (4) покращення параметрів інформаційного простору та комунікацій між державними органами, населенням та суб'єктами бізнесу.

Становлення системи поінформовування про процеси відновлення постраждалих територій вимагає створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів з популяризації практики реалізації проєктів розвитку. Йдеться про: (1) створення інжинірингових центрів, що надають послуги зберігання та захисту баз даних, створення та забезпечення функціональності хмарних серверів; (2) розвиток локальної ІТ-екосистеми, що передбачатиме забезпечення доступу населення до інформаційних послуг та ІКТ, стимулювання розвитку цифровізації та модернізації місцевого реального сектору економіки, впровадження єдиної системи електронного документообігу, формування локальної мережі інформаційно-технологічної комунікації між споживачами і місцевими товаровиробниками; (3) забезпечення інтегрованості регіональних електронних ресурсів та реєстрів.

Окрім розвитку регіональної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, на постраждалих територіях актуальне значення мають наступні заходи:

- створення локальної мережі центрів управління кібербезпекою, що займатимуться забезпеченням боротьби з кібертероризмом і кібершпигунством, здійсненням оперативно-розшукових заходів, координацією та організацією захисту інфраструктурних об'єктів;
- впровадження нових стандартів у сфері інформаційної безпеки та захисту інфраструктурних об'єктів відповідно до міжнародних стандартів (Cobit, ISO, NIST та ін.);

- створення інформаційно-комунікаційної системи дорадчого сервісу для мотивування громадян і представників бізнесу до використання електронних послуг, переходу на безготівкові розрахунки, розширення цифрових форматів співпраці.

Таким чином, зусилля органів державного управління щодо відновлення постраждалих територій мають бути багатоаспектними та комплексними. Важливо налагодити систему комунікацій між органами влади, місцевим населенням і бізнесом, в міру чого забезпечити здатність Донецької і Луганської областей та сусідніх регіонів досягнути достатнього рівня економічної самодостатності та стійкості, здійснити структурні трансформаційні зрушення і закласти техніко-технологічні та інноваційні основи нової моделі соціально-економічного зростання, реалізувати прогресивні інституційно-регуляторні реформи в бізнес-середовищі і протистояти дестабілізуючій дії гібридних ризиків і загроз.

Висновки до розділу

Економіка миробудівництва апіорі складна, важко піддається ретельному прогнозуванню перебігу подій, визначається мультифакторністю впливу на її впровадження. Водночас вірогідність її стовідсоткової ефективної реалізації також об'єктивно низька з огляду на причини ізоляції територій як від управлінського впливу, фінансової підтримки, так і інформаційно-роз'яснювальної та пропагандистської роботи. Такі обставини змушують застосовувати різносторонній комплексний підхід до впливу на процеси реінтеграції непідконтрольних територій. *По-перше*, критично важливо забезпечити системні структурні зміни та реформи і показати за рахунок цього, що економічна система країни ефективна і конкурентоспроможна та значно вигідніше перебувати саме в її господарському полі. *По-друге*, слід досягти значного покращення соціально-економічного становища та інвестиційної привабливості прилеглих до конфліктних територій, що сприятиме зростанню дивергенції розвитку районів Донецької і Луганської областей з різних сторін фронту і, як наслідок, прийняттю внутрішнього переко-

нання населенням підконтрольних територій на користь офіційної України. *По-третє*, активізація процесів миробудівництва сприятиме розвитку галузей, які ефективно забезпечать реалізацію відповідних змін. *По-четверте*, використання потенціалу міжнародного співробітництва для налагодження і легалізації економічних відносин з суб'єктами непідконтрольних територій. *По-п'яте*, задіяння соціально-психологічного чинника для реінтеграції непідконтрольних територій шляхом високої соціальної захищеності та реалізації людського потенціалу внутрішньо переміщених осіб. *По-шосте*, посилення та ефективне використання потенціалу міжнародних інституцій в напрямі пришвидшення реінтеграції окупованих територій. Досягнення цих стратегічних пріоритетів вимагає системних змін у національній економіці, зокрема, усунення корупції в органах влади, зміцнення конкурентоспроможності національного господарства, забезпечення інноваційно-технологічної модернізації економіки, формування на приконфліктних територіях зон пріоритетного економічного розвитку, посилення фінансово-інвестиційної підтримки та стимулювання підприємницької активності, реалізації галузевозначущих інноваційно-інвестиційних проєктів, покращення якості інфраструктури галузей науки, освіти, охорони здоров'я та фінансового забезпечення їх інноваційного розвитку, формування міжнародної консультативно-дорадчої площадки посередництва стосовно налагодження економічних відносин із суб'єктами непідконтрольних територій, надання державних гарантій соціального захисту, підтримки соціально-трудових та пришвидшення соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, посилення міжнародного економічного тиску на незаконні адміністрації на тимчасово окупованих територіях та РФ. У підсумку реалізації такої політики існують об'єктивні передумови для зміцнення економічної безпеки держави, оскільки заходи мають синергетичні ефекти як в контексті впливу на реінтеграцію непідконтрольних територій, так і зміцнення внутрішніх засад ключових складових економічної безпеки національної економіки – макроекономічної, соціальної, демографічної, фінансової, інвестиційно-інноваційної, виробничої, зовнішньоекономічної, продовольчої, енергетичної.

Об'єктивна необхідність та пов'язана з нею строгість дотримання принципів стратегічного довгострокового характеру, послідовності й етапності формування і реалізації, системності взаємопов'язаних заходів, поліфункціональності та різностороннього характеру, збереження архітекτονіки регулюючих засобів під час формування та реалізації державної політики миротворення в Україні в умовах гібридної агресії обумовлюють потребу у поєднанні інструментів та засобів у межах цілісного організаційно-економічного механізму. Такий підхід дозволяє реалізувати державну політику на стабільних пролонгаційних засадах та покроково (поетапно) утверджувати необхідні зміни. Побудова політики на засадах управлінського механізму передбачає визначення суб'єктів регулювання та об'єктів управлінського впливу. Притому системність і комплексність проблематики гарантування миру, досягнення економічного відновлення, а надалі – поживлення і сталого розвитку національного господарства обумовлює залучення в ролі суб'єктів регулювання органи державної влади та самоврядування всіх рівнів за достатньої репрезентативності інших суб'єктів економічного діалогу в державі, переважно колективних представників громадянського суспільства і бізнесу.

Формування механізму передбачає визначення його архітекτονіки, інструментарію та ресурсного забезпечення за постановочним, програмним, рамковим та інструментальним блоками, а також поетапне і паралельне проходження стадій (досягнення завдань) за організаційним і економічним напрямками державної миротворчої політики. Етапами організаційного блоку визначено: формування інституційно-організаційної системи протидії гібридним загрозам, становлення цілісного інституційно-інфраструктурного забезпечення економічної безпеки, інтеграцію вітчизняної системи безпеки у систему міжнародного безпекового середовища та спецслужб, забезпечення координації політики реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій, аудит та захист елементів критичної інфраструктури цілісної країни, модернізацію організаційної структури управління єдиним інформаційним простором, координацію складових елементів соціально-міграційної політики; тоді, як економічного – реалізацію системних реформ у судочинстві, протидії корупції, детінізації, зміцненні технологічної конкуренто-

спроможності, зниження рівня енергетичної та фінансової залежності економіки, посилення позицій вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках продукції високотехнологічного виробництва, повноцінну де-монополізацію економіки та впровадження ефективних механізмів підтримки конкуренції, реалізацію економічного потенціалу регіонів (зокрема Донбасу), посилення соціалізації економіки, становлення системи внутрішньодержавного економічного діалогу. Ключовим критерієм ефективності формування та реалізації організаційно-економічного механізму державної політики миротворення в Україні є становлення соборної національної економічної системи, суспільства зі здоровою і конкурентоспроможною економікою, інтегрованими регіонами, відсутністю конфліктів та зорієнтованістю на реалізацію єдиних, спільних цілей розвитку країни та національної економіки.

Стимулювання соціально-економічного розвитку постраждалих територій та відновлення потенціалу їх макроекономічного зростання доцільно здійснювати в контексті розв'язання стратегічних завдань державної політики, орієнтованої на розвиток реального сектора економіки та реіндустріалізацію регіональної економіки, відновлення виробничо-господарської інфраструктури, поживлення ділової активності населення та стимулювання підприємництва, модернізацію регіонального ринку праці та розвиток нових сфер зайнятості населення, становлення системи поінформовання місцевого населення про процеси відновлення постраждалих територій. Центральним і регіональним органам влади важливо використовувати набір інструментів, що враховуватиме специфіку відновлення потенціалу локальної соціально-економічної системи після значного руйнування інфраструктури, деструктивних наслідків воєнної та гібридної агресії. До ключових інструментів відносяться: посилення конкурентоспроможності місцевого реального сектора економіки, впровадження ресурсо- та енергоефективних технологій, створення локальних інтегрованих міжфункціональних систем, розвиток експортного потенціалу та його інфраструктури, розвиток міжнародної співпраці, створення та розбудова інноваційної інфраструктури, розвиток системи соціального діалогу і партнерства, цифрова трансформація економіки та суспільства, покращення системи поінформовання суспільства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акилов В. А., Бридун Е. В., Ватачин М. Ю. и др. Актуальные проблемы устойчивого развития. Применение новых технологий сжигания топлива. Киев : О-во «Знание», 2003. 430 с.

2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НІСД, 2016. 688 с.

3. Аналітична частина проекту Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року : Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/rozrobka-proektu-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027roku/analitychna-chastyna-proektu-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvytku-na-period-do-2027-roku/>

4. Аудит економіки України 2030 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>

5. Баронін А. Як військові конфлікти впливають на економіку. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplyvayut-na-ekonomiku>

6. Библиотека фонда содействия развитию психической культуры (Киев). URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34779/1/76_490-495.pdf

7. Блохін П. В. Вплив конфліктів на економічну безпеку держави // Інноваційний потенціал: государство, кластер, предприятие : материалы Междунар. науч. конф. Lisbon : Baltija Publishing, 2019. С. 132–136.

8. Блохін П. В. Дослідження втрат соціально-економічного потенціалу України в цілях реалізації політики миротворення // Экономика, менеджмент и аудит: современные направления развития : материалы Междунар. науч.-практ. конф. Львів : ГО «Львівська економічна фундація. С. 27–31.

9. Блохін П. В. Економіка миробудівництва у післяконфліктному відновленні системи економічної безпеки // Стратегічні питання світової науки – 2019 : матеріали 15 Міжнар. наук.-практ. конф. Пшемисьль, 2019. С. 73–77.

10. Блохін П. В. Економічна безпека як складова забезпечення національної безпеки // Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Львів : Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП». 2019. С. 132–136.

11. Блохін П. В. Економічні наслідки війни та їх вплив на економічну безпеку як передумови формування механізмів миротворчості держави // Конкурентні стратегії розвитку України в умовах альтерглобалізму : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : УВОІ «Допомога» УСІ», 2021. С. 119–122.

12. Блохін П. В. Емпірична оцінка залежностей індикаторів складників економічної безпеки України та Луганської і Донецької областей. *Держава та Регіони*. 2021. № 3 (120). С. 19–26.

13. Блохін П. В. Етимологія поняття «економіка миробудівництва» в контексті забезпечення економічної безпеки держави // Глобалізація напрямів формування промислового потенціалу в умовах постіндустріальних трансформацій : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2019. С. 14–18.

14. Блохін П. В. Індикатори макроекономічної безпеки Донецької та Луганської областей // Потенціал економічного розвитку країни та регіонів: фінансові та інноваційно-інвестиційні аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : НО «Перспектива», 2021. С. 27–31.

15. Блохін П. В. Конфлікти в економіці як чинники економічної безпеки // Priority directions of science development : 2nd International scientific and practical conference. Lviv, 2019. Р. 461–466.

16. Блохін П. В. Миробудівництво як інструмент подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України // Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах євроінтеграції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : ЛТЕУ, 2019. С. 14–17.

17. Блохін П. В. Миротворчість як важіль впливу на національну безпеку держави // Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : ПДАБА, 2019. С. 38–41.

18. Блохін П. В. Стратегічно-програмні заходи державної політики миробудівництва // Актуальні наукові погляди на економічний розвиток країни: теорії та пропозиції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021. С. 16–19.

19. Блохін П. В. Макроекономічні індикатори активізації гібридних загроз миробудівництва і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23.

20. Блохін П. В. Оперативно-тактичні заходи фінансової підтримки населення окупованих територій у рамках державної політики миробудівництва // Економіка сьогодення: актуальні питання і трансформаційні процеси : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : НО «Перспектива», 2021. С. 15–19.

21. Блохін П. В. Державна політика миробудівництва та її вплив на економічну безпеку держави. *Економічний простір*. 2021. № 169. С. 40–46.

22. Большая актуальная политическая энциклопедия / под общ. ред. А. Белякова, О. Матвейчева. Москва : Эксмо, 2009. 412 с.

23. Бюджет України, 2016 : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2017. 316 с.

24. Бюджет України, 2019 : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2020. 298 с.

25. Валовий внутрішній продукт в Україні 2020 // МІНФН. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

26. Варналій З. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.

27. Васильців Т. Г., Лупак Р. А. Ідентифікація загроз економічній безпеці в процесі посилення імпортозалежності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 55. С. 12–17.

28. Васильців Т. Г., Лупак Р. А. Стратегічні орієнтири політики імпортозаміщення в Україні: регіональні особливості та аспекти економічної безпеки. *Економіка України*. 2019. № 7–8 (692–693). С. 16–32.

29. Васильців Т. Г., Лупак Р. А., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам та забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2 (711). С. 32–51.

30. Васильців Т. Г., Лупак Р. А., Порошко О. Ю. Пріоритети державної політики розвитку промислових кластерів в системі завдань забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 6 (128). С. 3–6.

31. Васильців Т. Г., Флейчук М. І., Лупак Р. А. Пріоритети і засоби державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2017. Вип. 53. С. 10–19.

32. ВВП на душу населення в деяких збройних конфліктах. URL: <http://www.be5.biz/makroekonomika/ebook.html>

33. Війна на сході України // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Війна_на_сході_України

34. Військовий портал // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB:%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>

35. Власюк О. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання. Київ : ДННУ «Академія фінансового управління», 2011. 474 с.

36. Власюк О. С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія. Київ : НІСД, 2017. 302 с.

37. Власюк О. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ : Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при РНБО України, 2008. 247 с.

38. Ворожихин В. Об определении экономической безопасности в условиях глобализации. *Безопасность*. 2014. № 3. С. 3–7.

39. Гегель. URL: <http://psylib.org.ua/books/rassb01/txt61.htm>

40. Гегель // Википедія – свободная энциклопедия. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%8C>

41. Герасіна Л. Війна «гібридна». Харків : Право, 2015. 560 с.

42. Гібридна війна. // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна

43. Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. 2018. Вип. 138 (№ 11) Ч. 1. Історичні науки. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=164>

44. Глобалізація напрямів формування промислового потенціалу в умовах постіндустріальних трансформацій : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Київ : ТОВ «ДКС центр». 2019. С. 14.

45. Гончарова В. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави : монографія. Харків : ХНУ, 2001. 195 с.

46. Дергачев В. Геоэкономический словарь-справочник. Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ. 2004. URL: <https://refdb.ru/look/2732579-pall.html>

47. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

48. Деякі питання Державного агентства з питань відновлення Донбасу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2014-%D0%BF#Text>

49. Деякі питання Державної служби України з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2015 № 736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2015-%D0%BF#Text>

50. Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

51. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.

52. Економічна безпека держави // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічна_безпека_держави.

53. Жовтун Д. Т. Классика научной мысли. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/zakat-evropy>

54. Завдання фінансово-економічної політики щодо відновлення економічного потенціалу контрольованих територій Донбасу : Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/donbas-80e7f.pdf>

55. Звіт про виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України за 2019 рік. URL: <https://minre.gov.ua/sites/default/files/field/file/7a7a8a70-9b33-11ea-a907-613681af3d32.pdf>

56. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження) : стат. бюлетень. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 36 с.

57. Избранные произведения : в 3 т. Т. 3. Философия в трагическую эпоху. Москва : REFL-book, 1994. 407 с.

58. Іляш О. І., Блохін П. В. Емпіричне оцінювання впливу збройного конфлікту на стан економічної безпеки тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей. *Держава та регіони*. 2021. № 4 (121). С. 15–22.

59. Іляш О. І., Блохін П. В. Становлення економіки миробудівництва у системі економічної безпеки держави. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 45–52.

60. Іляш О. Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір : монографія. Львів : ПАІС. 2012. 592 с.

61. Індекс сприйняття корупції-2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org>

62. Інтернет-ресурс Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>

63. Інтернет-сторінка Міжнародного валютного фонду. URL: www.imf.org.ua

64. Інтернет-сторінка Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://mtot.gov.ua/>
65. Інтернет-сторінка Світового банку. URL: www.worldbank.org
66. Казанцев С. В. Глобальная экономическая агрессия. Новосибирск : ООО «Офсет-ТМ», 2019. 100 с.
67. Калачова Г. Ціна війни. Скільки податків втратив бюджет через АТО. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/08/30/603534/asviewedon20/10/2017>
68. Карабаська війна // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карабаська_війна
69. Кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: <https://mtot.gov.ua/ua/kilkist-zareestrovanih-vpo-stanom-na-13-kvitnja-2020-r>
70. Клаузевер К. О войне. URL: <http://militera.lib.ru/science/clausewitz/index.html>
71. Кузнецова Е. Экономическая безопасность : учебник и практикум для вузов. Москва : Юрайт, 2017. 294 с.
72. Курбан А. Концепція сучасної гібридної війни. Ч. 2. З чим можна зіткнутись. URL: https://petrimazepa.com/konceptsiya_sovremennoy_gibridnoy_voyny_chast_2_s_chem_mozhno_stolknutsya
73. Лекарь С. Поняття та зміст економічної безпеки. *Форум права*. 2012. № 2. С. 399–400.
74. Лівано-Ізраїльський конфлікт // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ліванська_війна_\(2006\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ліванська_війна_(2006))
75. Ляшенко О. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Київ : НІСД, 2015. 348 с.
76. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 304 с.
77. Макропоказники збройних конфліктів. URL: <http://www.be5.biz/makroekonomika/ebook.html>
78. Малишко В. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 4. С. 129–133.

79. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738

80. Миростроительство. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>

81. Мільярд для Донбасу: Хто спонсорує відновлення регіону. URL: <http://tyzhden.ua/News/124415>

82. Мірошніченко О. Визначальні функції системи національної економічної безпеки *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 12. С. 8–10.

83. Надзвичайна кредитна програма для відновлення України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/international-cooperation/spivpraczya-z-mizhnarodnymy-finansovymy-organizacijamy/yevropejskij-investytsijnyj-bank/nadzvichayna-kreditna-programa-dlya-vidnovlennya-ukrayini/>

84. Последствия Первой мировой войны // Википедия – свободная энциклопедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F_%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B

85. Предборський В. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.

86. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році : Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-pro-vnutrishne-ta-zovnishne-stanovische>.

87. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

88. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

89. Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1071. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF#Text>

90. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF#Text>

91. Про затвердження плану заходів з організації відновлення пошкоджених (зруйнованих) об'єктів соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності на території Донецької та Луганської областей : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 1002-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2014-%D1%80#n7>

92. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014>

93. Про національну безпеку України : Закон України 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

94. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

95. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севас-

тополя» : Указ Президента України від 24.03.2021 № 117/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533>

96. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

97. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 14.11.2014 № 875/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875/2014#Text>

98. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80#Text>

99. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 17.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

100. Регіональні програми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні у 2018–2019 роках. Звіт за результатами моніторингу. URL: https://radnyk.org/reports/monitoring_2018-2019.pdf

101. Регіони України, 2019. Ч. 1 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 276 с.

102. Регіони України, 2019. Ч. 2 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 640 с.

103. Результати та наслідки війни. URL: https://stud.com.ua/29641/politologiya/rezultati_naslidki_viyni

104. Рейдерство в Україні. URL: <https://opendatabot.ua/open/raiders?>

105. Рівень тіньової економіки України становить 47,2 % від ВВП // УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2797596-riven-tinvoi-ekonomiki-v-ukraini-stanovit-majze-polovinu-vid-vvp.html>

106. Роль економічної безпеки в системі національної безпеки. URL: https://pidruchniki.com/13761025/ekonomika/rol_ekonomichnoyi_bezpeki_sistemi_natsionalnoyi_bezpeki/

107. Російсько-грузинська війна // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-грузинська_війна_\(2008\)/](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-грузинська_війна_(2008))

108. Сак Т. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6, С. 336–340.

109. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

110. Семь последствий Великой Отечественной войны (pari.guru). URL: https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=10335978@cmsArticle

111. Скорук О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Сер. : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 39–42.

112. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика. Москва : Астрель, 2006. 1176 с.

113. Статистичний щорічник України за 2019 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 465 с.

114. Степаненко А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів. *Регіональна економіка*. 2002. № 2. С. 39–42.

115. Стеценко С. Економічна безпека: сутність і структура. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 24. С. 104–106.

116. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: file:///C:/Users/TOL/AppData/Local/Temp/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

117. Сунь цзы. Трактат о военном искусстве. Москва : Воениздат, 1955. 124 с.

118. Сунь цзы. Искусство войны // Военная литература. URL: <http://militera.lib.ru/science/sun-tszy/index.html>

119. Сухоруков А. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. Київ : НІСД, 2012. 368 с.

120. Сухорукова І. Система економічної безпеки держави. Київ : Стилос, 2010. 420 с.

121. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / укл. А. Г. Чубенко, М. В. Лошицький, Д. М. Павлов, С. С. Бичкова, О. С. Юнін. Київ : Ваіте, 2018. 826 с.

122. Тіньова економіка: загальні тенденції 2020 : аналітична записка. Київ : Міністерство економіки України, 2020. 14 с.

123. Ткач В. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 1. С. 228–234.

124. Толмачева Р. Экономическая история: генезис рыночной экономики. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/tolm/06.php

125. Чорна книга Кремля. Війна Росії проти України. Лютий 2015. Втрати і збитки, які несе Україна внаслідок тимчасової окупації Російською Федерацією Криму та агресії, що триває в окремих районах Донецької і Луганської областей. URL: http://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2015-02-20/Kremlin_Black_Book_February_2015.pdf

126. Шайдоров О. Економічна безпека в системі національної безпеки. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 395–400.

127. Шевченко Л. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.

128. Щербина Л. В. Конспект лекцій по истории экономики. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/sherbina/index.php

129. Экономическая составляющая в структуре национальной безопасности. URL: <https://textbooks.studio/management-antikrizisnoe-upravlenie/ekonomicheskaya-sostavlyayuschaya-strukture-26299.html>

130. Экономические последствия Второй мировой войны. История экономики : учеб. пособие. URL: <https://econ.wikireading.ru/S2800>

131. Экономические последствия Первой мировой войны. URL: <https://history.wikireading.ru/340225>

132. Barry B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century Author(s): Barry Buzan Source: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944). Vol. 67. No. 3 (Jul., 1991), P. 431–451. URL: http://home.sogang.ac.kr/sites/jaechun/courses/Lists/b7/Attachments/10/New%20Patterns%20of%20Global%20Security%20in%20the%20TwentyFirst%20Century_Buzan.pdf

133. Blokhin P. Institutional and legal aspects of the policy of reintegration of the temporarily occupied territories in the context of economic security of the state. *The XXV International Science Conference «Implementation of modern science and practice»*. 2021. P. 113–115.

134. Blokhin P. Main characteristics of the peacebuilding function economic security. *Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2020. No. 39-3. C. 16–20.

135. Blokhin P. Negative prerequisites for the implementation of peace policy in the context of hybrid external aggression. *I International Scientific and Practical Conference «Theoretical and practical aspects of modern scientific research»*. Seoul-Vinnitsia : Case Co., Ltd. & European Scientific Platform, 2021. P. 15–19.

136. Cedric de Coning, Adaptive peacebuilding. URL: <https://academic.oup.com/ia/article/94/2/301/4851911>

137. European Innovation Scoreboard 2018. Hugo Hollanders and Nordine Es-Sadk. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 102 p. URL: https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/imce/eu_innovatie_scorebord_2018.pdf

138. General government gross debt, % GDP/IMF, World Economic Outlook Database. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weoselgr.aspx>

139. Genyk M. Дефиниция понятия «межнациональное примирение». URL: <file:///C:/Users/pavlo.blohin/Dropbox/MUF/graduate%20school/ТЕЗИ/3/library/Genyk%201409.pdf>

140. High-technology exports (% of manufactured exports) // The World bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>

141. Ilyash O., Blokhin P. Future of human resources management under the digitalization circumstances, Economic security at risks: findings from the digitalization of National economy : Collective monograph / [Edited by : O. Vlasiuk, O. Ilyash, M. Osinska, L. Smoliar, O. Yildirim]. Vol. 5. Bydgoszcz, Poland : University of Economy in Bydgoszcz, Publishing House, 2019. P. 274–286.

142. Ilyash O., Blokhin P. Influence of military conflicts to the economic security of the state // Business Management, Economics and Social Sciences : сб. труд. Междунар. науч.-практ. конф. Coventry, 2019. С. 21–25.

143. Nadir A. Mohammed, 2017. The Sudan: The cost of the second civil war (1983-1993) // Economics of Conflict and Peace / Ed. Jurgen Brauer, 2017, Routledge, New York.

144. Peacebuilding. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Peacebuilding>

145. Taksás B. Role of peacebuilding in context of economic security. URL: https://www.unob.cz/eam/Documents/Archiv/EaM_2_2015/Taksas.pdf

146. The Global Competitiveness Index. URL: <https://www.weforum.org>

147. The Global Innovation Index. URL: <https://www.wipo.int>

148. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org>

149. Valeriu Ioan-Franc, Marius Andrei Diamescu. Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economic Security. *Review of General Management*. 2012. Vol. 16. Issue 2. P. 43–75. URL: <http://revecon.ro/articles/2010-2/2010-2-7.pdf>

150. Vasylytsiv T., Lupak R., Osadchuk Yu. Assessment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2017. No. 167 (9-10). P. 13–17.

151. Vasylytsiv T., Lupak R. Strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine. *Actual Problems of Economics*. 2016. No. 1 (175). P. 52–60.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вихідні дані інтегрального аналізу економічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Таблиця А.1

Індикатори макроекономічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки										
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Відношення обсягу ВРП на одну особу до середнього значення в країні, %	Донецька	1,17	1,23	1,28	1,22	1,13	0,75	0,58	0,58	0,56	0,55	
	Луганська	0,84	0,84	0,88	0,81	0,73	0,38	0,23	0,26	0,20	0,19	
	Граничні значення	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	Донецька	7,37	6,59	6,53	7,00	9,59	2,55	2,84	2,24	2,31	1,99	
Валове нагромадження основних засобів, % до ВРП	Луганська	6,91	6,50	6,40	7,08	9,98	2,43	3,43	2,46	3,17	1,73	
		6,57	6,84	7,04	7,13	9,04	4,54	4,12	3,25	3,24	2,71	
Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу зростання заробітної плати, коефіцієнт	Донецька	1,05	1,04	1,10	0,99	0,95	0,57	0,80	0,93	0,98	0,96	
	Луганська	0,98	0,99	1,12	0,96	0,93	0,57	0,57	1,05	0,77	0,99	
		0,9	0,91	1,05	1,04	0,98	0,91	1,02	0,88	1,01	1,01	

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Чисельність суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб, од.	Донецька	410	336	309	334	188	162	150	144	148	157
	Луганська	416	331	311	335	109	96	98	78	101	105
		442,1	334,2	317,2	336,7	421,1	431,4	405,2	380,2	395,2	414,6
Чисельність малих підприємств на 10 тис. осіб, од.	Донецька	58	61	60	62	24	26	23	24	22	23
	Луганська	44	45	44	48	13	14	15	15	15	16
Частка прибуткових суб'єктів господарювання	Донецька	57,24	55,24	57,48	61,32	57,60	58,48	52,60	58,64	61,68	65,16
	Луганська	62,3	64,2	64,9	67,6	63,4	73,5	76,0	76,7	78,1	78,0
Рівень безробіття, %		60,3	61,8	64,2	66,5	68,1	76,1	79,5	78,9	78,3	78,1
	Донецька	59,0	65,1	64,5	65,9	66,3	73,7	73,4	72,8	74,3	74,0
	Луганська	8,4	8,2	8	7,8	11	13,8	14,1	14,6	14	13,6
Індекс споживчих цін		7,20	6,6	6,4	6,2	11,4	15,6	16	16,6	15,1	13,7
		8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2
	Донецька	110,3	105,0	101,3	101,3	122,0	146,9	111,6	115,9	112,3	106,0
	Луганська	110,5	105,6	100,3	101,3	125,2	138,8	110,7	114,9	109,3	104,3
		109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1

Джерело: складено авторами за [102]

Таблиця А.2

Індикатори фінансової безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень перерозподілу ВРП через зведений бюджет, %	Донецька	14,02	13,94	13,91	12,00	10,98	13,83	15,65	18,70	15,93	13,78
	Луганська	17,4	17,32	17,31	15,48	13,79	17,20	26,89	25,48	30,36	16,49
Відношення дефіциту / профіциту бюджету до ВРП, %	Донецька	17,3	17,3	17,30	15,15	15,22	18,56	18,41	21,05	18,85	15,74
	Луганська	0,5	0,4	0,31	0,08	1,09	2,25	1,57	0,50	-0,96	-0,42
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВРП	Донецька	0,22	0,2	0,17	-0,51	2,18	2,87	0,84	-2,86	-1,42	-0,64
	Луганська	0,22	0,24	0,20	0,08	0,39	0,90	0,77	0,24	-0,28	-0,18
Обсяг бюджетних видатків на 1 тис. осіб, млн грн	Донецька	6,82	6,8	6,71	4,74	5,09	7,92	8,00	10,07	8,11	6,14
	Луганська	9,35	9,31	9,27	7,82	7,80	10,51	16,39	15,61	18,81	9,42
Обсяг бюджетних видатків на 1 тис. осіб, млн грн	Донецька	9,62	9,58	9,56	7,94	8,58	10,96	9,83	11,43	10,02	7,31
	Луганська	5,15	5,2	5,01	4,70	3,79	3,26	3,79	5,98	6,75	6,61
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВРП	Донецька	4,38	4,36	4,34	4,20	2,88	2,04	2,78	4,11	4,32	4,45
	Луганська	4,92	4,9	4,88	4,82	4,97	6,54	8,23	11,70	13,52	13,52
	Донецька	31,15	26,43	24,04	23,48	16,49	15,08	10,96	5,58	4,81	3,28
	Луганська	10,39	9,23	6,47	5,95	8,35	11,15	2,10	1,59	1,98	1,45
		13,91	12,82	10,66	10,36	11,36	9,04	6,86	6,15	5,75	4,60

Джерело: складено авторами за [24; 102]

Таблиця А.3
Індикатори зовнішньоекономічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	Донецька	0,98	0,89	0,89	0,82	1,12	1,91	1,86	2,37	2,03	1,75
	Луганська	0,97	1,05	1,13	0,97	1,97	2,32	3,09	1,37	0,99	0,66
Коефіцієнт покриття імпорту експортом		1,73	1,65	1,67	1,46	1,07	1,94	1,98	1,84	1,84	1,73
	Донецька	4,23	4,00	3,40	3,02	4,00	3,08	3,09	2,20	2,18	2,09
	Луганська	3,00	2,67	2,10	1,94	1,90	1,00	1,00	0,67	0,67	0,60
		0,85	0,83	0,81	0,82	0,99	0,89	0,82	0,79	0,74	0,74
Відношення обсягу експорту до ВРП, %	Донецька	91,0	86,82	71,06	58,08	76,41	74,00	79,83	25,51	23,08	66,98
	Луганська	68,57	70,33	58,74	47,62	51,72	22,93	45,38	5,10	5,28	7,61
Відношення обсягу імпорту до ВРП, %		40,63	44,41	42,35	35,57	30,48	49,81	45,27	49,46	43,11	39,76
	Донецька	23,92	21,71	20,87	19,20	19,10	24,00	25,83	11,59	10,58	32,03
	Луганська	22,86	26,37	27,97	24,49	27,22	22,93	45,38	7,64	7,92	12,68
		47,98	53,29	52,14	43,21	30,76	56,22	55,47	62,94	57,87	53,73

Джерело: складено авторами за [102]

Таблиця А.4
Індикатори інвестиційно-інноваційної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки											
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
Рівень зносу основних засобів, %	Донецька	54,2	56,8	57,3	58,2	60,8	77,2	71,1	59,9	68,2	61,0		
	Луганська	50,4	51,7	56,9	58,3	59,4	75,2	72,3	60,1	66,4	60,4		
Відношення обсягу капітальних інвестицій до вартості основних засобів, %	Донецька	74,9	75,8	76,2	77,3	83,5	60,1	58,1	55,1	60,6	56,9		
	Луганська	1,96	3,15	3,01	2,33	0,83	2,01	2,70	4,14	5,20	5,92		
Відношення обсягу капітальних інвестицій до ВРП, %	Донецька	2,11	2,37	2,24	2,74	0,95	2,75	1,25	1,07	0,83	0,89		
	Луганська	2,84	3,51	3,21	2,57	1,60	3,57	4,39	5,80	6,02	6,52		
Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи, на 1 тис. осіб	Донецька	14,46	20,78	19,69	16,33	8,00	6,92	10,35	12,54	16,23	15,91		
	Луганська	14,55	15,38	14,34	19,39	9,44	6,69	17,23	10,51	10,56	6,16		
Кількість інноваційно-активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	Донецька	18,69	24,05	22,60	18,35	14,43	16,23	18,09	18,83	19,53	17,68		
	Луганська	1,21	1,34	1,28	1,20	0,62	0,42	0,05	0,06	0,05	0,10		
Кількість інноваційно-активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	Донецька	0,49	0,48	0,46	0,33	0,10	0,07	0,17	0,16	0,14	0,10		
	Луганська	1,95	1,86	1,80	1,71	1,53	1,40	1,68	2,21	2,09	1,89		
Кількість інноваційно-активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	Донецька	1,86	1,93	2,08	1,96	1,05	0,66	0,59	0,52	0,55	0,65		
	Луганська	2,45	2,99	2,84	2,72	0,72	0,41	0,36	0,32	0,23	0,52		

Закінчення табл. А.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		3,18	3,38	3,86	3,76	3,54	1,81	1,73	1,78	1,84	1,87
Частка реалізованої інноваційної промислової продукції, %	Донецька	1,8	3,7	5,7	5,4	2,9	2,8	2,5	1,3	0,3	5,2
	Луганська	28,6	21,3	19,9	15,9	15,1	12,2	4,2	0,1	0,3	3,0
		3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	0,9	0,7	0,8	1,3

Джерело: складено авторами за [102]

Таблиця А.5

Індикатори енергетичної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяги споживання вугілля на 1 тис. осіб, т	Донецька	6,53	7,20	6,86	6,86	3,72	3,56	3,82	3,38	3,79	3,51
	Луганська	3,24	3,43	3,94	3,44	2,57	1,50	1,73	0,69	0,51	0,33
		1,47	1,58	1,61	1,56	1,19	0,99	1,14	1,00	1,08	1,01
Обсяги споживання природного газу на 1 тис. осіб, тис м ³	Донецька	1,58	1,84	1,62	1,29	0,67	0,49	0,38	0,40	0,48	0,44
	Луганська	1,45	1,80	1,55	1,34	0,36	0,27	0,27	0,28	0,28	0,28
		1,22	1,25	1,17	1,09	0,85	0,72	0,79	0,74	0,75	0,66
Обсяги споживання бензину моторного на 1 тис. осіб, т	Донецька	70,95	66,32	66,76	64,39	32,04	14,16	14,91	13,21	12,53	12,71
	Луганська	65,58	64,24	65,46	62,83	29,50	9,43	18,90	9,50	8,64	8,76
		100,0	133,2	87,72	87,72	68,28	52,63	51,40	44,60	42,65	40,57
Обсяги споживання дизельного пального на 1 тис. осіб, т	Донецька	90,20	103,3	105,5	108,9	44,33	42,32	44,04	47,04	50,70	51,16
	Луганська	70,57	77,44	89,74	80,38	65,80	28,75	58,12	35,57	31,42	33,38
		11,30	1,86	13,82	13,60	11,89	10,53	11,68	11,97	12,80	13,84

Джерело: складено авторами за [102; 113]

Таблиця А.6

Індикатори соціальної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки										
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Наявний дохід населення у розрахунок на 1 особу, тис. грн	Донецька	21,3	24,9	29,3	31,0	26,2	20,6	19,4	25,3	33,8	39,1	
	Луганська	17,9	20,9	24,0	25,6	19,8	14,9	11,9	16,4	21,3	24,5	
		18,5	21,6	25,2	26,7	26,8	31,0	35,6	47,3	58,4	67,5	
Частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму, %	Донецька	8,5	6,2	4,5	5,7	19,3	10,4	10,9	8,0	4,1	2,7	
	Луганська	9,3	10,4	11,2	9,2	15,6	19,6	12,2	8,3	4,5	4,7	
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань за зміну на 1 особу, тис. од.		15,6	13,7	14,1	13,4	14,3	11,1	10,2	6,8	4,3	2,6	
	Донецька	18,45	19,28	19,68	19,89	8,38	8,51	8,60	8,64	8,86	9,03	
	Луганська	20,30	21,30	21,36	22,01	7,84	8,39	8,34	8,49	8,46	8,71	
Житловий фонд, м кв. на 1 особу		21,58	21,81	22,43	22,74	20,09	20,01	21,37	21,66	21,95	21,97	
	Донецька	21,89	23,05	23,29	23,83	11,77	12,00	12,11	12,26	12,39	12,56	
	Луганська	23,00	24,38	24,51	24,51	7,97	8,07	8,56	8,67	8,74	8,85	
Кількість виявлених злочинів, випадків на 1 тис. осіб		23,46	23,71	23,99	24,04	21,28	21,36	22,85	23,10	23,53	24,13	
	Донецька	13,43	13,76	11,11	13,26	13,01	8,14	7,02	6,21	5,71	5,71	
	Луганська	13,16	13,82	11,61	17,77	13,33	5,67	6,06	5,26	4,83	3,98	
		10,89	11,24	9,74	12,37	11,65	12,39	13,83	12,30	11,54	10,60	

Закінчення табл. А.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Рівень зайнятості, %	Донецька	58,3	59,5	60	60,3	54,2	50,3	50	49,4	50	50,9
	Луганська	57,1	57,3	58,5	59,4	52	54,6	55,6	54,7	56,9	58,8
Рівень безробіття, %	Донецька	58,5	63,1	65,0	62,4	62,4	56,7	56,3	56,1	57,1	58,2
	Луганська	8,4	8,2	8	7,8	11	13,8	14,1	14,6	14	13,6
	Донецька	7,20	6,6	6,4	6,2	11,4	15,6	16	16,6	15,1	13,7
	Луганська	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2

Джерело: складено авторами за [101]

Таблиця А.7

Індикатори демографічної безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Природний приріст населення, осіб на 1 тис. осіб	Донецька	-6,8	-6,7	-6,3	-6,5	-8,35	-5,37	-4,12	-4,69	-5,83	-6,39
	Луганська	-7,1	-7,0	6,4	-6,8	-5,04	-4,13	-3,46	-3,83	-4,79	-5,10
Міграційний приріст населення, осіб на 1 тис. осіб	Донецька	-4,46	-3,60	-3,11	-3,49	-3,67	-4,28	-4,38	-4,97	-5,97	-6,50
	Луганська	-0,1	-0,1	0	-0,7	-2,49	-2,16	-0,85	-5,69	-2,47	-1,86
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Донецька	-1,3	-1,2	-0,7	-0,8	-3,65	-2,54	-1,14	-8,81	-2,60	-2,29
	Луганська	0,10	0,38	1,36	0,70	0,50	0,33	0,25	0,28	0,44	0,51
Коефіцієнт навантаження непрацездатного населення на працездатне	Донецька	69,1	69,7	70,3	70,4	70,9	70,4	70,2	70,1	70,0	68,9
	Луганська	69,6	70,4	70,8	70,8	71,1	71,2	71,0	70,4	70,2	69,9
Коефіцієнт навантаження непрацездатного населення на працездатне	Донецька	70,4	71,0	71,2	71,4	71,4	71,4	71,7	72,0	71,8	72,0
	Луганська	0,59	0,61	0,60	0,61	0,62	0,63	0,65	0,68	0,70	0,72
	Донецька	0,58	0,59	0,58	0,60	0,60	0,61	0,64	0,66	0,68	0,71
	Луганська	0,56	0,57	0,58	0,59	0,61	0,62	0,63	0,65	0,66	0,67

Джерело: складено авторами за [101]

Таблиця А.8

Індикатори продовольчої безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих продуктах харчування:	Донецька	3378	3376	3380	3317	3400	3162	3167	3291	3175	3109
	Луганська	3370	3380	3395	3274	3243	2498	2515	2712	3107	2884
		3410	3390	3384	3315	3128	2940	2914	3024	2985	2999
білки, г	Донецька	95	94	95	96	95	90	89	94	86	93
	Луганська	95	94	94	92	91	70	71	75	91	81
		94	92	91	93	92	84	82	85	85	86
жири, г	Донецька	159	159	159	159	156	141	144	153	130	151
	Луганська	156	155	153	151	141	106	111	119	133	129
		154	150	145	142	138	105	108	118	128	130
вуглеводи, г	Донецька	390	391	391	376	405	385	378	388	405	347
	Луганська	398	406	410	387	404	316	310	338	387	353
		420	392	392	390	402	362	358	376	367	365

Джерело: складено авторами за [101]

Таблиця А.9

Індикатори виробничої безпеки Донецької та Луганської областей у 2010–2019 рр.

Індикатори	Області	Роки											
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
Частка регіону у промисловому виробництві, %	Донецька	19,1	20,1	17,3	16,3	12,4	10,7	9,8	10,2	10,6	9,8		
	Луганська	6,9	0,9	1,1	1,3	1,3	1,3	1,7	0,9	0,8	0,8		
		3,7	3,7	3,7	3,7	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0		
Частка прибуткових промислових підприємств, %	Донецька	61,1	67,5	64,6	64,0	54,6	65,2	69,7	70,3	73,7	72,3		
	Луганська	55,5	58,5	60,5	60,1	51,5	65,2	67,9	67,3	67,3	69,9		
		58,7	62,6	62,4	63,3	63,3	72,9	72,8	71,8	72,8	72,1		
Індекс реального промислового виробництва, % до попереднього року	Донецька	114,7	112,6	90,3	93,6	68,5	65,4	106,4	89,1	102,6	100,6		
	Луганська	107,1	108,5	92,7	91,1	58,0	34,0	139,0	69,0	83,0	96,0		
		112,0	107,6	98,2	95,7	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5		
Індекси промислової продукції у машинобудуванні, % до попереднього року	Донецька	112,7	102,2	90,4	79,1	58,9	65,4	106,4	108,4	107,1	110,6		
	Луганська	11,1	101,4	92,2	92,8	60,2	34,0	139,0	107,3	106,2	105,4		
		141,3	117,2	94,0	79,4	85,9	85,2	101,8	111,7	112,4	97,8		
Індекси промислової продукції у переробній промисловості, % до попереднього року	Донецька	119,8	112,5	90,3	90,5	66,4	64,2	105,2	99,6	100,3	102,0		
	Луганська	107,1	121,1	89,6	89,3	67,9	66,3	101,1	97,3	98,2	101,1		
		109,0	107,8	92,9	90,7	87,4	104,3	104,8	105,2	102,9	100,9		

Закінчення табл. А.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Рівень зносу основних засобів промисловості	Донецька	59,68	60,35	61,28	61,92	61,39	78,21	70,65	59,81	67,40	59,93
	Луганська	59,61	60,28	61,21	61,85	61,32	78,14	70,58	59,74	67,33	59,86
		74,9	75,9	76,7	78,2	83,5	60,1	58,1	55,1	60,6	56,9

Джерело: складено авторами за [102]

Додаток Б
Коефіцієнти зважених індикаторів економічної безпеки Луганської та Донецької областей,
2010–2019 рр.

Таблиця Б.1

Коефіцієнти зважених індикаторів економічної безпеки Луганської області, 2010–2019 рр.

Індикатори	Роки										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Макроекономічна безпека											
Відношення обсягу ВРП на одну особу до середнього значення в країні, %	0,97536	0,97536	0,98188	0,97030	0,95597	0,87071	0,81036	0,82470	0,79431	0,78851	
Валове нагромадження основних засобів, % до ВРП	1,00000	0,99473	0,99017	0,99927	1,00000	0,93726	0,98118	0,97154	0,99774	0,95453	
Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу зростання заробітної плати, коефіцієнт	1,00000	1,00000	1,00000	0,99153	0,99445	0,95149	0,94002	1,00000	0,97157	0,99788	
Чисельність суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб, од.	0,99102	0,99857	0,99708	0,99925	0,81846	0,80033	0,81027	0,79074	0,81692	0,81582	
Чисельність малих підприємств на 10 тис. осіб, од.	0,96200	0,97026	0,96141	0,96458	0,80314	0,81015	0,83129	0,81809	0,81202	0,81318	
Частка прибуткових суб'єктів господарювання	1,00000	0,99581	0,99962	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Рівень безробіття, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,96962	0,92158	0,92108	0,91891	0,92144	0,92518
Індекс споживчих цін	0,99848	0,99887	0,99940	0,99906	0,99971	1,00000	1,00000	0,99875	1,00000	0,99977
Фінансова безпека										
Рівень перерозподілу ВРП через зведений бюджет, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,98413	0,98774	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Відношення дефіциту / профіциту бюджету до ВРП, %	1,00000	0,96595	0,96959	0,30698	1,00000	1,00000	1,00000	0,30698	0,73452	0,78580
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВРП	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,88399	0,92758	0,85906	0,94067
Обсяг бюджетних видатків на 1 тис. осіб, млн грн	0,98260	0,98253	0,98246	0,97943	0,92094	0,83875	0,84890	0,85393	0,84180	0,84558
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВРП	0,92811	0,91942	0,88014	0,86780	0,92431	1,00000	0,73883	0,70759	0,76140	0,74438
Зовнішньоекономічна безпека										
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,87817	0,96264	0,90962	1,00000	1,00000	1,00000
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,95493	0,97257	0,94299
Відношення обсягу експорту до ВРП, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,80789	1,00000	0,53539	0,56133	0,63465
Відношення обсягу імпорту до ВРП, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інвестиційно-інноваційна безпека										
Рівень зносу основних засобів, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,96760	0,96838	0,98732	0,98666	0,99127
Відношення обсягу капітальних інвестицій до вартості основних засобів, %	0,94752	0,93122	0,93680	1,00000	0,90975	0,95375	0,79619	0,73589	0,69802	0,69675
Відношення обсягу капітальних інвестицій до ВРП, %	0,96968	0,94652	0,94561	1,00000	0,94916	0,89676	0,99403	0,93082	0,92719	0,87842
Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи, на 1 тис. осіб, осіб	0,75502	0,75912	0,75761	0,71554	0,57407	0,54362	0,62746	0,58614	0,57694	0,54991
Кількість інноваційно активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	0,94654	0,97450	0,93740	0,93407	0,71498	0,73139	0,71843	0,69663	0,64529	0,76368
Частка реалізованої інноваційної промислової продукції, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,76966	0,87637	1,00000
Енергетична безпека										
Обсяги споживання вугілля на 1 тис. осіб, т	0,79863	0,80209	0,77521	0,79852	0,80327	0,88850	0,88810	1,00000	1,00000	1,00000
Обсяги споживання природного газу на 1 тис. осіб, тис м³	0,95696	0,91131	0,93087	0,94877	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Обсяги споживання бензину моторного на 1 тис. осіб, т	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Обсяги споживання дизельного пального на 1 тис. осіб, т	0,59653	0,34935	0,59000	0,60587	0,61722	0,75331	0,63600	0,73553	0,77626	0,78013
Соціальна безпека										
Наявний дохід населення у розрахунку на 1 особу, тис. грн	0,99371	0,99371	0,99070	0,99198	0,94370	0,86915	0,81078	0,81647	0,82442	0,82366
Частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,98673	0,91643	0,97289	0,96987	0,99305	0,91314
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань за зміну на 1 особу, тис. од.	0,98877	0,99564	0,99101	0,99399	0,84050	0,85172	0,84051	0,84118	0,83857	0,84295
Житловий фонд, м кв. на 1 особу	0,99633	1,00000	1,00000	1,00000	0,83350	0,83485	0,83354	0,83383	0,83222	0,83027
Кількість виявлених злочинів, випадків на 1 тис. осіб	0,96540	0,96230	0,96786	0,93485	0,97526	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Рівень зайнятості, %	0,99760	0,99050	0,98962	0,99513	0,98211	0,99627	0,99876	0,99750	0,99965	1,00000
Демографічна безпека										
Сумарний коефіцієнт народжуваності, у розрахунку на 1 жінку	0,96098	0,96519	0,96602	0,96321	0,95722	0,94875	0,94792	0,95604	0,96178	0,96832
Коефіцієнти смертності, у розрахунку на 100 тис. населення	0,97418	0,97157	0,97605	0,97790	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,99867	0,98186

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Коефіцієнт вибуття, у розрахунку на 1 тис. населення	0,99134	0,99393	0,99558	0,99632	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	0,99889	0,99918	0,99945	0,99918	0,99959	0,99973	0,99905	0,99782	0,99782	0,99713
Коефіцієнт навантаження непрацездатного населення на працездатне	0,99282	0,99294	1,00000	0,99655	1,00000	1,00000	0,99677	0,99687	0,99389	0,98816
Продовольча безпека										
Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих продуктах харчування, ккал/особа	0,99609	0,99902	1,00000	0,99587	1,00000	0,94731	0,95225	0,96446	1,00000	0,98709
▪ білки, г	1,00000	1,00000	1,00000	0,99646	0,99642	0,94190	0,95381	0,95974	1,00000	0,98053
▪ жири, г	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,99990
▪ вуглеводи, г	0,98260	1,00000	1,00000	0,99748	1,00000	0,95663	0,95412	0,96584	1,00000	0,98915
Виробнича безпека										
Частка регіону у промисловому виробництві, %	1,00000	0,98773	0,98946	0,99090	0,99023	0,99023	0,99255	0,98705	0,98604	0,98604
Частка прибуткових промислових підприємств, %	0,98896	0,98667	0,99389	0,98978	0,95996	0,97813	0,98629	0,98726	0,98456	0,99388
Індекс реального промислового виробництва, % до попереднього року	0,98886	1,00000	0,98567	0,98774	0,89604	0,78873	1,00000	0,90876	0,94736	0,99107

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Індекси промислової продукції у машинобудуванні, % до попереднього року	0,72561	0,98191	0,99757	1,00000	0,95617	0,89063	1,00000	0,99495	0,99287	1,00000
Індекси промислової продукції у переробній промисловості, % до попереднього року	0,99544	1,00000	0,99065	0,99597	0,93652	0,88896	0,99071	0,97992	0,98793	1,00000
Рівень зносу основних засобів промисловості	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,95967	0,96994	0,98740	0,98362	0,99208

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка А

Таблиця Б.2

Коефіцієнти зважених індикаторів економічної безпеки Донецької області, 2010–2019 рр.

Індикатори	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Макроекономічна безпека										
Відношення обсягу ВРП на одну особу до середнього значення в країні, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,95714	0,92039	0,92039	0,91549	0,91298
Валове нагромадження основних засобів, % до ВРП	1,00000	0,99418	0,98827	0,99712	1,00000	0,91350	0,94331	0,94330	0,94832	0,95272
Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу зростання заробітної плати, коефіцієнт	1,00000	1,00000	1,00000	0,99549	0,99715	0,95798	0,97795	1,00000	0,99724	0,99535
Чисельність суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб, од.	0,98879	1,00000	0,99609	0,99880	0,88639	0,86375	0,86190	0,86485	0,86339	0,86483
Чисельність малих підприємств на 10 тис. осіб, од.	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,88075	0,88908	0,88693	0,87847	0,86111	0,85981
Частка прибуткових суб'єктів господарювання	1,00000	0,99931	1,00000	1,00000	0,99779	0,99987	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Рівень безробіття, %	0,99413	0,99399	0,98961	0,98714	0,97321	0,93486	0,93490	0,93285	0,92765	0,92142
Індекс споживчих цін	0,99898	0,99964	0,99861	0,99926	1,00000	0,99769	1,00000	0,99821	0,99790	0,99831

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Фінансова безпека										
Рівень перерозподілу ВРП через зведений бюджет, %	0,95551	0,95433	0,95388	0,95079	0,93175	0,93830	0,96545	0,97470	0,96422	0,97162
Відношення дефіциту / профіциту бюджету до ВРП, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,73241	0,80723
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВРП	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Обсяг бюджетних видатків на 1 тис. осіб, млн грн	1,00000	1,00000	1,00000	0,99540	0,95166	0,88050	0,86784	0,88454	0,88075	0,87739
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВРП	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,97364	0,95216	0,91130
Зовнішньоекономічна безпека										
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,98622	1,00000	1,00000	0,92600	0,97059	0,99652
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Відношення обсягу експорту до ВРП, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,82463	0,83363	1,00000
Відношення обсягу імпорту до ВРП, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інвестиційно-інноваційна безпека										
Рівень зносу основних засобів, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,95191	0,96104	0,98370	0,97701	0,98640
Відношення обсягу капітальних інвестицій до вартості основних засобів, %	0,93428	0,98036	0,98828	0,98219	0,88665	0,90006	0,91476	0,94007	0,97352	0,98246
Відношення обсягу капітальних інвестицій до ВРП, %	0,94910	0,97068	0,97233	0,97654	0,88684	0,84067	0,89254	0,92057	0,96302	0,97875
Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи, на 1 тис. осіб, осіб	0,91529	0,94099	0,93872	0,93642	0,84574	0,79987	0,52107	0,51227	0,50039	0,57976
Кількість інноваційно активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	0,89784	0,89351	0,88317	0,87730	0,78332	0,81651	0,80560	0,78093	0,78454	0,80869
Частка реалізованої інноваційної промислової продукції, %	0,97792	0,99920	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,97112	1,00000
Енергетична безпека										
Обсяги споживання вугілля на 1 тис. осіб, т	0,62843	0,62345	0,63664	0,63041	0,70112	0,67119	0,68612	0,68427	0,67632	0,67837
Обсяги споживання природного газу на 1 тис. осіб, тис м³	0,92136	0,88473	0,90205	0,94803	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Обсяги споживання бензину моторного на 1 тис. осіб, т	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Обсяги споживання дизельного пального на 1 тис. осіб, т	0,51679	0,27899	0,52418	0,51628	0,65823	0,64272	0,65588	0,64732	0,64570	0,66003

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціальна безпека										
Навняний дохід населення у розрахунку на 1 особу, тис. грн	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,99610	0,93190	0,90053	0,89764	0,90994	0,91007
Частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,97360	1,00000	0,99410	0,98560	1,00000	0,99664
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань за зміну на 1 особу, тис. од.	0,97018	0,97646	0,97505	0,97446	0,84457	0,84774	0,83874	0,83731	0,83923	0,84217
Житловий фонд, м кв. на 1 особу	0,98676	0,99458	0,99432	0,99831	0,89227	0,89495	0,88496	0,88520	0,88386	0,88190
Кількість виявлених злочинів, випадків на 1 тис. осіб	0,96457	0,96579	0,97761	0,98812	0,98118	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Рівень зайнятості, %	0,99938	0,98946	0,98566	0,99384	0,97490	0,97862	0,97881	0,97731	0,97632	0,97610
Демографічна безпека										
Сумарний коефіцієнт народжуваності, у розрахунку на 1 жінку	0,96761	0,96757	0,96952	0,96916	0,96993	0,96824	0,97399	0,98864	1,00000	1,00000
Коефіцієнти смертності, у розрахунку на 100 тис. населення	0,97982	0,97673	0,97707	0,97957	0,97293	0,96439	0,95088	0,93647	0,93048	0,91790
Коефіцієнт вибуття, у розрахунку на 1 тис. населення	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	0,99558	0,99562	0,99698	0,99666	0,99833	0,99666	0,99499	0,99367	0,99399	0,98960
Коефіцієнт навантаження незарядного населення на працю-здатне	0,99114	0,98850	0,99424	0,99433	0,99723	0,99728	0,99469	0,99234	0,99002	0,98780
<i>Продовольча безпека</i>										
Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих продуктах харчування, ккал/особа	0,99719	0,99877	0,99965	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
▪ білки, г	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
▪ жири, г	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
▪ вуглеводи, г	0,97738	0,99921	0,99921	0,98878	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,98451
<i>Виробнича безпека</i>										
Частка регіону у промисловому виробництві, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Частка прибуткових промислових підприємств, %	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,96999	0,97726	0,99107	0,99566	1,00000	1,00000
Індекс реального промислового виробництва, % до попереднього року	1,00000	1,00000	0,98377	0,99568	0,94834	0,94437	1,00000	0,97565	0,99924	1,00000
Індекси промислової продукції у машинобудуванні, % до попереднього року	0,96224	0,97696	0,99338	0,99936	0,93780	0,95599	1,00000	0,99491	0,99181	1,00000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Закінчення табл. Б.2

Індекси промислової продукції у переробній промисловості, % до попереднього року	1,00000	1,00000	0,99444	0,99957	0,94750	0,90916	1,00000	0,98932	0,99499	1,00000
Рівень зносу основних засобів промисловості	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,98118	0,98599	0,99410	0,99236	0,99626

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка А

Додаток В**Коефіцієнти вагової значущості індикаторів економічної безпеки
Луганської і Донецької областей****Таблиця В.1****Коефіцієнти вагової значущості індикаторів економічної безпеки
Луганської і Донецької областей, 2010–2019 рр.**

Індикатори	Вагова значущість, %	
	Донецька область	Луганська область
1	2	3
<i>Макроекономічна безпека</i>		
Відношення обсягу ВРП на одну особу до середнього значення в країні, %	15,23	14,31
Валове нагромадження основних засобів, % до ВРП	15,68	10,37
Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу зростання заробітної плати, коефіцієнт	9,18	10,63
Чисельність суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб, од.	14,95	14,82
Чисельність малих підприємств на 10 тис. осіб, од.	14,50	14,73
Частка прибуткових суб'єктів господарювання	4,95	8,08
Рівень безробіття, %	16,18	15,15
Індекс споживчих цін	9,33	11,92
<i>Фінансова безпека</i>		
Рівень перерозподілу ВРП через зведений бюджет, %	21,65	16,21
Відношення дефіциту / профіциту бюджету до ВРП, %	25,27	19,00
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВРП	7,34	24,12
Обсяг бюджетних видатків на 1 тис. осіб, млн грн	18,28	15,09
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВРП	27,46	25,57
<i>Зовнішньоекономічна безпека</i>		
Частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	30,37	21,28
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	16,12	27,99
Відношення обсягу експорту до ВРП, %	29,12	27,50
Відношення обсягу імпорту до ВРП, %	24,38	23,23

Продовження табл. В.1

1	2	3
<i>Інвестиційно-інноваційна безпека</i>		
Рівень зносу основних засобів, %	19,68	14,70
Відношення обсягу капітальних інвестицій до вартості основних засобів, %	18,33	18,14
Відношення обсягу капітальних інвестицій до ВРП, %	20,36	12,29
Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи, на 1 тис. осіб, осіб	18,55	20,35
Кількість інноваційно активних промислових підприємств на 100 тис. населення, од.	20,09	21,07
Частка реалізованої інноваційної промислової продукції, %	2,99	13,45
<i>Енергетична безпека</i>		
Обсяги споживання вугілля на 1 тис. осіб, т	31.15	28.45
Обсяги споживання природного газу на 1 тис. осіб, тис м³	31.68	25.47
Обсяги споживання бензину моторного на 1 тис. осіб, т	5.39	17.88
Обсяги споживання дизельного пального на 1 тис. осіб, т	31.78	28.20
<i>Соціальна безпека</i>		
Наявний дохід населення у розрахунку на 1 особу, тис. грн	17.26	19.14
Частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму, %	8.92	15.35
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань за зміну на 1 особу, тис. од.	19.32	18.47
Житловий фонд, м кв. на 1 особу	19.25	18.54
Кількість виявлених злочинів, випадків на 1 тис. осіб	17.21	18.60
Рівень зайнятості, %	18.05	9.90
<i>Демографічна безпека</i>		
Сумарний коефіцієнт народжуваності, у розрахунку на 1 жінку	23.76	24.83
Коефіцієнти смертності, у розрахунку на 100 тис. населення	23.63	25.32
Коефіцієнт вибуття, у розрахунку на 1 тис. населення	11.81	19.61
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	23.75	9.70
Коефіцієнт навантаження непрацездатного населення на працездатне	17.05	20.54

ДОДАТКИ

Закінчення табл. В.1

1	2	3
<i>Продовольча безпека</i>		
Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих продуктах харчування, ккал/особа	29,81	33,23
▪ білки, г	8,69	32,83
▪ жири, г	30,62	1,32
▪ вуглеводи, г	30,87	32,62
<i>Виробнича безпека</i>		
Частка регіону у промисловому виробництві, %	16,03	0,87
Частка прибуткових промислових підприємств, %	20,61	19,81
Індекс реального промислового виробництва, % до попереднього року	19,51	25,05
Індекси промислової продукції у машинобудуванні, % до попереднього року	17,02	12,61
Індекси промислової продукції у переробній промисловості, % до попереднього року	19,63	25,98
Рівень зносу основних засобів промисловості	7,21	15,68

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка Б

Додаток А

Коефіцієнти вагової значущості складових економічної безпеки Луганської і Донецької областей

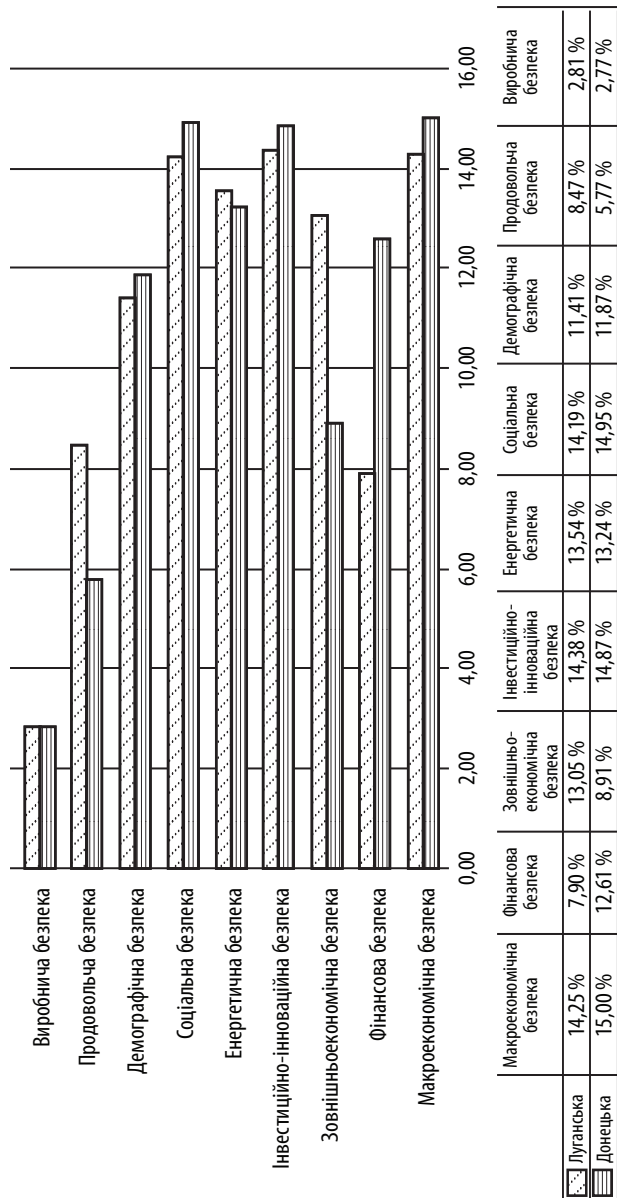

Рис. Д.1. Коефіцієнти вагової значущості складових економічної безпеки Луганської і Донецької областей, 2010–2019 рр.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Додатка В

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА МИРОТВОРЕННЯ
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ:
ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ГІБРИДНОЇ
ОКУПАЦІЇ**

Монографія

Підписано до друку 22.07.2022 р. Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.

Гарнітура ArnoPro. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 14.2.

Обл.-вид. арк. 17,9. Наклад 300 прим. Зам. № 412.

ФОП Лібуркіна А. М.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

від 12.02.2003 р., серія ХК № 76

61001, м. Харків, а/с 870.

Надруковано у ФОП Рубашкін Д. Ю.